

YÜKSELEN KREMLİN **Vladimir Putin'in Rusya'sı ve Devrimin Sonu**

Peter Baker ve Susan Glasser

Giriş: Tatyana'nın Rusya'sı

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Batı tarzı demokrasi ve piyasa ekonomisine doğru yönlenen Rusya'nın günümüzdeki devlet başkanı Putin ve yarattığı Rusya'yı mercek altına alan bu kitapla, ülkenin belirsiz geleceği hakkındaki tartışmalar ve Amerika'yla olan ilişkileri açısından inceleyen bir çalışma sunmayı amaçladık. Rusya'da kaldığımız süre boyunca ülkeyi anlamamızı sağlayacak birçok farklı kesimden insanlarla tanışıp görüşme imkanımız oldu ve bu da kitabın gayet kapsamlı olmasını sağladı. Kitap, Kremlin'in Putin projesinin beklenmedik sonuçlarından biri olan masum çocukların katledildiği Beslan'la başlayıp Beslan'la bitiyor. Genel olarak Putin'in Rusya'sı ve Kremlin'in yükselişine geniş bir bakış açısıyla yaklaşıyor. Ayrıca Putin'in kariyerindeki dönüm noktalarından, Kursk denizaltısının batma felaketine, Putin'in ülkenin tek bağımsız televizyon kanalını ele geçirmesinden 2003 ve 2004'te yapılan gözetimli seçimlere kadar birçok konuyu ele alıyor. Ancak bu kitap sadece politika üzerine olmaktan çok Rusya'nın "haliyeti ruhiye"sini ortaya koymaya çalışıyor. İnsanların çoğunun siyasetle ilgilenmediği, yetmiş yıldır tek partili sistem nedeniyle hangi görüşten olursa olsun siyasi partilerin güven vermediği bir ortamda son yıllarda yeşeren mütevazı ama somut ekonomik gelişmeler halkın çoğunu en azından Putin taraftarı yapmaya yetebilmesi üzerinde duruyor. Çeçenistan savaşından ve savaş suçlarından bahsederken bir yandan da Moskova'nın değişen yüzüne ayna tutuyor.

1991 Ağustosunda radikal Komünistlerin başarısızlıkla sonuçlanan ve Sovyetler Birliğinin parçalanma devrimini tetikleyen darbe girişimi üzerinden tam olarak on yıl geçmişti. Bundan böyle Rusya, on yıl boyunca hayatlarını acıklı şekilde değiştiren, Sovyet dönemi sonrası gerçeklerle yüzleşmeye çalışan koca bir aile gibiydi. Bazıları için yeni umutlar, geniş ufuklar ve iştah kabartan fırsatlar oluştu. Ancak eski bir sistemin yıkıntıları arasında ayakta kalmaya çalışan büyük çoğunluk, oldukça küçük bir kesimin yakaladığı fırsatları birer masal gibi dinlemekten öteye gidemedi.

Sovyetlerin dağılma sürecinde Doğu Almanya'da gizli görevler üstlenmiş eski bir KGB ajanı, Rusya'nın Devlet Başkanı olmuştu. Başlangıçta ağızdan demokrasi sözü eksik olmayan, fakat bir yandan da tüm demokratik kurumları yerle bir etmeye hazırlanan Vladimir

Putin hakkında çok az sayıda insan bir şeyler biliyordu. Sovyetler dönemi sonrası geçen çalkantılı ilk on yıl sonrasında, Rusya'nın nereye doğru ilerlediğini ise neredeyse kimse bilmiyordu. Ekonomik krizlerle dolu, sarhoş Boris Yeltsin dönemi sona ermiş, Putin dönemi başlamıştı.

Dünyanın Yeltsin yönetiminde tanıdığını sandığı ülkede değişimlerle dolu dört yıl geçirince birçok şeye tanık olduk. *Washington Post* muhabirleri olarak Rusya'ya 2000 yılında Putin'in başkan olarak seçildiği gün vardık ve Rusya'yı milliyetçiliğin yükselişte olduğu toplumsal ve siyasal bir karmaşa içinde bulduk. Petrol gelirleri, Yeltsin döneminde bankaları batıran ve *ruble*ye aşırı değer kaybettiren sorunları alt etmeye ve aynı zamanda ekonomik patlamaya olanak tanımıştı. Buna rağmen genelde ikilem ve huzursuzluk hakimdi. Halkın gelecekte duyduğu endişe, çok da uzak olmayan Komünist geçmişlerine ait kötü anıları ve haksızlıkları çabucak unutmalarına neden olmuştu. Bu yeni ve iddialı Rusya'ydı, uluslararası kredi borçlarının koşullarına uymak yerine bunları reddeden, diktatörlüğün sona ermesine sevinmek yerine kayıp imparatorluklarını şerefleendirme isteğinde olan bir Rusya. 90'lı yılların sembolleri haline gelen dilencilerin, gangster kapitalizminin ve oligarkların servetlerinin sonunu getiren bir Kremlin. İki dönemi birbirine bağlayan yegane unsurlar ise Çeçenistan'da süregelen vahşi savaş ve bunun tetiklediği insanlık dışı terör eylemleridir.

Moskova'nın merkezindeki İtalyan Kafesinde bir arkadaşımız vasıtasıyla tanıştığımız Tatyana, Putin'in Rusya'sında kalışımız süresince en güvendiğimiz rehber haline geldi. Sovyet dönemi sonrası bu büyük ülkeyi bölen fay hatlarının yarattığı etkileri keşfetmemize yardımcı oldu. Tatyana'nın Rusya'sı, henüz tamamlanmamış kapitalist devriminin vaatleri üzerine kumar oynayan bir Rusya idi. Tatyana, Moskova'nın yeni oluşan orta sınıfından beklendiği gibi, sık sık Avrupa şehirlerine tatile gidiyor, düzenli olarak aerobik ve süpermarketlerden alışveriş yapıyor, her gün trafikte sıkışıp kalıyordu. 34 yaşındaki Tatyana geçiş döneminde büyümüş, tam anlamıyla Sovyet eğitimi alan, serbest pazar ekonomisini tadan ilk jenerasyondur. 1970'lerde Leonid Brezhnev'in duraksama döneminde çocukluğunu, 1980'lerde Gorbaçov'un prestroykası süresince ergenliğini yaşamıştı. 1990'larda ise Yeltsin'in demokratik karmaşası ve çürümüş kapitalizmi arasında yetişkinliğe geçmişti. Şimdi ise Marksizm üzerine aldığı zorunlu dersleri çoktan unutmuş bir halde, Rus Adalet sistemini güncellemek üzerine çalışan bir vakıfta görev yapıyordu. Bir zamanlar dört kişiyle paylaşmak zorunda olduğu bakımsız komün dairesindeki günler artık geride kalmış, Batılı yaşlılarının yaptığı gibi kendi stüdyo dairesini kiralamıştı.

Eski hayatını bugünle karşılaştığında "İki dünya arasındayım" diyordu Tatyana. Tatyana'nın Moskova'sı ve doğduğu yer arasındaki uçurum her zaman var olmuştu, ancak boyutlar hiç böylesine farklı olmamıştı. 700 km güneydoğuda bulunan memleketinde, paslanmış fabrikalar ve Komünist dönem patronlarıyla dolu bir kasabada ailesiyle yaşayan kardeşi ise çocukluklarının yıkıntıları arasında hapsolmüştü. Burada para fiziksel bir gerçek olmaktan çok sadece kavram olarak vardı. Taşradakiler için uzun kış ayları boyunca tüketilmek üzere yazın toplanan lahana ve patates, paraya kıyasla daha elle tutulur şeylerdi. Tatyana'nın, Moskova'da normal kabul edilen aylık 1,500\$ maaşına karşılık kardeşi sadece ayda 70\$ kazanmaktaydı.

Keza, Putin'in Rusya'sı da iki dünya arasındaydı. Ne artık komünist ne de tam olarak kapitalist, ne diktatörlük ne de tam özgürlük. Yeltsin'in 1991'de tank üstünde Sovyetler Birliğini sona erdirmesinin yarattığı idealizm çoktan yok olmuş ve itibar görmez olmuştu. Demokrasi, nüfusun çoğunluğu tarafından benimsenen bir kavram olmak yerine saygınlığını yitirmiş, fırsatlarla özdeşleşmesi gerekirken kargaşa ve kanunsuzlukla anılır olmuştur. Araştırmalara göre sistem değişikliğinin onuncu yılına girildiğinde bile halkın sadece üçte biri kendini demokrat olarak görmekte ve bir o kadar insan ülkeleri için tek yolun otoritecilik olduğuna

inanmaktaydı. Başka bir deyişle, Yeltsin Komünizmi sona erdirmiş ancak yerine bir şey koymayı becerememişti.

Putin'in yönetimi ele alacağı günün arifesinde, bizler de ülkeyi iki dünya arasında bulduk. Devlet çökmüş olmasına rağmen otoriter söylemleri halen işe yaramaktaydı. Yolsuzluk ve hükümet birbirine o kadar karışmış kavramlara dönüşmüştü ki bazen ayırt etmek olanaksızdı. Yeni başkan Putin ise önceliği kendi deyimiyle "kanun diktatörlüğü"ne vermişti. Herkes gibi bizler de bu sloganların gerçek hayatta nereye varacağını, Putin yönetiminin önceki yönetimlerden ne kadar farklı olacağını merak ediyorduk.

Tatyana ve arkadaşları arasında bu belirsizlik çok da ciddiye alınmadı. Belki de bu, bizim için Rusya'yı ve insanlarını anlamaya yönelik attığımız ilk adım oldu. Moskova artık *suşi* barların, lüks arabaların ve görünürde artan özgürlüklerin yeri olsa da geleceğe dair hiçbir garanti yoktu. Umutların sonsuz belirsizlikler arasında filizlendiği bir yer olarak tanımladığı Moskova'da Tatyana ve arkadaşları yeni binyıla girerken internet aşkları, yurtdışı tatilleri ve alışverişle bir hayli meşgul görünmekteydi. Ancak hiç bir Rus'un 11-Eylül öncesi Amerikan halkı gibi kozasında tamamen duyarsız ve dünya gerçeklerinden bihaber olma ve kendini dışarıya kapatma lüksü yoktu. "Bu ülkede bir şeyler olur ve bunun ne doğuracağını kimse bilemez" diyordu Tatyana.

Ülkeye vardığımızdan beri edindiğimiz deneyimler Putin'e ait bir Rusya'yı işaret ediyordu. Sonraları Yeltsin'in eliyle seçtiği bu eski KGB ajanının politik hedeflerini tanımlamak için Moskova'da aydın kesim tarafından sıklıkla kullanılan "yönlendirilen demokrasi" terimiyle Mart 2000'de düzenlenen seçim kampanyası sırasında karşılaştık.

Putin'in neden ilgi çektiğini daha iyi anlamak için ülke içinde yaptığımız seyahatlerde, medyada demokrasiyle bütünleşmiş faaliyetlerde bir eksiklik göremedik. Birbirleriyle yarışan adaylar, ülke geleceği ile ilgili samimi görüş farklılıkları, adayların tanıtıldığı birbirinden saçma seçim posterleri ve diğerleri... Ancak bunlar, Rus'ların usta olduğu ***pokazukha*** denilen, sadece teşhir için hazırlanmış numune sergileme sanatının bir başyapıtı halini almıştı ve tüm süreç politik kültürde heyecan verici bir değişimden farklı bir şekilde seyretmekteydi. Başka bir deyişle bunlar aslında göstermelik demokrasiye işaret ediyordu. Gerçek alternatif adayların yoksunluğu bir yana, bu seçimler hakkında bizi en çok hayrete düşüren Putin'in nasıl ve neden bu denli popüler bir konuma yükselmesiydi. Demokrasinin uygulanması deneyi on yıldır sürmekteyken bu ülke nasıl olur da kendilerini yönetecek kişi olarak bu KGB'de yetişmiş bir insanı layık görüvermişti?

Dünya liderleri tarafından kibarca görmezden gelinen seçim sandıklarında sahtekarlık, medya manipülasyonu ve tutarsızlıklar arasından Putin, Rusya'nın bin yılı aşkın tarihinde ikinci seçilmiş devlet başkanı olarak Kremlin'e çıktı. Seçim gününde Moskova seçmenlerine artık başkan olan ajan hakkında sorular sorduk. Aldığımız cevaplar karşısında hala hayretler içerisindeyiz. İşte, Rusya sokaklarından Putin'le ilgili birkaç yorum:

Putin, düzenin ne demek olduğunu çok iyi biliyor...

(Daha sonra birçok kişiden duyduğumuz bu cümle orta yaşlı bir bayana ait)

Putin'in KGB'deki geçmişi kendisini mutlaka başkanlık koltuğuna hazırlamış olmalı. Rus halkı bunu çok iyi biliyor ve bununla gurur duyuyor. Çünkü KGB güçlü, ciddi ve sert bir kurumdu.

(KGB'nin yerini alan FSB görevlisi olmaya aday bir genç ve henüz 17 yaşındaki kız arkadaşının sözleri)

Aslında ülkede bulunduğumuz sürece, bildiklerimizin tam tersi bir Rus tarihi algısıyla karşılaştık. Batılı görünen portrelere pek yansımayan bir taraf ise yeni Rusya'da çoğunluğun Sovyet İmparatorluğunun 1991'de çöktüğünü düşünmesi ve bu felaketin kaos, ekonomik

çöküş, finansal krizler, yozlaşma ve zamane kapitalizmini getirdiğine inanıyor olması. Sanki bir başka ülkenin tarihinden bahsedermişçesine totaliter rejimin bıraktığı hasar ve Komünist merkezi planlamanın saçmalıklarını görmezden geliyor, hatta hatırlamıyorlar bile. 1937 itibarıyla Sovyetlerin *gulag* denilen özellikle siyasi suçluları cezalandırmak amacıyla kullandıkları çalışma kampları bile çoktan unutulmuş idealizm yolunda hasbelkader meydana gelmiş bir hatadan ibaret onlara göre. Hatta Rus halkına sorarsanız, birçoğu daha fazla istikrar uğruna daha az özgürlüğü yeğleyecektir.

Putin'in kampanyasını yürüten yöneticilerle yaptığımız söyleşide belirtildiği gibi Putin Projesi, tam bu düşüncelerde temelleniyordu. Putin Projesi, Rusya politikasını yenileme çabasıyla, bilinmeyen bir KGB ajan şefinin seçilmesiyle başlıyordu. Putin ve arkadaşlarının inancına göre Rus tarihinde güç yüzyıllardır Kremlin'e aitti ve hedeflenen iktidarı Kremlin'e geri getirmektir. Bunu yapabilmek için Putin, metodik bir şekilde, bağımsız medyadan feodalite sevdalısı idarecilere, hatta milletvekillerinden kendisini başa getiren oligarşik iş adamlarına kadar, alternatif görüşleri oluşturabilecek tüm kaynakların peşine düştü. Aynı zamanda 1999'daki yükselişini ateşleyen ancak binlerce insanın canına mal olan Çeçenistan savaşını başlatacak kadar acımasız oldu. Diğer yandan, eski moda işlerine şaşırıp ve kendisini yeni jenerasyon bir lider olarak görüp kucak açan Avrupa'ya kurnazlıkla kur yapıyordu.

Tüm bunlar olup bitirken, proje önümüzde açılıyor ve biz modern politika araçlarını çökmüş bir diktatörlükten kalma eskimiş taktiklerle birleştirme çabasına tanık oluyorduk. Artık burası Sovyet değil, neo-Sovyet bir yerdi. Artık komünist manifesto yoktu, sınırlar açılmıştı, ifade özgürlüğü yüzeyde var gibiydi. Ama projenin asıl amacının Rusya'nın eski Sovyetler zamanında olduğu gibi bir süper güç olarak yeniden dirilişi olduğu çok açık ortadaydı. Bunu askeri güç ile yapmaktan çok ekonomik ve siyasi açıdan sağlamak hedeflenmişti. Üst düzey yetkililerden birinin belirttiği gibi, arkasında bir ideoloji olmaksızın sadece güç sahibi olmanın ve iktidarı elde tutmanın erdemine inanmak gerekiyordu. Proletarya hakkındaki boş söylemlerden eser yoktu ama otoriteler tarafından uydurulan casus hikayeleriyle yönlendirilen Putin yanlısı gençlik grupları vardı. Hatta ilk defa Stalin döneminde resmileşen Sovyet Ulusal Marşı bile yeniden gündeme getirildi. Moskova ve diğer büyük şehirlerde yeni bir piyasa ekonomisi şekilleniyor olmasına rağmen, her yerde USSR / SSCB baskılı tişörtler satılıyor, otoriteye itaatin eski alışkanlıkları gücü arttırılmış yeni başkandan yana güdümlü politik tepkilerde kendini gösteriyordu.

Putin'in başkanlık sürecinin en başında çok az insan, Kremlin'in Putin Projesinin kapsamını fark edebilmişti. Bunun yerine uzmanlar "Putin Kimdir?" sorusuyla meşgul oluyordu. Batı yanlısı demokratlar, Putin'i kendilerinden biri gibi görüyor ve Putin'in atadığı liberal ekonomistlere güvenerek Yeltsin'den devraldığı şekilde, Rus ekonomisini modernleştirmeyi sürdüreceğine inanıyorlardı. Milliyetçiler ise Çeçenistan savaşını destekliyor ve Putin'in devletin dağılmasını engellemek üzere verdiği söze güveniyorlardı. Bazıları hala Komünist olan bazıları ise süper güç dönemi nostaljisiyle yaşayan Sovyet gelenekçileri Putin'in yeniden ordu amblemine soktuğu Sovyet kızıl yıldızı gibi sembollere kucak açışına alkış tutuyor ve itibarını yitirmiş KGB'nin darbe girişimcilerini Kremlin'e davet etmiş olmasından gayet memnun oluyorlardı.

Putin maksatlarına ilişkin tüm belirsizlikleri dikkatli bir şekilde işledi. Bir politikacı olarak her kesimden insana yakın görünmeyi becererek, başka şekilde dağılacak bir halkı, istikrar ve düzen hakkında sakinleştirici söylemlerle birleştirdi. En azından ilk dönemde insanlar Putin'i bu şekilde değerlendiriyordu. Politika danışmanlarından olan Gleb Pavlovsky'nin bize söylediğine göre Putin yeni bir devrim başlatmak değil, devrimi bitirmek istediğini söylemişti. Yıllar sonra Amerikan tarzı alışveriş merkezleri ve apartmanların arasında gittikçe betonlaşan ve burjuvulaşan Moskova'da başkanın anketörlerinden Aleksandr Oslon, Putin Projesinden bahsediyor, biz de can kulağıyla dinleyerek kavramaya çalışıyorduk. "Putin kaos döneminde

verilmiş bir aradır. Burada insanların anlayışına göre kilit kelime *kaos*'tur. Kremlin'deki yeni ekip, Yeltsin ve yandaşı reformistlerin, Rusların aslında istemediği bir demokratik ve ekonomik değişim süreci başlatmıştı. Oysa Putin Rusya'ya tepeden inme bir demokrasiyi zorla kabul ettirmeyeceğine adeta ant içmişti. Başka bir deyişle otoriter geleneği değiştirmeden suyun akışını kendi yatağında akmasını sağlayarak akıntıyla birlikte hareket etmek amacındaydı." Yani karşı devrim başlamıştı.

Rusya'nın başka bir şeye dönüşmesi uzmanlar için sürpriz olsa bile aslında Putin Projesi şaşkırtıcı ve beklenmedik sayılmazdı. 1989'a dönersek, son Rus devriminin başlamasıyla serbest kalan umutlar ve kaygılar arasında Gorbaçov'un açıklık politikası insanlara ifade özgürlüğünün asaletini sunarken, büyük şair Yevgeny Yevtushenko tamamlanmamış bir reform, yarısı kazanılmış özgürlük ve sadece kısmen dağılmış bir Sovyet devletinin getirebileceği tehlikelere dikkat çekiyordu. "Yarım ölçü" adlı şiirinde Rusya'da demokrasinin kuralları özünde ve açılımlarıyla tam olarak kavranmadıkça, demokrasinin başarısız olacağını ve yarım kalacağını söylüyordu. Gorbaçov dönemini hedef alan bu şiir aslında şu anki döneme de bir atıf olarak okunabilir.

*...Yarı geçerli yarım ölçü
Halkın yarısı yarım memnun.
Yarı aç yarı tok,
Yarı özgür yarı köle.
Yarı korkmuşuz, kudurmaya giden yolun yarısında...
Biraz bundan, ama biraz da şundan
... Onurlu olabilir mi hiç
Yarım bir memleket ve yarım bir vicdan?
Tehlike demek yarım özgürlük
Ve boşa çıkacak memleketin yarısını kurtarmak.*

Bu kitabı yazmaya başladığımızda, Kremlin devrildiklerinin çoğunu gerçekleştirmişti. Üç ulusal televizyon ağı yeniden devlet kontrolüne geçmiş, Putin yönetimini açıkça eleştiren Rusya'nın en zengin adamı hapse gönderilmiş ve bu adama ait olan ülkenin en büyük ve en karlı petrol şirketinin yeniden devletleştirilmesine yönelik çalışmalar başlamıştı. Seçimler serbest yapılmış olsa da adil oldukları söylenemezdi çünkü parlamentoya sadece Putin'e tam anlamıyla sadık kişiler girmişti. KGB zihniyetli, kıdemli asker emeklilerinden oluşan Rusların "siloviki" dediği bu iktidar adamları Putin'in başa geçmesiyle hayli kalabalıklaşmıştı ve siyasi elitin üçte birini oluşturuyordu. Savunma bütçesi üç katına çıkartıldı ve Sovyetler Birliği dağıldığından beri zam görmemiş olan istihbarat servisinin de maaşları arttırıldı. 2004 Mart ayında Putin, rakiplerini toptan ortadan kaldırarak manasız kampanyasıyla ikinci kez başkan seçildi. Artık soru Putin'in kim olduğu değil, işleri nereye vardırma amaçladığıydı. Putin, ikinci dört yıllık dönemine başlarken Kremlin Sarayı'nda yaptığı konuşmada "demokrasi"nin sözü bile geçmiyordu. Kendisini başa getiren Çeçenistan çatışması yine etkili olacaktı. Çünkü Çeçenistan kaynaklı kargaşa Rusya'yı kasıp kavuruyordu. Putin'in göreve başlamasıyla kendisinin seçtiği Çeçen bölgesi sorumlu başkanına suikast düzenlendi ve bu olayı Eylül 2004'de bölge yakınındaki Beslan kasabasında bir okulda yaşanan yüzlerce çocuğun hayatını kaybettiği katliam izledi.

Artık Putin için elindeki kozları gösterme zamanı gelmişti. Okulun kuşatıldığı üç gün boyunca hükümet olayla ilgili sayısız yalan söyledi. Rehin alınan çocuk sayısından, teröristlerin kimliğine kadar hiçbir konuda doğru açıklama yapılmadı ve hükümet teröristlerin Rusya'da doğup büyümüş Çeçenler olduğunu kabul etmek yerine El-Kaide ile ilişkili olduklarını öne sürdü. Putin Soğuk Savaş dönemindeki söylemi yeniden gündeme getirerek

olayın Batılı dış mihraklarca yönlendirildiğini iddia etti. Ardından Rusya'nın seksen bir bölgesinde valilik seçimlerini kaldırdı tüm valileri kendisinin atayacağını duyurdu. Ayrıca parlamentoda bağımsız vekil uygulamasını sonlandırdı. Bunun yerine kendi kukla partileri tüm vekil adaylarını seçecekti. Tüm bu düzenlemeyi gelecekteki krizleri önlemek adına alınan terörizm karşıtı bir uygulama olarak nitelendirerek meşrulaştırdı. Tüm idareciler sunulan önerilerin altına çarlık dönemi devlet mensuplarını bile utandıracak bir yaltakçılıkla imza atıp onayladı. Böylece karşı devrim gerçekleşmiş ve Putin kazanmıştı.

Putin'in Kremlin'e getirdiği KGB zihniyeti ve taktiklerini anlayabilmek için eskiden Putin'le çalışan şu anda iş ve siyaset dünyasının önde gelen şahsiyetleriyle görüştük. Bu görüşmeler bize Rusya'nın mevcut yönetici sınıfının salahiyyete ne denli düşkün ve pişmanlıktan ne kadar uzak olduğunu gösterdi. Kendilerini "devletin köleleri" olarak adlandıran bu adamlar, Putin'in Rusya'yı 90'lardan beri hüküm süren yozlaşma ve liberal serbestlikten kurtaracağına coşkuyla inanmaktaydı. Ayrıca Brezhnev zamanından alışık oldukları polis devleti uygulamalarında hiç bir sorun görmüyorlardı. Sovyet döneminde Komünist rejime karşı çıkan muhaliflerle de bir araya geldik. O dönemlerin günümüzdeki takipçisi yönetime karşı muhalefetlerini marjinal biçimde yürüten Batı görüşlü iki demokrat parti, 2003 Aralık ayında parlamento seçimlerinin ardından tahliye edilmişti. Parti başkanlarından biri insan hakları savunucusu Lev Ponomaryov, Brezhnev zamanına geri döndüğüne ve demokratların yine muhalif durumuna düşürüldüğüne dair uyarıda bulunuyordu. Putin Projesi, Batı dünyasına arada bir sunulan eleştiri hakkı ve kafa karışıklığıyla dünya siyaset sahnesinde yerini almıştı. Putin'in dilinden düşürmediği istikrar, can sıkıntısıyla neredeyse eşanlamlı hale gelmişti ki; 11 Eylül olayları ve arkasından Afganistan Savaşı patlak verdi. Putin ve George W. Bush birbirlerini müttefik ilan etmenin yanında dost olduklarını da beyan ettiler. A.B.D.'nin başlattığı Irak savaşının hız kazandığı sırada, Bush'un idari planlarında Rusya'nın Komünizm'den sıyrılarak tam bir demokrasiye geçiş dönemini tamamladığı ve artık desteğe ihtiyacı olmadığını açıklamak yer alıyordu. On yılı aşkın bir süredir Rusya bunun için çabalıyordu ve bunlar bir yana Amerika'nın Rusya'ya para akıtmak yerine Irak'taki savaşa para ayırması gerekiyordu. Ancak gerçekte Rusya'da olup bitenler, 1990'larda kurulan fantezideki Batı tarzı liberal demokrasiye pek benzemiyordu. Aslına bakılırsa Rusya örneği, diktatörlükle yönetilen siyasi bir sistemin nasıl yeniden düzenlenemediğini gösteren bir ders kitabı niteliğindeydi. Ayrıca teröre karşı yapılan müdahaleler stratejilerin ne denli yanlış olabileceğinin en belirgin örnekleriydi. Özellikle Washington, Ortadoğu'ya demokrasi getirmeyi vaat ederken Rusya'nın demokrasiden geri adım atması ihtiyat gerektiren bir hikayeye dönüşmüştü. Elbette bu arada Amerika Ortadoğu'ya karışırken, açık bir toplumun özgürlükleriyle müphem düşmanla savaşmanın kısıtlamalarını dengelemenin nasıl olacağına dair acıklı sorulara cevaplar aramaktaydı. Bush ikinci dönemine başlarken bütün dünyada özgürlük sözü vererek tüm uluslar ve liderlerin iç baskılarla yüzleşmelerini sağlayacağını ve despotluğa son vermeyi amaçladığını açıkladı. Ardından Şubat 2005'de düzenlenen bir zirvede dostu Vladimir Putin'le bir araya geldi. Elbette Rusya, on yıllar süren izolasyon ve kasıtlı cahillik sonucunda şimdi devletin ekonomideki azalmış rolü ve dünyaya açılan bağlantılarla daha açık bir topluma dönüşmüş yeni bir yerd. Ancak Putin ve yandaşları tarafından başlatılan karşı devrim demokrasiye geçiş sürecinin tamamlamaya yönelik değil tersine çevirmekten yanaydı. Rusya'ya ilk vardığımız andan beri fark etmeye başladığımız gibi geçmişin şekillendirdiği halkın birçoğu için bu hiç fena bir fikir değildi.

Tatyana bizi ailesinin yaşadığı Mokshan'a götürdüğünde karşılaştığımız ortam beklediğimizden oldukça farklıydı. 17.yüzyılda kurulmuş olan 12 bin kişilik bu kasaba tam bir Sovyet görüntüsü ve yaşantısına sahipti. Tatyana'nın Rusya'sı ve anne-babasının Rusya'sının birbiriyle uzaktan yakından ilgisi yoktu. Örneğin, Tatyana'nın birçok yabancı arkadaşı vardı oysa ailesi yabancılardan ve yabancı dillerden hiç hoşlanmıyordu, çünkü

yabancıların Rus karşıtı olduğuna inanıyorlardı. Ülkede ortalama kazancın en düşük olduğu yerlerden birine gelmiştik ve buradaki insanlar için ekonomik sorunlardan konuşmak daha kolaydı. Putin göreve başladığında burada ortalama maaş resmi olarak 35 \$'dı. Tatyana'nın kardeşi ordudan emekli olmuştu şimdi ise bir telefon şirketinde çalışıyordu ve bırakın maaşından şikayet etmeyi en azından bir işe sahip olduğu için kendini şanslı sayıyordu. Babaları ise aynı şirketten ayda 70\$'lık emekli maaşı alıyor ve bahçelerinde patates yetiştiriyordu. Kasabada neredeyse kimsenin arabası yoktu ve işlerine çamurlu yollardan yürüyerek gidip geliyorlardı. Kasaba Sovyet döneminden kalma eski korkuları hala içinde barındırmaktaydı. Rusya'nın demokrasi yolundaki temeli zayıf adımlarını etkileyen totaliter rejim alışkanlıklarından hala kurtulamamışlardı. Tatyana bizimle oldukça rahat konuşup düşüncelerini özgürce ifade ettiği halde ailesi KGB'nin halefi olan FSB korkusundan yabancıardan çekiniyor ve konuştuklarına çok dikkat ediyorlardı. Tatyana'ya göre Moskova'dakiler ve kırsal kesimdekiler demokrasiye dair birbirlerinden farklı bir dil konuşuyorlardı. Tatyana eski düzenle ilgili her şeyi reddetmekteydi. "Putin dahil eski KGB liderlerini hiçbir şekilde kabul edemem. İnsanların gerçekten seçim hakkı olmadı. Putin önlerine kondu ve onu seçmek zorunda kaldılar." diyerek sözlerini sürdürdü. Ancak düşüncesinin azınlıkta kalan bir görüş olduğunun bilincindeydi. Mokshan kasabası ve taşranın diğer yerlerinde insanlar işlerini kaybetmemek için her şeyi yaparlardı çünkü iş bulmak çok zordu ve buradaki patronlar kral gibi yaşıyordu. Artık komünist olmadıklarını söyleseler de hala aynı zihniyete sahiptiler. Tatyana'nın annesinin söylediği gibi "Moskova'da gerçeği arayabilirsin ancak bir taşra kasabasında gerçek diye ne verilirse onu almak zorundasın". Temelinde korku olan bu zihniyet Tatyana gibi Moskova'da yaşayan ve ufku açılmış bir azınlık için artık geçerli değildi. Çünkü Moskova'da mevcut işini kaybetse bile başka bir iş bulabilir hayatını kontrol edebilirdi. Elbette ki Tatyana bu tercih yapabilme özgürlüğünün Putin'in Rusya'sında bir lüks olduğunun ve ufak bir azınlık için bir ayrıcalıktan ibaret olduğunun farkındaydı. Bu azınlık dışarıya açık yeni bir ülkede yaşadığına inanan, yeni fırsatlara kucak açan ve en önemlisi kendisine güvenen bir kesimdi. Çünkü geri kalanlar için sadece taşra ve tarih olmuş eski deneyimlerin yeni tekrarları vardı.

+ + + +

Bölüm 1: Beslan'da 52 Saat

1 Eylül 2004'te her sene olduğu gibi Beslan kentindeki 1. İlk Öğretim okulu yeni bir eğitim yılına hazırlanmaktaydı. Çocuklar heyecanla okul bahçesini erken saatlerde doldurmaya başlamıştı. Okul hoparlöründen hoş çocukluk anılarından bahseden bir şarkı çalıyordu. İşte o anda, görgü tanıklarının ifadesiyle, sanki birçok balon patlıyormuşçasına bir ses duyuldu. İlk başta kimse neler olduğunu anlayamadı ancak panik havası kısa sürede okul ve çevresini sardı. Okul bahçesindeki yetişkinlerin bu seslerin makineli tüfek sesi olduğunu anlaması uzun sürmedi. Siviller ve çocuklardan uzaklaşmak isteyenler kar maskeli adamların silahlarını ateşlemesiyle okul spor salonu içine doğru yönlendirildiler. Bir anda birçok silahlı adam belirdi. Elinde çiçek tutan bir adam aldığı kurşun yarasıyla okul bahçesinde yığıldı kaldı. Yüzlerce çocuk, ebeveynleri ve öğretmenleri seri bir şekilde bina içine sokuldu. Spor salonu tika basa doluydu, maskeli adamlar herkesin hemen yere oturmasını haykırıyordu. Adamlardan biri bahçeden sürükleyerek getirdiği cesedi herkesin görebileceği bir yere koydu. Mesaj çok açıktı. Sessizlik sağlandıktan sonra gerillalardan biri konuşmaya başladı: "Rehin alınıyorsunuz. Putin'in hemen Çeçenistan'dan tamamen çekilmesini talep ediyoruz. Rus ordusu bu topraklardan tamamen çekilmedikçe burada hep beraber oturacağız." İçeridekileri korku sardı.

İçinde yüzlerce çocukla birlikte bir okulun ele geçirilmesi Rusya'da şaşkınlık yaratmış olsa dahi sürpriz sayılamazdı. Aradan geçen on yıl ve iki savaş sonrasında bile Beslan'a 30 km uzaklıktaki dağlık Çeçen bölgesi, ulusalcı bir bağımsızlık sevdasından her iki tarafın masum sivilleri terörize ettiği bir kan davasına dönüşmüştü. Putin seçilmesinden sadece bir kaç gün sonra sorunu iki hafta içinde ortadan kaldırma vaadiyle savaşı tekrar başlatmıştı. Rus askerleri Grozny'yi bombalarla yerle bir edip düzenli şekilde uyguladıkları *temizlik* operasyonlarına başladı. Şüpheli görülen Çeçenler tutuklanıyor işkence görüyorlardı. Gittikçe artan şekilde kara çarşafli kadınları intihar bombacısı olarak kullanan Çeçen gerillalar Beslan baskınından önce de trenlere, uçaklara, metroya saldırılar düzenlemişti. Bunlara daha sonraki bölümlerde değineceğimiz tiyatro baskını ayrıca hastane ve konserlere yapılan saldırılar da dahil olmak üzere Rusya'da 2004 yazına kadar geçen 2 yıl içinde terör nedeniyle hayatını kaybedenler dünyanın diğer ülkelerinden fazlaydı. Devlet ise bu saldırılarla ilgili açıklamalarında hep yalan söylemeyi tercih ediyordu. Putin her fırsatta, Çeçen terörünün uluslararası terörün bir uzantısı olduğunu ve Arap direnişçilerin cihada katılmak için bölgeye geldiğini savunuyor ve duruma yabancı kaynakların finansal destek verdiğini vurguluyordu. Diğer yandan Usame bin Ladin, Çeçenistan'ı kökten dinci İslam hedefine uygun şekilde, Müslüman dünyasını Amerika'ya karşı harekete geçirmek için kullanıyordu. Aslında Çeçenistan çatışmasının özünde El-Kaide ile bağlantısı pek bulunmuyordu ama artık yabancı gerillaların da Çeçenleri desteklemek üzere savaşa dahil olduklarına dair kanıtlar vardı.

Beslan'daki rehine krizinin beklenmedik şekilde gelişeceği başından belliydi. Polis çaresizdi. Yetkililer ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Rehin alınanların 500'ü çocuk 800 kişi olduğu sanılıyordu. Ama otoriteler panik yaratmamak için yaptıkları açıklamada toplam rehine sayısının 100 kişi olduğunu beyan etti. Pazarlık etmek istediklerini açıklayan teröristler arabuluculu olarak görüşmek istedikleri isimleri verdiler. Bu arada Kremlin teröristlerle pazarlığa girmek veya okul binasına hücum etmek arasında tereddütteydi. Teröristler ise televizyondan yapılan 100 kişinin rehine alındığına dair yalan haberi duyunca sinirlenmişti. Putin'in Çeçenistan'la ilgili baş danışmanı Aslambek Aslakhanov'la görüşmek istediklerini bildirdiler ama Putin buna izin vermedi. Bu arada içerideki rehine sayısının 1200 olduğu anlaşıldı. Dışarıda bekleyen veliler kamuoyuna yapılan yalan dolan açıklamalara ateş püskürüyordu. Haber muhabirlerinin bölgeye gitmesi engellenmeye çalışıldı. Hükümet aldığı tepkiler nedeniyle rehinelerin sayısını bu defa 354 olarak değiştirdi. Çeçenistan'daki Rus tacizini ortaya çıkan gazeteci Anna Politkovskaya teröristlerle görüşebileceğini umarak bir uçağa atladı. Ancak çayına konulan zehir nedeniyle hastaneye kaldırıldı ve gizli güçler Anna'nın Beslan'a varmasını engellemiş oldu.

Okulun gasp edilmesinin üstünden tam 24 saat sonra Putin bir açıklama yaptı. Görevlerinin rehineleri sağ salim kurtarmak olduğunu söylüyordu. Ancak aynı esnada özel komando birlikleri okula hücum etmek üzere hazırlıklarını tamamlıyordu. Putin'in Çeçen Savaşını eleştirenlerin başında gelen Ingusetya eski başkanı Ruslan Aushev'i arayıp Çeçen teröristleri ikna etmesini istemek hiç kolay olmadı. 2002'de Putin'in zoruyla istifa ettirilmiş ve Kremlin'in desteklediği yeni bir cumhurbaşkanı seçilmişti. Aushev okula girdiğinde gördüğü manzara içler acısıydı. Rehinelere 1,5 gündür yemek verilmiyordu ve teröristler artık su vermeyi de kesmişlerdi. Rehineler umutlarını yitirmiş görünüyordu. Şamil Basayev tarafından yazılmış notu Putin'e iletmesi için Aushev'e verdiler. Rus birliklerinin Çeçenistan'dan çekilmesi ve bağımsızlığın verilmesi isteniyordu. Çeçen ve Rus otoriteleri Kafkaslarda düzen sağlanması için işbirliği yapacak ve üçüncü partileri işe karıştırmayacaktı. Mesajda, Çeçenistan'ın bağımsız olduktan sonra da ruble kullanmaya devam edeceği de eklenmişti. Aushev'in ısrarlarıyla emziren anneler ve bebeklerini salmaya karar verdiler. Fakat bazı anneler için durum daha zordu. Bir kadın rehineler arasındaki diğer çocuklarını bırakmayı reddederek bebeklerini Aushev'e verip içerde kalmayı seçti. Putin sonunda danışmanı

Aslambek Aslakhanov'ı Beslan'a göndermeye karar verdi. Beslan'daki komuta merkezindekiler Aslakhanov'un somut bir çözümle geleceğini umuyorlardı. Teröristler okulun basıldığı ilk gün öldürdükleri sivillerin cesetlerinin yetkililerce alınmasına ikna olmuştu. Araç okulun bahçesine yanaşıp dört görevli gözden kaybolduktan sonra büyük bir patlama duyuldu. Arkasından ikinci bir patlama meydana geldi. Bazı çocuklar camlardan atlayarak kaçmaya başladı. Teröristler arkalarından ateş ediyordu. Bu arada dışarıda bekleyen öfkeli yerel halk silahlarına sarılmış ve teröristlere ateş açmaya başlamıştı. Ne olduğunu anlayamayan askerler bir süre hareketsiz kaldı. Komandolar kaçmaya çalışan çocukları kurtarmak için çabalıyordu. Bu arada teröristlerin lideri komuta merkezini arayıp ısrarla bombaları kendilerinin patlatmadığını söylüyordu. Ruslar da hücum başlatmadıklarını iddia ediyorlardı. Teröristler rehineri toplamış oldukları jimnastik salonundan çıkmaları için zorladı. Yaralı ve kırıdayamayacak halde olanları vurdular. Ardından jimnastik salonunun çatısı havaya uçtu. Yeteri kadar ambulans olmadığından yaralılar özel arabalarla yakındaki hastanelere taşındı. Komandolar ve teröristler arasında saatlerce süren çatışmada 32 terörist öldürüldü.

Putin bu esnada sessiz kalmayı yeğledi. Ancak çatışma tamamen sona erdiğinde gece yarısı Beslan'a gelen Putin yerel halkın acısını paylaştığını söyleyerek kamuoyuna bir açıklama yaptı ve Beslan'lılar orada olduğunu fark etmeden Moskova'ya geri döndü. Masumların katledildiği olayda başkan Putin sorumlu güvenlik kuvvetlerinin başındaki üst yetkiliyi kovmak yerine eleştirilerini seçilmiş politikacılar ve Batılılara yönlendirdi. Hükümet rehine olayı başladığından itibaren rehine sayısı hakkında yalan söyleyerek hem teröristleri hem de rehine yakınlarını kızdırmış ve olayın kanlı bir şekilde sonlanmasına yol açmıştı. Bu sırada ulusal televizyon kanallarında sanki Rusya'nın geri kalanını oyalamak için alakasız programlar, pembe diziler yayınlanıyordu. Olayın soruşturulmasının gereksiz olduğunu söyleyen Putin, suçu uluslararası teröre, 90'ların zayıf Rus liderlerine ve batı dünyasına yükledi. Çeçenistan'la barış görüşmeleri yaparak siyasi bir çözüm aramasında ısrar eden Batılılara "Neden Usame bin Ladin'i Brüksel'e veya Beyaz Saray'a davet edip ne istediğini sormuyorsunuz? Biz neden çocuk katili düşmanımızla konuşalım" diye azarladı. Rusya'nın kendi iç meseleleriyle meşgul olmasını isteyen bazı Batılı çevreleri suçladı. Aradan geçen bir hafta sonunda Kremlindeki uzmanlar, Kızıl Meydan'da düzenlenen Beslan ailelerine destek yürüyüşünü adeta Putin taraftarı bir gösteriye dönüştürdüler. Putin teröre karşı izleyeceği politikanın Rusya'da demokrasiden geri çekilmesi olacağını açıkladı. Bu açıklamaların Rusya'da kurumsal bir darbenin başlangıcı ve diktatörlüğe atılan bir adım olduğunu ve Rusya'nın eski despot dönemine geri dönmesi olarak nitelendirenler, zaten uzun zamandır Rusya'yı takip edenlerdi. Kremlin'in tepkisine şaşırırlarsa, Putin Rusya'sının bundan önceki beş yılına dikkat etmemiş olanlardı. Dünya olup biteni eli kolu bağlı izlerken, yüzlerce çocuk ve sivilin hayatını kaybettiği yüzlercesinin yaralandığı Beslan baskını, 11 Eylül'den sonra dünyada gerçekleşen en kötü vahşi terör saldırısı olarak tarihe geçti. Olayın esas sorumlusu sayılabilecek Putin ise ülkenin bütünlüğünün sağlanması bahanesiyle tüm gücün tek bir komuta zincirinde toplanmasını sağlayacak düzenlemeler yapılacağını söylerken, aslında uzun zamandır planladığı iktidarı tamamıyla ele geçirme projesini Beslan'a tepki bahanesiyle hayata geçirebilecekti.

+ + + +

Bölüm 2: Putin Projesi

16 yıl boyunca KGB ajanı olarak görev yapmış olan Vladimir Putin olayları örtbas etmeye oldukça alışkındı. Kariyerinde tercüman, diplomat ve üniversite idareciliği bulunan Putin, eşine bile ilk tanıştıklarında sıradan bir polis olduğunu söylemişti. Yıllar sonra 1999'un sorunlu yazına gelindiğinde, hakkında çok az insanın pek az şey bildiği Putin artık yeni

görevine hazırды. Kremlin'deki planlamacıların tasarılarına uygun olarak Rusya'nın yeni başkanı olacaktı. Bomboş bir sayfaya yeni Rusya için idealize edilmiş bir lider portresi çizildi. Bu lider, Rusya'nın tarihsel büyüklüğünü geri getirecek ve duraksamış bir milleti yeniden canlandıracak, modernleşmeyi devam ettirecek ve Yeltsin'in sarhoşluğundan bıkan Rus halkına güven verecek içki içmeyen biri olmalıydı. O zamana kadar var olmayan, Kremlin destekli Birlik partisi tarafından hazırlanmış okul kitaplarında yer alan Putin portresi, adeta hayranlık duyulup itaat edilecek yeni bir çar yaratma peşindeydi. Ancak gerçek Putin kapak sayfalarındakinden oldukça farklıydı. Söylenildiği gibi savaşları durdurmak bir yana, göreve başladığı anda yaptığı ilk iş yeni bir savaş başlatmak oldu. Her ne kadar oluşturulan hikaye uydurma olsa da, Rus halkı Sovyet sonrası belirsizlikten kendilerini kurtaracak ve 90'ları geride bırakacak ayık bir lideri kucaklamaya hazırды. Çalışanların birikimlerini kaybettiği ekonomik krizleri, devlet mallarının peşkeş çekilmesini eli kolu bağlı seyretmek durumunda kalan halk artık Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla gelen sözde demokrasiyle tanışmıştı. İktidardakilerin nasıl yozlaştığına ve politik farklılıkların Moskova meydanlarında tanklarla çözülmeye çalışıldığına tanık olmuşlardı. Devletin maaşlarını ödeyememesini ve milyarlarca dolarlık uluslararası yardımın boşa savrulduğunu görmüşlerdi. Putin'i Yeltsin'in halefi olarak seçilmiş değil tam tersine Yeltsin'e panzehir olarak görüyorlardı. Kremlindeki danışman heyeti de tam bunu istiyordu. Putin'in başbakan ve Yeltsin'in veliahdı olarak seçildiği sürpriz dönemin hemen ardından tüm ulus, Putin efsanesiyle çalkalanmaya başladı. Fotoğrafı hemen devlet dairelerine asıldı. Slavların şükranlarını gösteren sembollerin ardı arkası kesilmeyecek; Putin'in adı okullara, caddelere verilecek ve takvimlerden, paskalya yumurtalarına kadar her yerde karşımıza çıkacaktı. "Putin gibi bir erkek istiyorum" pop şarkısı listelerde en üst sıraya yerleşti. Kampanyayı yürüten halkla ilişkiler görevlisinin yazdığı şarkı sözlerinde olduğu gibi Putin'in imajı, 'enerji dolu, içki içmeyen, can yakmayan ve asla terk etmeyen bir erkek' olarak pazarlanıyordu.

Yeltsin'den bıkmış bir ülkeyi etkilemek için Putin'in fazla çaba sarf etmesi gerekmedi. Sadece ayık olması bile en önemli özellik olarak göze çarpıyordu. Gelmiş geçmiş Rus liderleri arasında o kadar çok gösteriş meraklısı, soytarıvari veya fosilleşmiş tipler vardı ki, Putin'in genç, zinde, soğukkanlı ve ayık görünümü hemen öne çıkıyordu. Aslına bakılırsa kısa boyu ve sıradan yüz hatlarıyla herhangi bir yere girdiğinde dikkat çekecek biri bile değildi. Ancak KGB eğitimi sayesinde dinlemeyi çok iyi biliyordu ve tam da üstlerinin beklentisine uygun şekilde farklı kişiliklere bürünme yeteneğine sahipti. Yine de kesinlikle doğuştan başkan tiplerden değildi. Hatta başbakanlığa yükseldiği dönemde anketler popülaritesini %2 olarak gösteriyordu. Ancak Putin tarih boyunca görülen en olağanüstü politik projelerden biri tarafından yaratılmıştı. Putin Projesi Kremlindeki kodamanların yürütmeye ant içtiği bir çaba olarak karşımızdaydı. Putin Kremlin tarafından nerdeyse baştan yaratıldı. Yeltsin etrafındaki oligarklar ve yöneticiler devlet televizyonu üzerindeki yetkilerini kullanarak Putin'in imajını süsledi ve rakiplerini yok etti. Çünkü Putin'i kontrol edebilecekleri sadık bir memur olarak görüyorlardı. Ancak ne denli yanıldıklarını anlamaları uzun sürmese de artık proje kendi başına hayatta kalmayı beceriyordu.

Vladimir Vladimiroviç Putin'in hayat hikayesi 2 Ekim 1952'de Leningrad'ın kuzeyinde başlar. Ondan öncesinde, Putin'in ailesi Nazi işgali altında geçen yıllardan sonra tek adam kontrolünde yaşamlarını devam ettirmişti. Dedesi Spridon, Bolşevik Devriminden sonra Lenin'in aşçılığına başlamış ve Stalin döneminde de görevini sürdürmüştü. Spiridon Putin ve Stalin arasındaki ilişkinin boyutu hala kesin olarak bilinmiyor. Putin'in bir röportajında söylediği gibi "Stalin'le birlikte yaşayıp yara almayan çok az insan vardır ve dedem bunlardan biri." Putin, bunun nedenini bilmediğini söylese de anlaşılan o ki, hayatta kalma becerileri dededen toruna geçmişti. Putin, siyasette beklenmedik yükselişi boyunca bu becerilerini sergiliyordu. Putin'in babası da II. Dünya Savaşı'nda o dönemde NKVD olarak bilinen KGB'de görev

almıştı. O zamanlar Almanların elinde olan Estonya'ya gönderilmiş, görev sırasında arkadaşları Naziler'e yakalandığında bataklık altında bir kamış yardımıyla nefes alarak hayatta kalmayı başarmıştı. Birçok tehlike atlattığı ve bacağından yaralandığı için Leningrad'a geri gönderilmişti. Bu sırada işgal altındaki Leningrad'da, karısı Maria yani Putin'in annesi açlıktan komaya girmiş haldeydi ve kocasının askeri hastaneden karneyle aldığı yiyecekler sayesinde hayata döndü. Zorlu yıllar içinde ilk iki oğullarını henüz bebekken kaybeden Putinler'in son oğlu olan Vladimir, savaştan yedi yıl ve Stalin öldükten tam bir yıl sonra doğdu. Babası topal kalmış olmasına rağmen bir fabrikanın Komünist Parti bölümünde çalışıyor, annesi ise hem fırında hem de bir laboratuarda temizlik görevlisi olarak çalışıyordu. Komün apartman dairelerinden birinde ne tuvaleti ne de banyosu olan bir odada yaşıyorlardı. Putin'in çocukluk ve gençlik yılları, savaş sonrası yıkımların üstesinden gelmeye çalışan bir toplumda, yoksunluk ve yoksulluk içinde geçti. Sessiz, ciddi ve sert mizaçlı olan babası Putin'e sevgisini hiç göstermedi. Putin'in en sevdiği öğretmenlerinden Vera Gureviç'in söylediğine göre Putin duygularını belli etmeme huyunu babasından almıştı. Ayrıca Putin her şeyi denemeye çok meraklıydı. Hep semtin haylaz çocuklarıyla takılmış, sokak çetelerine karışmıştı. Laf dinlemez yaramaz bir çocuktü ve sürekli küfür eden, başına buyruk, asi bir delikanlı olmuştu. Putin de kendisini çocukluğunda bir "holigan" olarak tanımlıyor. Ancak altıncı sınıfa geldiğinde öğretmeni Gureviç haylazlığına bir son vermesi gerektiğini ve hayatta ortalama olmamak için çaba sarf etmesi gerektiğini söyleyerek Almanca dersini alması için Putin'i ikna etti. Dil becerisi hayli iyi olan Putin spora da merak sardı; boks ve ardından judoya başladı. Ufak tefek ve seri hareket eden bir yapıya sahip olmasıyla bu alanda da başarılı oldu. Hatta kitabında sokaklardan uzak durmasını sağlayan ve hayatını değiştiren şeyin judo olduğundan bahseder. Ancak onu KGB'ye sürükleyen ajan kitapları ve filmleri oldu.

Sovyet ajan öykülerinden o kadar etkilenmişti ki henüz liseden mezun olmadan KGB ofisine gidip nasıl kaydolacağını sordu. Öncelikle orduda görev alması veya hukuk eğitimi alması gerektiğini ve gönüllü olarak KGB'ye katılamayacağını ancak eğer onlar isterse gelip kendisini bulacaklarını öğrendi. Kendisine verilen nasihate uydu ve KGB'nin ilgisini çekmeyi umarak hukuk fakültesine başladı. Putin için KGB, Sovyet Devletinin baskı aracı değil ayrılmaz bir parçasıydı. Gizli servisin Stalin döneminde oynadığı rolü ve milyonlarca masum insanın gulaglara gönderilmesinden sorumlu olduğunu görmezden geliyordu. Kendisinin de belirttiği gibi ne de olsa romantik ajan öykülerinden etkilenmiş ve vatansever Sovyet eğitiminin bir ürünüydü. 1975 yılında KGB'ye kabul edilen Putin'in aldığı görevler kesin olarak bilinmiyor. Resmi açıklamalara göre, Leningrad'da yaşayan yabancıları izlemek olduğunu söylese de diğer kaynaklar sistem muhaliflerini yok etmekle görevli olduğunu iddia ediyor. Putin'in görevine yeterince vakıf, üstlerine karşı çok iyi bir Komünist olduğu ancak parlak bir ajan olmadığı izlenimi verdiği söyleniyor. Özel hayatında ise evliliğe ilk teşebbüsünde nikah masasında gelini bırakıp vazgeçmesinin ardından tanıştığı Lyudmila adlı hostesle evlendi. Leningrad'da ilk ve 1985'te atandığı Doğu Almanya'da ikinci kızları dünyaya geldi. Arkadaşları arasında sistem adamı ve rahatına düşkün biri olarak tanınan Putin, Almanya Dresden'de bulunduğu dönemde tam anlamıyla sistemin çöküşüne tanıklık etti. 1989'da Berlin Duvarı yıkılıp Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'daki üslerinin kontrolünü kaybedince Dresden halkı da sokağa döküldü ve önce Doğu Alman Gizli Servisi Stasi'yi bastı ve ardından çok yakındaki KGB ofisinin kapılarına dayandı. Bu sırada Putin gizli belgeleri imha ediyor ve ne yapacağına dair Moskova'dan emir bekliyordu. Ancak Moskova sessizdi, bu durum adeta Putin'in aklına kazındı. Eline bir silah alıp öfkeli kalabalığa sadece bir tercüman olduğunu söyleyerek oradan ayrıldı. Yaşadıkları Rusya'nın cephegedeki ajanlarına ihanetiydi. Tüm olup biten devlet iktidarının çöküşünü, imparatorluğun sonunu gösteriyordu. Ve Putin bu durumdan ötürü çok üzgündü. 5 yıl önce ayrıldığı Leningrad'a döndüğünde çok şey değişmişti, Gorbaçev'in perestroyka reformları Sovyetler Birliğini değiştiren bir harekete dönüşmüştü. KGB toplumdaki

etkisini kaybetmişti, bir zamanların muhalif diye ajanların peşine düştüğü insanlar şimdi meclise girmişti. Tüm bu karmaşanın arasında Putin hayattaki amacını yeniden gözden geçirmek zorunda hissediyordu. KGB'den emekli olmaya karar vermek üzereydi. Bu arada Leningrad yerel yönetimindeki eski hocalarından hukuk profesörü Sobchak ile iletişime geçti. Liberal bir reformcu olan Sobchak, Putin'in KGB ajanı olduğunu bildiği halde Leningrad üniversitesinde rektör yardımcısı olarak göreve başladı. KGB de Putin'in bu işe başlamasında bir sakınca görmedi hatta Putin'i öğretim görevlilerini ve öğrencileri izlemekle görevlendirdi. Putin, Sobchak Leningrad'ın ilk seçilmiş valisi olma yolunda ilerlerken, sağ kolu oldu. Ajan olması demokratik çevrelerce eleştirilmeye başlayınca istifa mektubunu yazdı ancak bu istifa hiçbir zaman kabul edilmedi ve Putin 1991 Ağustos'unda KGB generali tarafından Gorbaçov'a karşı darbe düzenleninceye kadar resmen göreve devam etti. Sobchak, Boris Yeltsin'in yanında yer aldı. Putin'in Sobchak'a yardımıyla binlerce insan Komünistlere direnmek üzere sokaklara akın etti.

Peki, Putin gerçekten inandığı için mi demokratların tarafını tuttu yoksa kazanacaklarını hissettiği için mi? Tüm hayatını kaplayan Sovyet eğitimini çöpe atan bir adam gibi mi davrandı yoksa hayatta kalabilmek için başka seçeneği olmadığını düşündüğünden mi? Putin bu soruya, anlamı belirsiz bir cevap veriyor. "Darbe hayatımı parçalara ayırdı. O ana kadar Rusya'daki değişimi tam olarak anlamamıştım. Darbe günlerinde KGB tarafından gösterilen tüm idealler, hedefler tamamen yıkıldı." Darbeden bir ay sonra St.Petersburg adına geri kavuşan şehirde Putin, Sobchak'ın yanında vali yardımcısı olarak göreve geldi. Şehri yeniden canlandırmak için yapılan kanal projeleri vitrini hoş gösterse de özünde yozlaşmış bir yerel yönetim işleyişi bulunuyordu. Devlet eliyle işleyen ekonomi bir anda serbest pazarın her çeşidine açılınca tüm Rusya'da yolsuzluk kural haline dönüşmüştü. Putin'in adı gıda ihalelerinde yolsuzluğa bile karıştı. Sobchak-Putin yönetimi 1996'da sona erdi ve Sobchak'ın yerine eski adamlarından Yakovlev seçildi. Putin'e birlikte çalışmayı teklif etti ancak "ihanet etmektense asılmayı yeğlerim" diyen Putin bu teklifi reddetti. Sadakat Putin'in hayatında öne çıkan bir kavramdı.

Halk yeniden seçmediği için başarısız sayılacak bir siyasi deneyimden sonra Putin'in imdadına, Kremlin'in taşınmaz varlıklarından sorumlu olan Pavel Borodin yetişti. Kremlin Sarayı, Çarlık kiliseleri, Kızıl meydan etrafındaki tüm binalar ve müzelerle ilgili bakım, restorasyonu dahil her konuda sorumlu olan Borodin, kendi başına adeta mini bir imparatorluk kurmuştu. Rusya'nın diğer bölgelerinde ve ayrıca 85 ülkede daha bulunan on milyarlarca dolar değerindeki Rus mal varlıkları ve 150.000 kişilik işgücü emri altındaydı. Güçlü bir kişilik olan Borodin, başkan ve aile denen erkanına yapılan politik iyiliklerin kilit ismiydi. Borodin Putin'i hukuksal konularda yardımcı olması için yanına aldı. Kısa süre sonra Yeltsin'in personel müdürü olan Chubais'nin yerine Yumashev getirildi ve Putin de yardımcısı olarak atandı. Bununla birlikte Putin'in kariyeri şahlandı. Putin Kremlin'de sözü geçen biri haline geldi ve pozisyonunu kullanarak eski patronu Sobchak'ın federal savcılarca sorgulandığı halde yurtdışına kaçmasını sağladı. Sessiz sakin ve serinkanlı tavırlarıyla Yeltsin'in gözüne giren Putin'in Kremlinde çalışmaya başlamasının üstünden henüz bir yıl geçmemişti ki bir kez daha terfi edildi. 1998 Temmuzunda KGB'nin devamı niteliğini taşıyan FSB'nin başına geçti. Bir zamanlar önemsiz biri olan Putin, yeni rolünü hemen benimsedi ve güçle birlikte gelen lükslere de çabucak alıştı. Putin Kremlindeki hızlı yükselişi sırasında başkana olan bağlılığını da ispatlayacak fırsatı buldu. Yeltsin'in onayıyla Kremlin'i renovasyona sokan Borodin'in aşırı yüksek meblağdaki harcamaları başsavcı Yuri Skuratov tarafından araştırılıyordu. Yeltsin yandaşları bunun iyiye alamet olmadığını düşünerek çare aramaya başladı. Bu sırada aslında buram buram komplo kokan ve başsavcıyı genç kızlarla birlikte gösteren müstehcen bir video televizyonda yayınlandı. Putin'in ayarladığı bu tezgah sayesinde başsavcı istifa etti. Böylece Yeltsin kendisine kadar uzanabilecek bir soruşturmadan kurtulmuş ve Putin de sadakatini

göstermiş oldu. Bu sayede uluslararası ilişkilerde tecrübesizliğine rağmen FSB Kremlin Güvenlik Müdürü görevine getirildi.

1990'lardaki özelleştirmelerle Rusya'nın en zenginlerinden biri haline gelen dolayısıyla politik entrikaların başrol oyuncularından Boris Berezovsky, *Aile* denilen Yeltsin ve etrafındaki yandaşlarına yakın durmaktaydı. Eskiden matematikçi olan Berezovsky Kremlin'de birçok dizgini elinde bulunduruyordu. Eski KGB generallerinden olan Başbakan Primakov'un Berezovsky hakkında ısrarla soruşturma istemesi üzerine Yeltsin onu kovdu ve yerine piyon bir başbakan atadı. Yeltsin daha sonra anılarında bu olaydan bahsederken aslında aklında Putin olduğunu ancak zamanının henüz gelmediğini yazacaktı. Kremlin'deki popülaritesi gittikçe artan Putin için Yeltsin'in yerine gelebileceğine dair dedikodular dönmeye başladı. Bazı çevreler Putin'in sıradan sığ bir kişilik olduğu; bazıları ise fazlasıyla şüpheli bir zihniyete sahip olduğu kanısındaydı. Ama Kremlin'dekilerin ve Yeltsin'in yakın çevresinin istediği ortak özellik sadakattir. Seçecekleri halefi kendilerini ne pahasına olursa olsun koruyacak ve dışı savcılara haddini bildirecek biri olmasını istiyorlardı ve Putin bunu yapabileceğini kanıtlamıştı. Ağustos ayında başbakanlık seçimleri için hazırlık yapılırken Kremlin'de Putin'i öne çıkarmanın artık zamanı geldiğine karar verildi. Putin'in rüşvet almaya tek devlet yetkilisi olduğunu söyleyen ve aralarında bir dostluk gelişen Berezovsky bizzat Putin'e gidip konuyu açtı ve Yeltsin'in kendisiyle görüşmek istediğini ilettili. Ancak Putin hazır olduğundan tam olarak emin değildi. Görüşmede Yeltsin Putin'e başbakanlığı teklif etti ve dört ay sonra yeni bir partinin başkanı olmasını istediğini bildirdi. Putin kendisine, hangi görevi verirse versin yerine getireceğini söyledi. Ancak devlet başkanlığı lafını duyunca bir an tereddüt etti. Yeltsin bunu da ilerisi için düşünmesini istedi. Hızla yayılan söylentiler sonunda, Putin'in hazır olmadığını düşünen veya ne olursa olsun bir KGB ajanına güvenilemeyeceğine inananlar, Putin'i seçime girmekten vazgeçirmeye çalışsa da bir görev adamı olan Putin üstlerinden aldığı emiri sorgusuzca yerine getirecek gibi görünüyordu.

Putin başbakanlığa getirildiğinde Dağıstan'la birleşip bir İslam devleti kurmak isteyen Salim Basayev komutasındaki Çeçen gerillalar sınır köylere saldırdı. Rus ordusu helikopterlerle karşılık verdi. Yeltsin'in 1996'da ateşkes imzalayarak sona erdirdiği iki yıl süren Çeçen savaşı yeniden başlamış oldu. Arkasından Moskova'da Çeçen teröristlerin düzenlediği söylenen bombalamalarda yüzlerce sivil öldü. İki yıl öncesine kadar Yeltsin'i savaşı bitirmesi için sıkıştıran halk şimdi öc alınması için savaşımlmasını istiyordu. Savaşa eşlik eden vatanseverlik dalgası ve Çeçenlere duyulan etnik nefret Putin ve patronlarının ekmeğine yağ sürdü. Bazı kaynaklardan öğrendiğimize göre gerilla saldırısından beş ay önce Putin Çeçen savaşının başlayacağını biliyor ve buna uygun hazırlıklar yapıyordu. Hatta şehirdeki terörist saldırılardan Çeçenleri sorumlu tutan FSB'nin bombalama olaylarını bizzat gerçekleştirdiğine dair bulunan kanıtlar hemen yok edildi. Muhtemelen asıl terörist yetkililerin ta kendisiydi. Gerçek ne olursa olsun halktaki terör korkusu Putin'e yaradı ve demeçlerinde teröristleri ne pahasına olursa olsun yakalayacaklarını söyledikçe popülaritesi arttı.

Duma yani millet meclisi seçimleri çok yakındı. Komünist partinin çoğunlukta olduğu Duma'da eski başbakan Primakov ve Moskova belediye başkanı Luzhkov yeni bir koalisyon oluşturmaktaydı. Aynı sırada aralarında Berezovsky ve ortağı Abramovich de bulunan Kremlin'in önde gelenleri seçim stratejilerini Putin etrafında oluşturmaya başlamışlardı. Berezovsky, Duma seçimleri için yeni bir siyasi parti kurma planını ortaya attı. Aile üyelerinden plana çekimser ve şüpheli yaklaşanlar olmasına rağmen herkes Berezovsky'nin gücüne boyun eğmiş gibi görünüyordu. Putin ise sessiz kalmayı yeğlemiştir. 'Bölgelerarası Birlik Hareketi' anlamına gelen ve baş heceleriyle MEDVED yani Birlik diye okunan parti böyle doğmuş oldu. Otomotiv sektöründe hatırı sayılan ve havayollarından petrol devri Sibneft gibi büyük şirketlere kadar birçok alanda finansal faaliyeti bulunan Berezovsky aynı zamanda ülkenin en bilinen televizyon kanallarından biri olan Kanal 1, ORT'nin de % 49 hissedarı ve

yöneticisiydi. %51'lik pay ise hala devlete aitti. Berezovsky televizyonun çok iyi bir araç olduğunun farkındaydı. Hemen kanalın genel yayın yönetmeni Dorenko'yu arayarak güçlü adaylar olarak görülen Primakov ve Luzhkov'a karşı bir hareket başlatmasını istedi. Putin'in siyasi takımının aylarca beceremeyeceğini televizyon birkaç haftada başardı. Taraf tutan araştırmacı televizyon programcılığının uluslararası politik entrikalardan magazin haberlerine kadar rakiplerine yüklenmesi sayesinde, Putin anketlerde ilk sıralara yerleşti. Birlik Partisinin yöneticilerinden Valerie Fyodorov'un dediği gibi partinin bir ideolojiye, programa değil, sadece bir tek şeye ihtiyacı vardı. "Putin'in takımı olmak." Putin olan biteni herhangi bir ticari ürünün pazarlandığı bir reklam kampanyası olarak gördüğünü söylüyor bir yandan da danışmanlarının yönlendirdiği şekilde giyinip televizyonda nasıl konuşması gerektiğini öğreniyordu.

Kremlin basın işlerinden gazeteci bir arkadaşımız Yelena Tregubova, Putin'le yediği bir öğlen yemeğinden sonra bize Putin'in karşısındakini etkilemedeki başarısının sırrını çözdüğünü anlattı. "Putin ortalama bir Sovyet eğitimi almış ortalama zekaya sahip biri ancak taklit yeteneği öyle iyi ki aynı ifadeleri kopyalayıp insana bir çok ortak yönünüz varmış gibi hissettiriyor. Adeta bir ayna gibi, boyun, çene, yüz mimikleri hepsini tekrarlıyor. Tabi bunu gayet kurnazca yapıyor dolayısıyla karşısındakinin kendini harika hissetmesini sağlıyor." Putin her ne kadar hızlı öğrenen ve gizli servis tecrübesi nedeniyle taklit becerisi gelişmiş biri olsa bile kampanyayı başlatan ve sürdüren etkenlerin gücü tartışılmazdı. Zaten arkasını devletin gücüne dayamış ve sonsuz kaynakla beslenen bu kampanyanın başarısız olması bir bakıma imkansızdı.

Putin Projesi olarak adlandırılan ve kitlesel medyanın tüm olanakları seferber edilen bu kampanya etik olarak tartışılabilir ama takımdakilere sorarsanız siyasetin zaten kirli bir iş olduğu yanıtını alırsınız. İdeolojik oyunların son hız devam ettiği günlerde, komünist parti liderlerinden Duma sözcülüğü karşılığında bir sonraki parlamentoda ortaklaşa hareket etme sözü alan Kremlin takımı, Sağ Güçlerin Birliği adlı Batı yanlısı parti liderleriyle de Duma seçimlerini öne sürerek Çeçen savaşı konusunda yanlarında taraf almalarını sağladı. Birlik partisi,19 Aralık'ta yapılan Duma seçimlerinde Primakov ve Luzhkov'u geride bırakarak oyların %23'ünü topladı. Birkaç ay öncesine kadar var olmayan bir parti için siyasi entrikalar ve televizyon sayesinde kontrolü ele geçirmişti. Kampanyalara şüpheyle yaklaşan Putin sonunda kararını değiştirmiş ve kendisinin ne denli güçlü bir rekabetçi olduğunun farkına varmıştı. Yeltsin de artık Putin'in hazır olduğunu düşünüyordu ve her zaman şaşaalı giriş ve çıkışlardan hoşlanan biri olarak yeni bin yılın ilk günü koltuğu devretmeyi planlıyordu. Putin'e yeni yüzyılın yeni bir siyasi dönemin başlangıcı ve bunun Putin çağı olacağını söyledi. 1999'un yılbaşı arifesinde Putin Yeltsin'le buluşarak Rusya'nın nükleer silahlarına ait kodların bulunduğu Samsonite çantayı devraldı. Ulusal kanalda yayınlanan Yeltsin'in ülkeyi şok eden emeklilik konuşmasını birlikte dinlediler. O gün Yeltsin Rusya'yı Putin'e emanet etti ve Putin'in devlet başkan vekili olarak ofisinde imzaladığı ilk belgeler Yeltsin ve ailesinin soruşturma muafiyeti ve yargı dokunulmazlığını sağlayan karar oldu. Ardından hemen Çeçenistan'a askeri birlikleri ziyarete koştu.

Putin Başkan vekilliğine yükseldikten sonra kendisiyle görüşen ilk Amerikalı yetkili olan devlet bakanı Madeleine Albright'ı Kremlin'de ağırladı. Televizyon kameralarına doğru bakarken "A.B.D. Çeçenistan konusunda üzerimize baskı uyguluyor" dedikten sonra, Albright'a dönerek "Yurdunuza döndüğünüzde burada yumuşak davranmakla eleştirilmeyin diye böyle söyledim" diye açıklama yaptı. Bu görüşmede, Çeçen savaşını Afganistan'daki aşırı radikal Taliban rejimine bağlayarak Çeçenleri Nazilere benzetti. Putin'in Amerikan temsilcisine karşı sert ve kurnaz tavırları Rus halkının çok hoşuna gitti. İlk savaşa oranla bombalamaları takip eden bu Çeçen savaşı meşrulaşmıştı. Elbette Putin ve takımı bundan yararlanacaktı. Yeltsin'in erken emekliliğiyle devlet başkanı seçimleri 26 Mart 2000'e alınmıştı.

Ancak Duma seçimlerinde ortalığı kasıp kavuran Putin dalgası için bu seçim sadece bir formaliteden ibaretti. Putin'in ajan olması aleyhine değil lehine işleyen bir unsura dönüşmüştü. Bir anlamda, halkın genelde, KGB efsanesini yozlaşmamış tek kurum olarak görmesinden faydalanıldı. Manipülasyon ve düzenbazlığın had safhada olduğu seçimlerde, resmi rakamlara göre Putin, oyların yüzde 53'ünü topladı. Tasarlanmasından nerdeyse bir yıl sonra Yeltsin'in Putin Projesi başarıya ulaştı. Bundan böyle Yeltsin'in korunacağı garantiydi, fakat Yeltsin'in mirası korunacak mıydı? Devlet başkanlığı görevine geldiği 7 Mayıs 2000 tarihinde Putin, demokrasiyi korumaya ve geliştirmeye ant içti. Ancak ant içme törenine ne Yeltsin ne de Yeltsin'in tarihe gömdüğü, Sovyetler Birliğini korumaya çalışan 1991 devrimi lideri, eski KGB müdürü Kryuchkov davet edilmişti. Yeni başkan Putin Projesinin başarısından çok şey öğrenmişti. Seçimler nasıl yönlendirilir; televizyon nasıl kullanılır; savaş nasıl iyi bir politika olarak güdülür; oligarklar nasıl da kendilerini Kremlin'in sahibi sanar, hepsini iyice öğrendiğini ispatlamıştı. Putin'in yükselmesini sağlayan aynı formül daha uzun yıllar Rusya'yı şekillendirecekti.

Putin'in ajan hikayelerinden ilham alan tutkusu mümkün olduğu kadar çok insanı kontrol etmekte. Sonunda Kremlin'de ulaştığı pozisyon, herkesi kontrol etmesini sağlıyor ve kimseye hesap vermesini gerektirmiyordu. Birkaç ay sonra Putin kapalı kapılar ardında eski KGB merkezinde gerçekleştirilen bir toplantıya katıldı. Katılımcılar arasında 300 kadar FSB ve eski KGB generali de bulunuyordu. Sovyet Gizli Servisinin kuruluşunun yıldönümü nedeniyle düzenlenen bu davette aynı zamanda aralarından birinin en tepeye yükselmesi kutlanıyordu. Putin kürsüye çıkarak gizli servis emekli ve çalışanlarına seslendi: "İktidarın bütünüyle ele geçirilmesi emri yerine getirilmiştir." Daha sonra toplantıda bulunan ve duydukları karşısında hayrete düşen az sayıda sivilin bize anlattığına göre Putin'in sözlerini ilk duyduklarında şaka zannedenlerin işin ciddiyetini anlamaları uzun sürmeyecekti.

+ + + +

Bölüm 3: Vatanseverlik Zamanı

1990'ların çılgın Moskova'sında serbest piyasa ekonomisi son hızla ve kontrolsüz biçimde seyrederken alım gücü yetenler yıllardır merakla bekledikleri Batılı malların tüketimine koyulmuşlardı. O yıllarda "ithalse mutlaka iyidir" kanısı piyasaya hakimdi. Kapitalizmin piyasaya girişi ve Batıya duyulan özenti kültürel yozlaşmayı arttırmış, toplumda sürekli Batılı olana ilgi körüklenmişti. Reklamlar, müzik video-klipleri, marketlerdeki ürünler her şey Batıyı çağırıyordu. Sonrasında ise yönetim zaafı, yanlış politikalar, yolsuzluklarla birlikte Rusya denince akla yoksulluk, sarhoşluk ve mafya gelir olmuştu. Toplumda yabancı bir kültürel baskıya karşı içgüdüsel bir direnç oluşmuştu. Aslında Rusya'nın kimlik krizinin boyutları geniş çaplıydı. Eskiden Sovyetler Birliği iken dünyanın süper güçlerinden biri olan Rusya artık, ne prestroyka dönemi rüyalarındaki gibi gelişen kapitalist bir demokrasi ne de geçmişindeki çarlık dönemi propagandasındaki büyük imparatorluk değildi. Yeltsin bile bu kimlik krizini ve yarattığı karmaşayı fark etmiş, ortak bir ulusal ideoloji bulmak için kurul toplamıştı. Ancak başarılı bir sonuç çıkmadığı gibi parlamentoda milli marş ve bayrak için ortak bir görüşe bile varılamadı. Putin devreye girdiğinde ise toplumda yeni değişimler oluyordu. Sovyet ruhu yeniden canlanıyordu. Gece kulüplerinde S.S.C.B. tişörtleri giymiş gençler dans ediyor, emekliler televizyonda gösterilen eski Rus filmlerinin başından ayrılmıyordu. Akıntıya karşı değil akıntıyla birlikte yol almayı seçen Putin, halka hitaben yaptığı konuşmalarda, Sovyet biliminin ne denli ilerlemiş olduğundan, sanata verilen önemden, uzaya çıkan Rus astronot Yuri Gagarin'den, Dostoyevsky, Puşkin gibi edebiyat ustalarından bahsederek Rusya'nın geçmişiyile gurur duyması gerektiğinden söz etti. Halkın tam olarak bunları duymaya ihtiyacı vardı. Son yıllarda süregelen gidişattan memnuniyetsiz

olan toplum yeniden kendisiyle gurur duymalıydı. Araştırmalar Rus toplumuyla en çok özdeşleşen erdemin “gurur” olduğunu gösteriyor. Coca-Cola ve Procter & Gamble gibi markaların reklam işlerinden sorumlu sosyolog Masha Volkenshtein, Rusya’nın adeta kimliğini kaybetmiş bir markaya dönüştüğünü anlatırken, geleneksel olarak var olan ev yapımı votka, kara ekmek, kefir, Kalaşnikof gibi ikonlara sarılan toplumun yeniden kimlik arayışına girip maziye bakmaya başladığını söylüyor. Putin’in halka sunduğu ise Rusya’nın geçmişindeki olumlu yönlerin öne çıkarılması ve halkla arasındaki bağlılığı vurgulamaktır. Buna göre kimlik bunalımındaki Rusya’nın geri dönüp Sovyetler Birliği’ne ve 19. yüzyılın Rus İmparatorluğu’na bakarak tarihinden feyzalması ve incinen onurunun tamir edilmesi şarttı. Nostaljiyle karışık bir şekilde ulusalcılık ve Sovyet sembolizminin birleşimi hedefe gayet uygundu. Putin öncelikle, sözleri Sovyet sonrası döneme az bir değişikliklerle uyarlanan eski Sovyet marşını yeniden resmileştirdi. Ordu flaması olarak eski Çarlık amblemlerinden birini seçti.

Rusçada “*Nashe*” denilen ve “bizim, bizden” gibi anlamlara gelen sözcük Rusları ve Ruslara dair kavramları düşmanlardan ayıran anlamında kullanılır. Ancak günümüz Rusya’sında 1991’de Gorbaçov’a karşı yapılan ancak başarısız olan darbe, Sovyetler Birliği’nin dağılma sinyallerini vermişti. O dönemde muhalifler dahil herkes araştırmacı gazetecilik örneği 600 saniye adlı programa ve editörü Nevzorov’a kilitlenmişti. Nevzorov Sovyet devletindeki tüm yolsuzlukları ve bürokrasi içindeki yozlaşmayı ortaya çıkarıyordu. ‘*Nashe*’ sözcüğüyle aynı vatanda yaşayıp aynı dili konuşan aynı kanı taşıyan insanlardan bahsettiğini söyleyen Nevzorov gidişattan memnun olmayan herkesi yeni bir politik harekete çağırıyordu. Ancak o dönemde Batılı liberal ekonomik reformlar halkın daha çok ilgisini çektiğinden ‘*nashe*’ dalgası büyümeden askıya alınmış oldu. Fakat 1998’de, Yeltsin döneminde meydana gelen büyük ekonomik kriz ve ruble devalüasyonundan sonra bu sözcük öne çıkmaya başladı. Rus piyasasına büyük iştahla giren yabancı firmalar krizin yol açtığı kayıpların ardından çekilmeyi tercih etti. Kalmayı seçenler ise yeni taktikler benimsemeleri gerektiğini fark etti. Önceleri İngilizce isimli bir ürün tüketicilere çok cazip geldiğinden satışı çok kolay iken, yabancı firmalar artık satışları azaltacağından korktuklarından Rus markalarının sahibi olduklarının bilinmemesine özen göstermeye başladı. Putin döneminde hız kazanan ve uzmanların Ruslaştırma olarak adlandırdıkları bu süreçte *nashe* kavramı Amerikan karşıtlığı, zenofobi (yabancı korkusu) ve şovenizmle birleşti. Tüm dünya küreselleşme peşindeyken Rusya 2000’lerde tekrar içine kapanmaya başlamış görünüyordu.

Şimdi ise ‘*nashe*’ kelimesine atfedilen anlamlar bir taraftan milliyetçi zihniyetle yeniden üretiliyor, diğer taraftan da kapitalizmin oyuncağına dönüşüyor. Artık *nashe* sözcüğüne neredeyse her tarafta rastlanır hale geldi. Marketlerdeki ürünlerden, radyo ve festival isimlerine kadar her şey *nashe* veya nostaljiye atıfta bulunacak şekilde seçilmiş bir isme sahip. Mesela, Wimm-Bill-Dann adlı yerli şirket, Sovyet sonrası dönemde firmaların kendilerini nasıl değiştirmek zorunda kaldığını 90’ların başında ürünleri için kulağa batılı gelen isimleri seçerken Putin dönemiyle birlikte sadece Rusça isimleri kullanır oldu. Dünyaca ünlü rakibi Danone ise yerel malzemelere yatırım yapıp ürünlerin üzerine kocaman harflerle “Rus Malı” yazmış olsa bile Danone’nin ürettiği kefir Rusların damak zevkine uymadığı için çok satmadığı bir gerçek. Ruslar, Sovyet zamanlarında seçenek sunulmadığından yakınmış olmalarına rağmen, artık adım başı bulunan Coca-Cola ve Mc Donald’s değil siyah çay ve geleneksel sosislerini tercih ediyor. Piyasada yerel ürünler genellikle yabancı markaları geride bırakıyor. Toplumda güçlenen vatanseverlik dalgasını ve milliyetçilik akımını yakalamak isteyen Batılı şirketler, Rusya’da yerel markaları satın alarak piyasaya kamufle şekilde girmeye çalışmakta ve ürünlerini pazarlamak için reklamlarını Rusların anlayacağı dille ancak Batılı taktikler kullanarak hazırlamaktadırlar.

Öte yandan, günümüz Moskova’sında tanıştığımız Mikhail Kozyrev “*Nashe*” adlı radyonun fikir babası ve emektarı. 1998’de açılan radyo, Rusya kökenli rock gruplarına fırsat

vererek piyasada Şu anda RusÇa rock m¼ziĐini 3nemli bir yere sahip olmasını saĐlamıŐ. Kozyrev 90'larla birlikte plastik bir d¼nya yaratıldığını anlatıyor ve "90'ların 3oğunda Rusya'da ortalama herhangi bir Şey d¼nya ortalamasından 3ok daha k3t¼yd¼" diye ekliyor. Aslen doktor olan Kozyrev, kariyerini rock m¼zik alanında ilerletmeyi seĐmiŐ ve kapitalizmin dizginlenemez y¼kseliŐiyle birlikte ortaya 3ıkan fırsatlardan yararlanmayı becerebilen Şanslı azınlıktan biri olmuş. Kozyrev, global k¼lt¼r¼ akıllıca kavrayıp, Sovyet geĐmiŐine başka bir g3zle bakabildiğinden Putin d3neminin Moskova'sında akım yaratanların bir prototipi sayılır. Rusya'da b¼y¼m¼Ő Amerika'da üniversite okumuŐ biri olarak t¼kretim toplumu teknikleri ve 1980'lerin perestroyka yıllarının Sovyetleri protesto eden alt k¼lt¼rlerini dahice birleŐtirebildiĐi i3in m¼zik piyasasında 3ok ilerlemiş. Ayrıca 3ne 3ıkararak kendini g3stermeyi ve fikirlerini hayata ge3irmeyi becerebildiğinden neredeyse her sekt3rde parmağı olan Boris Berezovsky'i ikna ederek radyoyu yayına sokmuŐ. Radyonun baŐarisını takiben rakip radyolar hemen RusÇa m¼zik formatını taklit etmeye başlamış. Kozyrev'e g3re RusÇa rock m¼ziĐinin başarısı Rusya'nın birbiriyle 3atıŐan ger3eklerini sorguluyor olması. 'Rock m¼zik, on yıllık bir değişimden sonra nerede durduğunu bulmak isteyen bir ¼lke i3in 3ok uygun' diyerek s3zlerine devam ediyor. Radyonun dinleyici kitlesi 20'li 30'lu yaŐlarda, kendisi gibi 80'lerin alt k¼lt¼r gruplarını dinleyerek b¼y¼m¼Ő, reklamı yapılan yeni vatanseverlik dalgasına en yatkın olan tipler. Kozyrev'e g3re Sovyetler d3neminde sisteme karşı olanlardan bazıları Şimdi neo-faŐist s3ylemlere baŐlamıŐlar. Mesela, yasak olanın cazip geldiği 80'lerde kayda değer bir kitleyi peşinden s¼r¼kleyen rock gruplarından birinin solisti Şarkı s3zlerindeki sistem eleŐtirisi nedeniyle, akli dengesinin bozuk olduğu 3ne s¼r¼lerek akıl hastanesine yatırılmıŐ. Bu arada bu uygulama Sovyet d3neminde aykırı kişiliklere karşı gizli servisin sık3a baŐvurduĐu taktiklerden biridir. Bir zamanlar Kozyrev'in hayran olduğu rock m¼zisyenlerden bazılarını 90'ların sonunda ırk3ı Şarkı s3zlerine tanık olunca bir3ok grubun radyoda yayınlanmasını yasaklamıŐ. Radyoda 3e3en ve Ukraynalı gruplara dahi yer veren Kozyrev'in dediğine g3re 'nashe' kendisinin umduğu gibi kapsayıcı ve zihin a3ıcı olmaktan 3ok daraltıcı anlamlara b¼r¼nm¼Ő. Vatanseverliğin iyi, milliyet3iliğin ise 3ok k3t¼ bir Şey olduğunun farkında olduğunu s3yleyen Kozyrev, *nashe* artık ulusal3ıların sloganına d3n¼Őt¼Đ¼nden radyoyu bug¼n kursa, 'nashe' s3z3¼Đ¼n¼ artık tehlikeli bulunduğundan başka bir isim se3e3eğini de 3zellikle belirtiyor.

+ + + +

B3l¼m 4: Kremlin ve Medya

Putin, başkanlığa giden yolda y¼kselmesini sağlayan etken olarak televizyonun g¼c¼n¼n farkına varmıştı ve bu g¼c¼n kontrol¼n¼ başkalarına bırakmamak i3in kolları sıvadı. 3zel bir televizyon kanalı olan ve politik a3ıdan y¼ksek potansiyele sahip NTV'i devletleŐtirmek ¼zere harekete ge3ti. Rusya'nın ilk 3zel televizyon kanalı olan NTV, 7 yıllık ge3miŐinde devlet otoritesine karşı 3ıkararak b¼rokratik yolsuzlukları, sosyal sorunları ekrana taŐımıŐ ve yılmadan h¼k¼metin yayınlanmasını istemediği haberleri g3stermiŐti. Hatta 3e3enistan'daki savaştan canlı yayın yapan ve sans¼rs¼z haber sunan ilk kanal olmuştu. Rusya'daki yayın kuruluşları arasında profesyonel anlamda Batılı bir d¼zeye en yakın kurum sayılabilirdi. Kurucuları Igor Malashenko ve Yevgeny Kiselyov, 1993 yılında devlete ait Kanal 1'de 3alıŐırken s¼rekli devlet otoritelerine hesap vermek zorunda olmaktan sıkılmıŐ ve kendi prod¼ksiyonlarını yapabilmek i3in finansal destek aramaya başlamışlardı. Bunun i3in doğru adres, Sovyet sisteminin yıkıntılarını arasından sıyrılarak milyarlarca dolarlık servet yapmış olan Musevi işadamı Gusinsky idi. Gusinsky, eskiden tiyatro y3netmenliği yapmış ve 3eŐitli iŐlerde sermaye biriktirerek kapitalist sistemde 3ne 3ıkmayı baŐarmıŐ, banka sekt3r¼nden medyaya bir3ok alana el atmıŐ yenilik3i ve ilgin3 bir karakterdi. Televizyonun, ticari ve politik alanlarda

güçlü bir silah olduğuna inanan Gusinsky, Malashenko ve Kiselyov'un fikrini hemen benimsedi. Hatta bir programa odaklanmakla kalmayıp koca bir kanal kurmayı teklif etti. Ardından Yeltsin'in onayı alınarak 1994 başında NTV kuruldu.

Yeltsin 1994 Aralık ayında Çeçen savaşını başlattığında NTV, sansürsüz yayın yaparak daha önce ekranlarda savaş görüntüleri izlememiş olan Rus halkını şok etti. Kiselyov haftada bir yayınlanan programında yaptığı analizlerle ülkenin en gözde haber programcısına dönüştü. NTV cesur ve özgür yayıncılık anlayışıyla birçok kez Kremlin'in tepkisini çekti ve hatta bir defasında kapatılma kararıyla karşılaştı. NTV'nin kapatılmasını göze alamayan Gusinsky, 1996'da Yeltsin'e yeniden seçilmesi için medyatik destek sözü verdi. Kampanyayı bizzat Malashenko yürüttü ve NTV takımı bu süreci bağımsızlıklarının devamını garantileyeceğinden sorunsuz kabul etti. Çünkü Yeltsin'in rakibi olan Komünist partinin geri gelmesi basın yayın özgürlüğünün sonu anlamına gelirdi. NTV yayınlarının Yeltsin'in tekrar seçilmesinde büyük payı oldu. Bunun sonucunda patron Gusinsky ve Kremlin arasında seçim desteğine karşılık bir ödül olarak bir anlaşma yapıldı. NTV hisselerinin %30'u yüz milyonlarca dolara devlet kontrolündeki enerji tekeli Gazprom'a satıldı. Ardından işler karıştı ve NTV'nin kaderi bu noktada düğümlendi. Gusinsky ve diğer oligarklar arasında devletin özelleştirmek istediği bir telekomünikasyon ihalesi için kıyasıya rekabet vardı ve ihaleyi Boris Jordan adında yarı Amerikalı yarı Rus bir işadamı kaptı. Hırslanan Gusinsky, NTV'yi kullanarak Başbakan yardımcısı Chubais'nin de içinde bulunduğu yolsuzluk ve çıkar ilişkilerini içeren bir medya skandalı yaratılmasını sağladı. NTV muhabirleri, Bilgi Savaşı olarak adlandırılan bu süreçte siyasi manipülasyona alet edildiklerinin farkına varmışlardı. Planlı bir oyunda kullanılmış olmaktan pişman olmalarına rağmen Gusinsky'nin de NTV'e yaptığı yatırımının karşılığını almak istemesini anlayabildiklerini de özellikle belirttiler. Kremlin ve oligarklar arasındaki bu oyun kuralına göre oynanıyordu ve elinde kozu olan kullanılmaktan çekinmiyordu.

Kremlin ve Gusinsky arasındaki ilişki burada bitmedi ve 1999'da Kremlin yetkilileri Gazprom'u öne sürerek Gusinsky'den NTV aracılığıyla Yeltsin'in yerine seçilecek kişiyi desteklemelerini istedi. Ancak bu defa Gusinsky, sadece Putin başkan vekili olduğu an başlayan ikinci Çeçen savaşından kritik haberler yayınlanması emrini verdi. Mayıs 2000'de Putin seçimle başa geldikten sonra NTV stüdyolarına güvenlik güçlerince dolandırıcılık iddiasıyla bir baskın düzenlendi. Savcılık, Gusinsky'yi tutuklayarak serbest kalmak istiyorsa NTV'den vazgeçmesi gerektiğini dayattı. Mafya filmlerine benzer şekilde gelişen olayda Gusinsky pes etti ve özgürlüğüne kavuşmak için NTV'yi gözden çıkardı. Adalet sisteminin yanlılığı ve eşitsizliğini ispatlar biçimde Gusinsky'nin yurt dışına çıkma yasağı kaldırıldı ve Gusinsky hemen bir uçağa atlayıp ülkeden ayrıldı. Böylece NTV devlet kontrolündeki Gazprom'a dolayısıyla Kremlin'e teslim edilmiş oldu.

Televizyonun toplumu kontrol gücünü saplantı haline getirmiş olan Putin, Rusya'nın yüzde 65'ini kapsayan bir iletişim ağına sahip olmayı başından beri hedeflemekteydi. Yeni Rusya'da televizyonun sahip olduğu gücü ve televizyonu kontrol edenin ülkeyi de kontrol edebileceğini çok iyi anlamıştı. Başkanlık görevine başladığı ilk birkaç ay Yeltsin'in izinden giden adımlar atarak bazılarını iyi bir reformcu olacağına inandırmıştı. Yeltsin döneminin maliye bakanı, uluslararası borçlar konusunda uzman ve arabuluculuğuyla bilinen ekonomist Kasyanov'u başbakanlığa atayarak Rusya'yı Batılı bir kalıba sokmak istediğinin sinyalini vermişti. Kasyanov eşliğinde Putin çoğunluğu vergi ödemeyen Rus halkına gelirlerinin beyanını özendirecek bir dizi yasa getirerek kayıtsız ekonominin önüne geçmeye çalıştı. Bolşeviklerden beri ilk defa olarak mülk alım-satımına izin verildi. Özel işletmeleri tanıyan, işverene işçiyi işten atma hakkı veren yeni bir iş kanunu düzenlendi. Devletin rüşvetçilikle ünlü elektrik ve doğalgaz tekelinin daha iyi işlemesine yönelik yasa ve uygulamalar yapıldı. Bunun sonucunda liberaller Putin'in, Yeltsin'in vizyonunu hızlı biçimde gerçekleştireceğini düşünmeye başladılar. Ancak Putin'in aklındaki başkaydı. Onun amacı Yeltsin'li 1990'ların

düzensizliğinden sonra Rus toplumunu disipline sokmaktı. Bunu yaparken kendisinin en tepede olduğu, dikey iktidar olarak adlandırdığı bir emir komuta zinciri biçiminde yeni bir sistem kullanmaktaydı. Bu sistem rekabetçi güç odaklarını hoş karşılamıyordu. Parlamento, medya, bölge valileri, muhalif partiler veya sivil toplum örgütleri olsun Putin'e karşı olan her şey ortadan kaldırılmıyordu. NTV'den önceki hedefi her biri Rusya Federasyonunun 89 bölgesini yöneten valileriydi. Valileri kontrol edecek süper valiler atayarak federal sistemi değiştirdi. Yedi süper validen beşi, emekli KGB veya silahlı kuvvetlerde görev yapmış generallerdi. Putin'in uzun süredir sessizce planladığı yeniden yapılanma çoktan başlamıştı.

Bir zamanlar iyi dost olan ve birbirlerini destekleyen Berezovsky ve Putin'in arası da bu sıralarda açıldı. Sağ veya sol ne olursa olsun mutlaka bir muhalefet olmasından yana olan Berezovsky, Çeçen Savaşı'nı da eleştirmekten geri kalmıyordu. Kremlin'in milletvekillerine değişim yasalarını meclisten geçirmeleri için 5000 dolar ödediğini duyan Berezovsky, 7000 dolar teklif ederek yasalara karşı çıkılmasını istedi. Berezovsky'nin devlet işlerini eleştirmesi karşısında, Putin her zamanki gibi savunmaya geçti. Ona göre milletvekillerine rüşvet önerilmesinde sorun yoktu; çünkü zaten Moskova'da işler ezelden beri böyle yürütülmekteydi. Putin oligark dostu Berezovsky'e sırtını döndü ancak kendisini Moskova'ya getiren ilk patronuna ihanet etmedi. Daha önce Kremlin'in emlak sorumlusu olan ve sonrasında Rusya ve Beyaz Rusya'nın genel sekreterliğine atanan Pavel Borodin, 2001'de New York havaalanında Kremlin restorasyonu ile ilgili olarak İsviçreli bir firmanın çıkarttığı uluslararası arama kararıyla tutuklandı. Putin, Rus hükümetinin parasıyla 3 milyon dolarlık kefalet ödeyerek Borodin'in serbest kalmasını sağladı.

Aynı zamanda Yeltsin döneminde ortaya çıkan ve Putin'in başa gelmesine olanak sağlayan diğer oligarklara karşı da sert bir tavır alan Putin, Rus halkına oligarkların artık bir sosyal sınıf olarak var olamayacaklarına dair söz verdi. Oligark sınıfı ise bunu sadece siyaset oyununun bir parçası olarak gördüğünden tehdidi fazla ciddiye almadı. Ama Putin oligarşiye karşı savaşmakta kararlıydı. Savcılık 1990'larda bir gecede milyarder olan bu sınıfa dahil olan kodamanların peşine düştü. Metal, otomotiv sanayi ve bankacılık sektöründeki birçok özelleştirmeyi geri çevirme tehditleri ve vergi kontrolleri sıklaştı. Putin, Kremlin'e davet edilen önde gelen oligarklara açıkça politikadan uzak durmaları karşılığında devletin de onların işlerine karışmayacağını söyledi. Böylece Yeltsin'den miras oligarkların dönemi sona ermiş oldu.

Putin'in başkanlık döneminde karşılaştığı ilk gerçek kriz ise tüm Rusya'yı yaralayan ve bütün dünyayı şok eden Kursk denizaltı faciasıydı. Tatbikat sırasında batan denizaltıda mahsur kalan denizcilere ulaşamadı ve Rus ordusunun ve hükümetinin paranoyası nedeniyle diğer devletlerin yardım teklifini kabul etmekte çok geç kalınması 118 kişilik mürettebatın hayatına mal oldu. Britanya ve Norveç kurtarma ekipleri denizaltıya ulaştığında Rusların verdiği tüm bilgilerin yanlış olduğunu gördü. Hükümetin kurtarma çalışmaları konusunda aldığı yanlış tutum, Rus halkının güveninin sarsılmasına neden oldu. Ölen askerlerden birinin acılı annesinin ordu yetkililerine isyan ederken görevli bir hemşire tarafından enjeksiyonla uyutulması Berezovsky ve Gusinsky'nin televizyon kanallarında naklen yayınlandı. Hükümet halkını susturmak için uyuşturmakla suçlandı. Kursk için ellerinden geleni yaptıklarını söyleyen Putin her yerde televizyonların satın alınmış olduğunu ve yalan söylediklerini haykırıyordu. Putin bundan sonra kitlesel medyaya savaş açtı ve böylece Berezovsky ve Gusinsky'nin sonunu hazırlayarak ORT, Kanal 1 ve NTV hisselerinin devlete intikal etmesini sağladı. Sonuç olarak bağımsız televizyonculuğu da bitirmiş oldu.

Putin'in medya üzerindeki baskısı gün geçtikçe arttı. Televizyon kanallarının yanında Gusinsky'nin sahip olduğu gazete, dergi ve Newsweek ortaklığında çıkarılan haftalık haber dergisi de kapatıldı. Kremlin'de yapılan röportajlarda hangi soruların sorulup sorulamayacağı basın mensuplarına özellikle belirtildi. Tıpkı Sovyet döneminde olduğu gibi sansür devredeydi.

Olup bitenlerin hiçbiri demokrasi yönünde atılan bir adım sayılamazdı. Kremlin'in NTV'yi devralmasıyla iş başı yapan Boris Jordan, Putin için doğru seçimdi. Hem Batıya karşı Putin'i koruyacak hem de Amerikan kökeni nedeniyle demokrasi ve ifade özgürlüğünü savunan biri olmasıyla Putin'in sevimli görünmesine katkıda bulunacaktı. Jordan, 90'larda her şeyin satıldığı Rus ekonomisinde serbest pazarı istismar ederek kazandığı milyarlarca dolar yanında birçok da düşman edinmişti. Komünist parti lideri ve aynı zamanda meclis sözcüsü onun üçkağıtçı olduğunu söylemekten hiç çekinmiyordu. Jordan ise yapılan işlerle değerlendirilmeyi tercih ettiğini söyleyerek soğukkanlılığını korudu. Rus aydınları devletin NTV'yi yutmuş olmasına ateş püskürmüş olmasına rağmen, Rus halkının çoğunluğu yabancı filmler ve eğlence programları devam ettikçe sessiz kalacaktı. Jordan yönetimindeki NTV her ne kadar Putin iktidarına saygılı davrandıysa da devlet kanallarından daha ayırık bir duruş sergiledi ve daha genç bir kitleye yöneldi. Yazılı basın ise çeşitliliğini korumaya devam etmekte ancak Rus toplumunda haberler genelde televizyondan takip edildiğinden ve gazeteler pek okunmadığından Kremlin bu konuyu çok dert etmedi. Ayrıca artık halk, medya ve işadamları arasındaki bağlantıların ve çıkar ilişkilerinin farkındaydı dolayısıyla yapılan her habere kuşkuyla yaklaşıyordu. Hatta halkın yüzde 57'si sansürden yanaydı. Şaşırtıcıdır ki, NTV'nin yayınının durdurulmasını sadece 20 bin kişi protesto ederken, aynı zamanlarda Çek Cumhuriyeti'nde ulusal televizyona atanan editörü yetersiz bularak protesto edenlerin sayısı 100 bini aşındı.

Aslında Putin despotluk ve demokrasi arasında kağıtların ortaya serildiği anda Soğuk Savaşın yarattığı bir ürün olarak ortaya çıkmıştı. Ayrıca başkanlığını televizyonun gücüne borçluydu. İki sistemin çakıştığı noktada yetişen Putin, etikle pek ilgili değildi ve çatışmaya düşkün bir karakterdi. Ya bizdensin ya bize karşısın mantığıyla ilerledi. NTV olayıyla herkese oyunun yeni kurallarını öğretecek bir ders vermiş oldu. Yayınları nedeniyle uluslararası sahnede hakkında olumsuz fikirler yaratıldığını düşünen Putin, NTV'yi ele geçirmekle hakkında yapılabilecek eleştirilere son vermiş oldu. Toplumda fikir ve ifade özgürlüğünün bir lüksten ibaret olduğu ve bu ayrıcalığa sadece aydın sınıfın sahip olabileceğine dair bir kanı olduğundan otoriteler, tüm bağımsız medyaya karşı açtıkları savaşı çok kolay kazandı.

+ + + +

Bölüm 5: Çeçenistan'da Savaş

Kremlin'in Putin Projesinin başarısı 2000 yılının Mart ayında yapılan seçimlerle teyit edilirken Çeçenistan'da savaş sürüyordu. Çeçen halkı Rus askerlerinin sürekli gözetiminde ve gece sokağa çıkma yasağı altında yaşıyor, mayın tehlikesi nedeniyle yerleşim yeri dışına çıkamıyorlardı. Rus askerler sözde şüpheli gördükleri evleri basıyor, Çeçen isyancılara yardım ettikleri öne sürülen kişiler kanıt olmaksızın sorguya alınıyor işkence görüyor veya gözaltına alınanlar kayıplara karışıyordu. Bazıları askerler tarafından tutuklandıktan sonra rüşvet karşılığında canlarını kurtarabiliyor, bazılarında ise bir daha haber alınamıyordu. Rus ve Çeçenler arasındaki etnik nefretin, birçok kez tekrarlanan savaşların ve sivillere karşı işlenen savaş suçlarının tarihsel kökleri, 1722'de Rus imparatoru Deli Petro'nun Rusya'nın güney sınırında kayalık bir bölge olan Çeçenistan'ı almayı başaramamasına kadar uzanır. Kafkas Dağlarındaki bölgede bağımsızlığına düşkün içine kapalı bir klan halinde yaşayan Çeçenler 18. yüzyılda Rus akınına karşı boyun eğmemişler ve şiddetle direnç göstermişlerdir. 1785'te İslam öğrencisi olan Şeyh Mansur önderliğinde işgalcilere karşı din adına savaşmak inancıyla birçok murid toplamış ve isyan başlatmıştır. Olayları kontrol altına almak üzere Grozny'e gönderilen acımasız General Yermolov komutasındaki askeri güçler köyleri yakıp yıkmış, insanlara vahşet uygulamıştır. Bu tabii ki daha da inatçı bir ayaklanmaya yol açmıştır.

1830'da Hıristiyan sömürgecilere karşı İmam Şamil direniş başlatmış ve Müslüman gerilla mücahitlerinden bir ordu kurmuştur. 25 yıl sürecek bu isyan Rus ordusuna ve Rus yönetiminin temellerine zarar vermiş ve sonunda İmam Şamil'in oğlunu kaçırtarak karşılığında teslim olmasını isteyen Çar, onu St.Petersburg'a sürgüne göndermiştir. 1917'deki Bolşevik Devriminden sonra Çeçenler, monarşiyi devirmek ve bağımsızlıklarını geri almak için Kızıl Orduya katıldılar. Ama ezilen toplumların otonomisi vaatleri beklentilerini karşılamayacaktı. 1924 yılında Lenin Çeçenistan'ı özerk cumhuriyet ilan etti ama Moskova'nın zulmü henüz bitmeyecekti. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Ruslar hemen Çeçenlerin sadakatinden şüphelendi ve Stalin tüm Çeçen halkını Nazi işbirlikçisi ilan ederek sınır dışı etti. A.B.D.'nin *Lend-Lease Act* (Ödünç Verme-Kiralama İşbirliği) Anlaşması kapsamında destek verdiği sürgün, insanlık dışı koşullarda gerçekleşti. Kazakistan bozkırlarına Çeçen nüfusunun sadece 500 bin kadarı varabildi, geri kalanı yolda telef oldu. Sağ kurtulabilenler ancak 1957'de Stalin'in ölümünden dört yıl sonra memleketlerine geri dönebildi.

Çeçenlerin Ruslara karşı son harekatı Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla birlikte başladı. Çeçenistan Rus Federasyonu'ndan bağımsızlığını istedi. Yeltsin birçok yeri kaybederken ülkenin sınırlarını Çeçenistan'ı dahil edecek şekilde çizmeye kararlıydı. Bölgeye Sovyet ordusunun önemli generallerinden ve Afgan savaşı muhriplerinden biri olan ancak Müslümanların günde beş vakit ibadet ettiğinden bile habersiz olan Dudayev atandı. 1994 yılında Rus askeri birlikler muhalif Çeçen yerel yönetimini yola getirmek üzere harekete geçti. Böylece geride kalan on yılın iki yıkıcı Çeçen savaşından ilki başlamış oldu. Amerika'daki New Jersey eyaletinden bile büyük olmayan bölgede sadece petrol olduğu için yapılan savaş, halkları mahvedip eskiden dünyanın süper güçlerinden biri olan bir ülkeyi hantallaştıracak; yüz binlerce insanın hayatına mal olacak ve bu durumu engellemeyerek seyirci kalan uluslararası platformun ahlaki duruşuna gölge düşürecekti. Kendilerine aşırı güvenen Ruslar, Grozny'i bombaladılar ancak aynen Afganistan'da olduğu gibi düzensiz gerilla çeteleriyle başa çıkamadılar. 1996'da Dudayev'e cep telefonuna yerleştirdikleri bir bombayla suikast düzenleyen Çeçen gerillalar birkaç ay sonra geri çekilmek zorunda kaldılar. Çeçenistan'a verilen *defakto* özerkliği kabul edip ateşkes anlaşması yapmaya razı oldular. Bu anlaşma Çeçenistan'ın resmi statüsü üzerine son kararın beş yıl daha ertelenmesine sebep oldu. Daha sonra Putin, Yeltsin'in arabulucularının gerçekleştirdiği bu anlaşmayı "ulusal aşağılanma" olarak adlandıracak ve pahalıya mal olan Çeçen politikasını buna göre şekillendirecekti.

Barış görüşmelerinden sonra Çeçen Cumhuriyeti'nin başkanı seçilen eski Rus ordu mensubu Aslan Maskhadov, Çeçen halkı üzerindeki hakimiyetini kaybetti ve toplumda işlenen suçlar ve yozlaşma baş edilemez hale geldi. İktidara meydan okuyanların başında Şamil Basayev adında radikal bir genç geliyordu. Rusların dikkatini 1991'de Türkiye'deki uçak kaçırma olayıyla, dünyanın ilgisini ise büyük bir hastaneyi rehin alarak çeken Basayev, daha sonra başkanlık seçimini Makshadov'a karşı kaybetti. Başbakanlığa oynayarak kendini yeniden şekillendirmeye çalışan Basayev'in, günümüzde Usame bin Ladin ile bağlantısı olduğu ve Çeçenistan'ın radikal İslam fraksiyonuna Khattab denilen gizemli bir Arap militanla birlikte liderlik ettiği öne sürülüyor. Eskiden Che-Guevara hayranı olan Basayev komutasındaki Çeçen ordusu 1999'un Ağustos ayında Dağıstan'a saldırdı. Buna karşılık Aralık'ta Putin savaşı yeniden başlattı. Seçilmeden önce barış getirmeyi vaat eden Putin çatışmayı sadece güç uygulayarak çözmekte ve savaşı sürdürmekte ısrar etti. Düşmanla pazarlık etmeye karşı olan Putin, 2000 Şubat'ında biraz yumuşadı, hatta akademisyenleri ziyaret ederek konu hakkında görüşlerine başvurdu. İslam'a yönelik söylemini ılımlılaştırması ve Çeçenistan'a Rus federasyonu içinde kayda değer bir özerklik verilmesi yönünde hareket etmesi önerildi. Putin bir süreliğine bu tavsiyelere kulak astı ama sonra yine şiddet yanlısı ve baskıcı söylemine geri döndü.

Öte yandan Rus ordusunda tarihsel etnik nefret, milliyetçilik ve vatanseverlik arkasına sığınan bazı birlikler bundan 50 yıl önce Cenevre’de imzalanan savaş kurallarının birazını bile yerine getirmiyordu. Bunlardan en çarpıcı olanı ise tüm dünyanın duyduğu 2000 Mart ayında yaşanan bir savaş suçu. Çeçenistan’da savaş başlar başlamaz bombalanan ve yerli halkın çoğunluğunun göç etmek zorunda kaldığı dağ köylerinden birinde yaşayan 18 yaşındaki Elza Kungayev, bir gece Albay Yuri Budanov ve adamları tarafından evinden zorla kaçırıldı. Genç kıza yarbay tarafından tecavüz edildi ve işkence yapılarak öldürüldü. Skandala yol açan olay yargıya intikal etti. Daha önce Grozny’de sivillerin öldürülmesi ve bir köyün yakılmasından sorumlu tutulan Budanov hakkında soruşturma açılmıştı. Bir sonuca ulaşılamadı ancak yarbay albaylığa terfi ettirildi. Çeçen kızın kaçırılıp öldürülmesinin soruşturulmasına Putin karar verdi. Çeçenistan konusunda eleştirilmeye hiç dayanamayan Putin, bu olayın yabancı basın tarafından, Rusya’nın bölücülükle savaşmak adına sivillere işkence ettiğinin kanıtı olarak sunulacağından çekiniyordu. Ayrıca insan hakları denetçileri bu savaş suçu hakkında rapor ardına rapor yayınlıyordu. Bu dava Putin’e, Batı dünyasına insan hakları ihlaline tolerans göstermeyen bir yönetim imajını çizme fırsatını vermiş oldu. Ordu komutanı Putin’le birlikte televizyona çıkıp Çeçen kızın aşağılanarak barbarca bir işkenceyle öldürüldüğünü açıklarken Putin konu hakkında yorum yapmadı. Her zaman yaptığı gibi savaşın kısa sürede sonlanacağını söylemekle yetindi. Otopsi raporuna rağmen ordu tecavüz suçlamasını düşürdü. Müslüman Çeçen toplumunda tecavüz suçlarının en iğrenç olarak kabul edildiğinden tecavüz suçlamasını eylemin canlı beden değil ceset üzerinde gerçekleştiği iddia edildi ve suçu genç kızın cesedini gömen bir asker üstlendi. Medyanın sıkıca takip ettiği davada Budanov, Rusya’da halkın yarısından fazlası için milli kahramana dönüştü. Bu arada Rus toplumu sanki Çeçen savaşını ve Budanov’u haklı görenler ve görmeyenler olarak ikiye ayrılmıştı. Savaş suçlusuz olarak hüküm giymesini gereken albay, akli dengesinin yerinde olmadığı öne sürülerek psikiyatri kliniğine gönderildi. Dava aynı zamanda psikiyatrinin Sovyetler Birliği’ndeki utanç verici geçmişinin gündeme gelmesine neden oldu. Sovyet döneminde muhalif fikirleri olanlara şizofren tanısıyla içeri tıkılıyor ve uyuşturuluyordu. Aydınlar, sanatçılar, gazeteciler, öğretim görevlileri veya sıradan vatandaşlar sistem tarafından sakıncalı görüldüklerinde deli diye akıl hastanesine kapatılabiliyordu. 1921’de kurulduğundan beri zor ve hassas siyasi davalarda benzersiz bir öneme sahip olan ve Çekoslovakya’nın işgaline karşı çıkan General Grigorenko’nun da gönderildiği Serbsky’de siyasi suçluların değerlendirilmesine resmi olarak 1988’de son verildi ama politik vakalar bir şekilde önüne çıkmaya devam etti. Budanov davasında Serbsky bir kez daha devlet iktidarının görevini üstlendi. Yargı süreci olayın üzerinden 2 yıl geçtikten sonra sonuçlandı. Psikiyatrik bahaneler ve şüphe uyandırıcı adli kararlar sonunda Budanov suçsuz bulunmuştu. Ama bu arada Rusya’da birçok şey değişmişti. Artık halkın yüzde 60’ı Çeçen Savaşı’nın bitmesini ve barış yapılmasını istiyordu ama Putin kimseyi dinlemiyordu.

Politik oyunlar ve bitmek bilmeyen savaş esnasında, Çeçen yandaşı oldukları ileri sürülerek gözaltına alınan gazetecilerden Andrei Babitsky ve Anna Politkovskaya hainlikle suçlandı. Serbest kaldıklarında Rus askeri hapishanelerinin Nazilerin toplama kampları veya Stalin’in çalışma kamplarının birer yansıması olduğunu çok kötü muamele gördüklerini açıkladılar. Yazılarında sürekli Çeçen trajedilerine yer veren ve hükümeti sert bir dille eleştiren Politkovskaya, “CIA ve Soros adına çalışıyorsun, bunu ödeyeceksin” yazılı tehdit mektupları aldığını bize bizzat kendisi söylemişti.

Çeçenistan’da yakılan köylerin, yapılan zulmün, sivillere yapılan işkencelerin sonu gelmezken dünya 11 Eylül olayıyla çalkalandı. Bunun üzerine Putin, Çeçen Savaşı’nı radikal İslam terörüyle savaş kalıbına sokmakta gecikmedi. Bush yönetimi Çeçenistan konusundaki fikirlerini yeniden gözden geçirmek durumunda kaldı. Putin bundan yararlanarak Çeçen bölücülerden silah bırakmalarını ve El-Kaide ile ilişkilerini kesmelerini istedi. Amerikan

baskısıyla Çeçen başkan Maskhadov pazarlık görüşmelerine ikna olmuyordu ancak vekili Zakayev Putin'e güvenmemesine rağmen tüm dünya önünde siyasi arenada verilen fırsatı değerlendirmeleri gerektiğini düşünüyordu. Aksi takdirde barış isteyen ve haklı tarafın asıl kendileri olduğuna uluslararası platformda inanan kalmayacaktı. Barış planı, ateşkesin ve Rusların temizlik operasyonlarının sonlanmasını ayrıca Çeçenistan'ın geleceğine karar verecek iki taraflı bir komisyon kurulmasını; bu süre içinde de Kremlin temsilcisi tarafından yönetilmesini öneriyordu. Kasım ayında güvenliği garantilemesi nedeniyle Türk delegeler eşliğinde Moskova'ya inen Zakayev Putin'in ülkenin güneyinden sorumlu başkanlık delegesiyle ilk ve son kez görüşmüş oldu. Çünkü Zakayev'in sunduğu barış planı Putin'i memnun etmemişti.

Çeçen liderlerin yerel temsilcilerin seçilmesi ve bir üst komisyon kurulması yönündeki tekliflerine de yüz vermeyen Putin, tek taraflı siyasi düzenini dayattı. Sözde "Çeçenleştirme" adı altında, Amerikanların bir kuşak önce Vietnam'da giriştikleri içinden çıkılmaz hale gelen savaşında uygulamaya çalıştığı "Vietnamlılaştırma"ya benzer bir taktikle, anlaşmazlığı sadık Çeçenlere havale etme peşindeydi. Putin'in atadığı yerel Çeçen yönetim bile bölgede düzenin sağlanabilmesi için Albay Budanov'un hüküm giymesi gerektiğine inanıyordu. 2003'te Çeçenistan'da yapılan anayasa referandumundan önce Budanov davası yine politikaya alet edildi. Çeçenistan'daki anayasa referandumundan birkaç gün önce Rus Yüksek Mahkemesi Budanov'un akıl hastalığını reddetti ve Budanov hapse atıldı. İşleri keyfine göre yoluna soğan Kremlin, Çeçen halkının ve diğer ulusların vereceği olumlu tepkiye hazırlandı. Ancak gelişmeler Putin'in beklediği gibi olmadı. Çünkü bu olay tek değildi. Sadece 2002 yılında 1100 sivil Çeçen öldürüldü, ayrıca Çeçenistan'daki anlaşmazlık devam etmekteydi. Rusya bölge üzerinde kontrolü olduğunu iddia etmesine rağmen, Çeçen direnişçiler hala pusular kuruyor önemli hedeflere saldırılar düzenliyordu. En kaygı verici olanı da sivillere karşı intihar saldırıları ve terör eylemleri düzenliyorlardı. Çeçen lider Basayev internette Budanov olayını kendi yaptıklarını meşrulaştırmak amacıyla kullanıyor ve savaşı desteklemiş veya sessiz kalmış Rus halkına bunun hesabını soracaklarını, öçlerini alacaklarını beyan ediyordu.

Elga Kungayeva olayı ve takip eden Budanov davası Putin'in Rusya'sında savaş ve adalet üzerine acı bir ders vermişti. Kungayeva'ların avukatına göre, aslında Çeçen kız gibi Budanov da bir kurbandı. Bu olayın Amerika'da Vietnam savaşının sona ermesini isteyen toplumsal hareketi başlatan Calley davasıyla benzerlik gösterdiğini, ancak davanın ele alınışının Rusya'da uzlaşmaya değil kutuplaşmaya yol açtığını belirtiyordu. Bu yüzden suçun kaynağı bulunmadıkça herhangi bir suçtan farkı kalmayacaktı. Diğer yandan Çeçen kızın ailesi üç yıl boyunca çile çekmiş, tehdit edilmiş sorgulanmıştı. Kızlarını kaybetmek yetmezmiş gibi kendilerini Rus Federasyonu vatandaşı sayan aile, milliyetçilik dalgasının şamarından nasibini almıştı. Mülteci kamplarından birinde yaşamaya çalışan aile sonunda Norveç'e sığındı. Mülteciler konusunda Batıya karşı imajını çok önemseyen Ruslar kampların kısa sürede kapatılmasına çalıştı. Bunu mültecileri sindirerek yapmayı tercih etti. Zorlama ve baskıdan vazgeçmeyen Rus yönetimi, hep daha fazla direnişle karşılaştı.

Çeçenistan'daki anlaşmazlığın çözülmesine yönelik her çabanın önüne yozlaşma, rüşvet, ikili oynama ve güvensizlik çıkması nedeniyle, bölgenin silah ve petrol kaçakçılığının, adam kaçırmanın karaborsa pazarı ve daha bin bir türlü yolsuzluğun döndüğü bir yere dönüşmesinin; dolayısıyla bu savaş halinin sürmesinin tüm tarafların çıkarına geldiği anlamına gelebilir. Rusların *siloviki* denilen devlet adamları kurumsal çıkarlarını koruyup Çeçenistan'da yaptıklarının yanlarına kar kalmasına çalışıyordu. Binlerce mülteciyi Çeçenistan'a dönmeye teşvik etmek için Putin göstermelik bir yardım gönderdi ancak durumu değiştirecek ciddi bir girişimde bulunmadı. Bunun yerine öfkesini Çeçen politikasını yeren Batılı eleştirmenlere veya gazetecilere yöneltti. Hatta bir defasında Brüksel'de bir basın toplantısında insan hakları ve Çeçenistan'la ilgili soru soran Fransız muhabire "Radikal

İslamcı bir terörist olmaya hazırsanız, sizi sünnet olmanız için Moskova'ya davet ediyorum. Umarım ameliyat sonrası kesilen parça yerine bir şey çıkmaz" diye cevap vermiş fakat bu cevabı sadece Rus tercümanlar vasıtasıyla Putin'in yanında duran Avrupa Birliği yetkilileri anlayabilmişti.

+ + + +

Bölüm 6: Ruh İkizleri

11 Eylül'den tam iki gün önce Beyaz Sarayı arayan Putin, Bush'a şu mesajı ilettili: "Afganistan'da hükümet karşıtı direnişin lideri Ahmet Şah Mesut, Arap teröristlerce öldürüldü. Afganlar henüz olayı doğrulamamıştı ama gerçeği öğrenen Rus istihbaratı olayın daha büyük bir şeyin habercisi olabileceğini düşünüyordu. Amerikalıların hayatlarında Afganistan'da yaşananlar, dünyanın bir yerlerinde akıl sır erdiremedikleri herhangi bir çatışmadan ibaretti; Ahmet Şah Mesut ismi hiçbir şey ifade etmiyordu. Ruslar için ise, Sovyetler döneminde on yıl süren ve o zamanki süper gücün askeri acizliğini açığa çıkaran Afgan savaşından sonra durum çok farklıydı. 80'lerde Panjir aslanı lakaplı gerilla lideri Mesut, savaşmaktan zayıf düşmüş, Sovyet ordusunun bir bölümünü kendi bölgesi olan Kabil'de yenilgiye uğratmıştı. Her nasılsa geçtiğimiz yıllarda her iki tarafa kazanç getirecek bir ittifak düzenledi. Buna göre Mesut ve militanları, Afganistan'da El-Kaide tarafından desteklenen Taliban hareketi yönetimindeki yeni hükümete karşı gelecekti. Moskova El-Kaide'nin eğitim kamplarında Çeçen Savaşına gerilla yetiştirdiğine kanaat getirmişti ve Mesut'un olayı kaynağında bitirmesi için silah, malzeme ve para gönderiyordu. Putin, Bush'un olayın ciddiyetini tam kavrayamadığından endişeliydi. 11 Eylül olaylarıyla her şey netleşti. Mesut suikastı, Amerika'da Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırıların sinyalini veriyordu ve hepsi organize bir planın parçasıydı. Aslında El-Kaide bu suikastla, hem kendi topraklarındaki en büyük düşmanını hem de Afganistan'da intikam peşine düşecek hırslı A.B.D.'nin en dışli müttefikini ortadan kaldırmış oldu.

Soğukkanlılığıyla bilinen Putin, Kremlin'de dehşet içinde haberlerdeki görüntüleri izliyordu. Putin hemen Amerika'ya nasıl yardım edebileceğini düşünmeye başladı. Rus donanmasının Pasifik açıklarında yapmakta olduğu Soğuk Savaş stilinde bir nükleer çatışma tatbikatını, Amerikan askeri güçlerini meşgul edebilir gerekçesiyle iptal etti. Hemen telefona sarılarak Bush'u aradı ve bu olağanüstü durumda Bush'a ulaşan ilk dünya lideri oldu. Bush'a ve dönemin ulusal güvenlik danışmanı Condolezza Rice'la yaptığı konuşmada üzüntüsünü belirtmenin yanında Afganistan'daki tehdidin tüm dünyayı ilgilendirdiğini ve oradaki kamplardan sadece Çeçenistan'a değil tüm dünyaya terörist gönderildiğini sözlerine ekledi. Putin'e göre Rusya'da da sivilleri hedef alan bu saldırıların benzeri yaşanmıştı ve belki de Çeçenistan'da verdikleri savaşı eleştiren Batı dünyası sonunda Putin'in sürekli öne sürdüğü İslam terörü tehdidini kavrayabilecekti. Daha önce hiçbir önemli olayda takınmadığı bir tutumla, hemen kameralar karşısına geçerek Rus halkına verdiği demeçte, bu olayların bariz bir meydan okuma olduğunu ve insanlığa karşı yapıldığını söyleyerek böyle bir zamanda Amerikan halkını en iyi Rusların anlayabileceğini ifade etti. Trajediyi A.B.D. ile dostluğunu pekiştirmekte kullanmaya kararlı olan Putin, Amerikalılar El-Kaide ve ona yataklık yapan Taliban'a misilleme yapacaksa, elindeki tüm Afganistan topografyası, iklim ve toplumsal ruh hali hakkındaki bilgiyi paylaşmaya hazırды. Peki Putin, nereye kadar gitmeyi amaçlıyordu? Afganistan'da askeri hareket başlatmak için Amerika'nın askeri üslere ihtiyacı olacaktı ve bu da eski Sovyet Orta Asya'nın da duruma dahil olması demekti.

Putin ve Bush arasındaki ilişkinin geçmişi başkan olmalarından öncesine dayanıyordu. Ve o zamanlar her ikisi de seçim kampanyalarında birbirlerine zıt söylemler üretiyordu. Dış

işlerinde eğitimsiz olan Bush, Teksas valiliği döneminde, babasının Sovyet uzmanlarından Condeolezza Rice'ı kullanıyor, O da seçim propagandalarında Rusya'ya yüklendikçe yükleniyordu. Boris Yeltsin'den ilk tanıştığından beri hoşlanmayan Rice, Clinton ile Yeltsin arasındaki muhabbetin "çokluğunu ama icraatın yokluğunu" eleştirerek yeni başkan Bush için daha farklı bir dış politika belirliyordu. Diğer yandan Rusya'da, Putin başkanlığa oynadığı dönemde, Yeltsin'le birlikte Çeçenistan'a karşı yeni bir savaş başlatıyordu ve her fırsatta Rusya'nın Amerika'ya olan borçlarına rağmen kolay pabuç bırakmayacağını açıkça hissettiriyordu. Daha öncesinde Clinton'la yaptıkları görüşmelerde karşılıklı güven eksikliği öne çıkmıştı. Clinton, o dönemlerde Putin'in patronluk tasladığını öne sürmüştü. Putin ise Clinton yönetimini özellikle son dönemde fazlasıyla didaktik olmakla suçlamıştı. Kremlin'e George W.Bush'un Amerikan başkanı olacağını sinyalini ilk veren babası George H.W. Bush olmuştu. Bu bilgiyi çok ciddiye alan Putin daha seçilmeden önce Philadelphia'daki Cumhuriyetçi Ulusal Kongre'ye Birlik partisinden bir delegasyon göndermiş ve bu şekilde Bush ve Rice ikilisiyle ilişkilerinin temellerini atmaya çalışmıştı. Bush başkanlık görevine geldiğinde Kremlin'i temsilen bir heyet daha gönderildi ve aldığımız kesin bilgiye göre o akşam herkesin çok eğlendiği baloda Rice, Rus dışişleri delegelerinden birine "Çok iyi arkadaş olacağımızı ona iletin" diyerek Putin'e mesaj göndermişti. Ancak sonrasında her nasılsa bir iletişim kopukluğu oluştu ve iki başkan bir türlü bir araya gelemedi.

İlk zamanlarda Çeçen savaşı üzerine Bush'un açıklamaları "Rus reformunu savunmamıza rağmen Rus barbarlığını hoş göremeyiz" şeklindeydi. Condeolezza Rice ise Rusya hakkındaki yeni doktrini genişletiyor ve Rus Federasyonunun demokrasinin derslerini diktatörlük kitaplarından öğrenemeyeceğini, Rus hükümetinin insan haklarını çiğneyerek stabil ve birlik içinde bir ulus yaratamayacağını farkına varacağını sert bir biçimde dile getiriyordu. "Rusya'nın zulüm içinde olmasını istemediğimiz gibi Rusya'nın sömürgeciliğe geri dönmesini de istemeyiz" diye sözlerine devam eden Rice, Çeçenistan'ın Rusya Federasyonunun bir parçası olduğuna kimsenin bir itirazı olmadığını ancak Rusların masum insanları öldürerek çizgiyi aştığını sözlerine ekliyordu. Rusya'da demokrasiyi desteklemek adına, Rus devlet mallarının peşkeş çekilerek satılmasına göz yumulduğunu belirtiyordu. Artık uluslararası kamuoyunun Çeçenlere yapılan zulme karşı ses çıkarmasının zamanının geldiğini savunuyordu. Bir yandan da savaş bir an önce sonuçlanmazsa Rusya'dan uluslararası finansal desteğin çekileceğini eklemeyi ihmal etmiyordu.

Seçim sonrası Washington'a çıkan Bush'un takımındakilerin çoğu, fikirleri Soğuk Savaş varsayımlarıyla şekillenmiş danışmanlardı. 2001'de Savunma bakanı Donald H. Rumsfeld Amerikan dış ve askeri politikalarını yönlendirecek potansiyel tehlikeleri sıralarken, "şeytan eksenini" adı altında İran, Irak, Kuzey Kore devletlerini gösteriyor ve listeye on yıllık Sovyet sonrası dönemi ve yapılan milyarlarca dolarlık Amerikan yardımını hiçe sayarak Rusya'yı da ekliyordu. Başkan Yardımcısı Dick Cheney, yakınlarıyla sohbetlerinde, ne zaman Putin'i görse içinden Sovyet Gizli Servisi KGB'yi düşündüğünü itiraf ediyordu. Öncesinde Clinton ve Yeltsin dostluğu üzerinden kurulan Amerika - Rusya siyasi ilişkisi başkanların değişmesiyle daha sert bir yöne doğru gidecek gibi görünüyordu. FBI'da Ruslara çalışan bir köstebeğin kimliğinin açığa çıkması ortamı daha da kızıştırdı. Amerikalılar elli Rus diplomatı ülkeden çıkardı, Ruslarda karşılığında elli Amerikan diplomatını kovdu. 40 yıldan sonra, ilk defa bir Amerikalı, Rusya'da ajanlık suçuyla tutuklandı. Her iki tarafta FSB ve FBI'ın dahil olduğu benzer olaylar yaşandı.

Tüm bunlar Putin'i kızdırmıştı. Rusya'nın Amerika tarafından ihanete uğradığını düşünen Putin tedbirli davranmaya niyetliydi. Kremlin, Beyaz Saray'ın tek tartışmak istediği konunun Bush'un füze savunma sistemi olduğunun farkındaydı. Amerika bunun Kuzey Kore'ye karşı hazırlandığını belirtmesine rağmen, Ruslar bunu ellerinde kalan yegane jeopolitik koz olan Amerika'yı tek bir düğmeye basarak yerle bir edebilecek nükleer silahlarını

boşa çıkaracağı fikrindeydi. Washington'ın ısrarlarına sinirlenen Putin, 2001 baharını birçok ülkeyi ziyaret ederek geçirdi. Amacı, Bush'un, 1972 tarihli Balistik Füze Karşıtı anlaşmayı ihlal ettiği fikrini yaymak ve bu konuda uluslararası kamuoyu oluşturmaktı. Rusya'nın dış ilişkilerinden sorumlu bakanı Igor Ivanov ile Amerikan devlet bakanı Colin Powell arasındaki diyalog ta uzlaşmaya varıldı ve Putin ile Bush'un resmi olmayan bir görüşme yapmasına karar verildi. Uzun ve sıkıntılı geçen bu diplomatik sürecin ardından, Haziran 2001'de Lubliya, Slovenya'da bir araya gelen iki başkan da sonunda işe koyulmaya hazırıldı. İkisi de aralarında uyumlu bir ilişki oluşması için gayret gösterdi. Putin, Bush'un tutkusu sporlarla ilgili konuşurken dersine iyi çalışmış olan Bush, "Annenizin verdiği haçı Kudüs'te takdis ettirdiğinizi duymuştum. Bu beni şaşkına çevirdi. Bir komünist, eski bir KGB ajanı olan siz nasıl oluyor da haç takıyorsunuz diye düşünmüştüm" diye yorum yaptı. Bush'un bundan bahsetmesiyle Putin'in Amerikan başkanının aslında tüm dünyayı ve liderlerini kendisinin güçlü Hristiyan inancına göre değerlendirdiğini hissetti ve dinle ilişkisine dair topluma o zamana kadar açık bir kanıt sunmamış olan Putin bu fırsatı değerlendirdi ve aynı haçı evi yandıktan sonra küller arasında zarar görmemiş olarak bulduğundan bahsetti. Putin yine KGB eğitiminden yararlanmış ve karşısındakiyle ortak bir nokta bularak kendi çıkarına olacak biçimde konunun üzerine gitmişti. Ortaya çıkan samimi ve duygusal ortamdan faydalanarak eski Sovyetler Birliği'nin borç yükü gibi ciddi konulara değinmeye başladı. Bush ise hikayeden oldukça etkilenmişti ve Putin'i Teksas'taki çiftliğine davet etti. Olumlu geçen görüşmenin ardından Bush yaptığı basın toplantılarında yeni arkadaşı Putin'den bahseder oldu. Bush, Putin'in kendisine güvenmesini sağladığını belirtirken "Sanırım onun ruhunu sezinlemeyi başardım, dürüst ve açık sözlü biri" diye ekliyordu. Kremlin'de 4 saat bekletilmemizden sonra gerçekleşen basın toplantısında Putin görüşmenin iyi bir başlangıç olduğunu düşündüğünü, Amerika ve Rusya arasında temiz bir sayfa açıldığını söyledi. Bush hakkında ise "sohbet etmesi keyifli bir insan" demekle yetindi. Ancak birkaç hafta sonra Cenevre'de yapılan G8 zirvesinde Bush'a göstermek için bahsi geçen haçı yanında getirmeyi ihmal etmemiştir.

Hızlı gelişen Bush ve Putin dostluğu 11 Eylül olayları ardından Putin'in yaptığı jestlerle pekişmiş oldu. Terörist saldırılar, Amerika ve Rusya arasındaki ilişki için tarihsel bir dönüm noktası oluşturmuştu. Amerika, Afganistan'a yapılacak herhangi bir taarruzda hayati önem taşıyan Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetlerine askeri birlikleriyle mevzilenmek istediğindedir. Bu bölgedeki devletler artık bağımsız olsa da hepsi için Moskova hala önemli bir role sahipti. Bu istek, Soğuk Savaş döneminde hayatlarını Amerika'yla nasıl savaşacaklarını planlayarak geçirmiş Rusya'daki muhafazakarlar arasında büyük tepkiyle karşılandı. Orta Asya'da Amerikan varlığına karşı çıkanların başında Putin'in kabinedeki en yakın arkadaşı, yurtdışında casusluk yapmış eski bir KGB generali olan Savunma Bakanı Sergei Ivanov vardı. Putin Orta Asya Cumhuriyetlerine Amerika'ya bu konu hakkında yorum yapmalarını tembihledi. Ardından Amerika'ya Taliban'a karşı destek olacağını ima etmiş olan Tacikistan başkanı Rakmonov bile hemen geri çekildi. Amerikalılar telaşa kapılmıştı. Bu arada biz de Orta Asya'nın nabzını tutmak için soluğu Taşkent, Özbekistan'da aldık. 1991'de bağımsızlığına kavuşan Özbekistan'ın son komünist lideri olan İslam Kerimov artık cumhurbaşkanıydı ve ülkede despot laik bir yönetim tatbik ediyordu. Son yıllarda Özbekistan İslam Hareketi (ÖİH) adlı köktenci bir grup hükümete karşı terörist saldırılar düzenlemeye başlamıştı ve bombalamalardan birinde Kerimov neredeyse ölüyordu. Kerimov, örgütün komşu ülke Afganistan'da konuşlandığını ve son zamanlarda El-Kaide'yle bütünleşmeye başladığını bildiğinden, Rusya istemese bile Amerikayla ortaklık yapmaya hazırdı. 11 Eylül'den iki yıl önce Özbek cumhurbaşkanı ile ilişkiye geçen CIA, Özbekistan ordusuyla birlikte gizli bir saldırı timi eğiterek Usame bin Ladin'i veya baş adamlarını yakalayabileceğini umuyordu. Kerimov Taliban bölgesi üzerine operasyonlar için Özbek hava üslerinin kullanılmasına izin vermişti. Bush 11 Eylül olaylarının yarattığı uyanışla kendine yandaş

ararken Kerimov, bölgede terörizmin sonlandırılması için bunu her ne pahasına olursa olsun değerlendirilmesi gereken bir şans olarak görüyordu. Özbekistan'da rejim karşıtı olduklarından hapishanelerde çürüyen işkence gören siyasi tutukluların sayısı 7000'in üzerindeydi. Kerimov Washington'la girilecek bir işbirliğinin insan haklarının ihlali konusunda üzerindeki baskıyı kaldıracağını umuyordu. Bu arada Moskova'da Putin, askeri kurumların baskısı altındaydı. Amerika'nın teröre karşı açtığı savaşın aslında etkisini genişletip Rusya'nın stratejik pozisyonunun zararına olacak daha kapsamlı gizli bir plan olduğunu düşünüyorlardı. Bu komplo teorisine göre Amerika dünyanın her ülkesinde küçük savaşlar başlatarak sonunda dünyayı ele geçirme peşindeydi. Rusya'nın en meşhur Amerikan karşıtı hükümet danışmanı General İvaşov'du. Amerikan muhatapları, 1999'da NATO'yla gerginlik yaratan Kosova Priştina havaalanının Ruslar tarafından yetkileri olmaksızın ele geçirilmesinin ardındaki gizli emri veren komutanlardan biri olduğunu düşünüyordu. Yeltsin'den sonra Putin, generalin görevine son vermişti.

Putin ve danışmanları Orta Asya sorununu günlerce tartıştılar. Durumun Rusya'nın dünyada kendini sağlama alacağı bir fırsat olduğunu ve Amerika'nın Afganistan'da Taliban'ın hakkından gelmesinin Rusya'nın güneyindeki radikal İslam tehdidini savuracağını, sonuçta ne olursa olsun Rusya'nın işine geleceği görüşünde olan dış politika uzmanı Prikhodko, Kremlin'de kendine belli bir yer edinmişti. Ivanov ise hala sert adamı oynuyor ve Orta Asya'da Amerikan ordusunun varlığına karşı çıkıyordu. Washington'da Colin Powell iyice sabırsızlanmaya başlamışken Putin'den haber geldi. "Teröre karşı savaşınızı destekleyeceğiz. Amerikan ordusuna Rus hava sahasını insancıl amaçlarla kullanma hakkı tanıyacağız. Orta Asya liderlerine sizi desteklediğimizi ve geçici olması koşuluyla ve terörle savaşma amacıyla bölgedeki varlığınıza hiçbir itirazımız olmadığını iletteceğiz." Putin kararı mecliste açıkladığında çoğunluk orta yol bulma taraftarıydı sadece Batıcı partiler tam destek vermeyi savundular. Bazıları ise kesinlikle Washington'un yanında olmayalım diyordu. Putin tartışmaları dinledikten sonra Amerika'yı destekleyeceğini söyledi. Ardından Bizans geleneğinin devam ettirmişçesine herkes bir kez daha konuştu ve Putin'in kararını onayladığını söyledi. Sonrasında Putin ulusal televizyonda bir açıklama yaptı. Destekleri uluslararası terörizmle savaş konusunda karşılıklı anlaşmaya vardıkları ve iki ülke arasındaki ilişkiler iyi olduğu sürece devam edecekti; iyiliğe karşılık iyilik, dolayısıyla bunun karşılığında yabancı yatırım, Soğuk Savaştan kalan bazı ticaret yasaklamalarının kaldırılmasını, Sovyet borçlarının silinmesini, DTÖ'ye girişlerinin hızlandırılmasını ve hatta belki NATO üyeliğini bekliyorlardı. Rusya Batıyla entegre olmak istiyordu ve bu sayede Putin, Çeçen savaşına teröre karşı savaşın bir cephesi olarak devam edebilecekti.

Avrupalı ve Amerikalı politikacılar Putin'i batılılaştırma reformlarıyla ünlü Rus imparator Deli Petro izinden giden yenilikçi bir lider olarak görmeye başlamıştı. Zaten Putin de büyük imparatorun hayranıydı ve portesi yıllarca St.Petersburg'daki ofisinde asılı durmuştu. Bu arada İngiltere başbakanı Blair, NATO ve Rusya arasında yeni bir yapı önerisi sununca Putin, savunma füzeleri ihtilafı konusunda bir çözüm aramaya yöneldi. Putin, Şangay'da Asya Pasifik Zirvesinde Bush'la bir araya geldiklerinde anlaşmanın bir süre daha geçerli olması koşuluyla Anti Balistik Füze paktını serbestleştirmeye yönelik bir tasarı sundu. Füze sistemlerini geliştirip mevzilenmedikleri sürece; sistemleri test etmeye devam edebileceklerdi. Amerikalıların sistemin zaman, teknoloji ve politika açısından imkansız olduğunu fark edeceklerini biliyordu ancak zaman kazanmaya çalışıyordu. Amerikan Savunma Bakanlığındaki Bush'un şahinleri dehşete kapılmıştı. Bir türlü uzlaşma sağlanamayınca iki taraf da stratejik nükleer başlık sayısını Stratejik Silahları Azaltma Paketi (START) kapsamında izin verilen 3500'den 1700 – 2000 arasına çekeceklerini açıkladı. Bu arada Bush, gizlice Putin'e ABM Paktidan yılsonunda çıkacağını haberini verdi.

Putin Bush'u çiftliğinde ziyarete gittiğinde resmiyet bir tarafa bırakılmıştı. Hatta Bush Putin'e "Puti Put" diye hitap eder olmuştu. İkinin arasında sıkı bir bağ oluşmuştu. Kafalarını kuma gömmüş Avrupa liderlerinden farklı olduklarını ve dünyanın sorunlarını ele alacak kadar cesur olduklarını ve tarih yazdıklarını düşünüyorlardı. Colin Powell A.B.D.'nin Anti-Balistik Füze Paktından resmen ayrılacağını açıkladıktan sonra Putin'de Amerikalılarla stratejik nükleer silahlar depolama anlaşması yapmak istediğini belirtti. Cheney ve Rumsfeld başta olmak üzere Amerikalılar buna yanaşmadı. Ruslar zaten dostlarıysa neden anlaşma yapılacaktı ki? Bush, Putin'in iç politikası için bu anlaşmaya ihtiyacı olduğunu söyleyerek kısa olduğu sürece imzalamayı kabul etti. Çatışan istekler ve uzun süren pazarlıklar sonucunda anlaşmanın maddeleri üzerinde anlaşıldı. Amerikalılar Pekin stratejik silah yarışına girerse diye aralarında Çin hükmü diye andıkları, kuralların bir süre ihlaline izin veren bir madde ekletmek istiyordu ama Rusların itirazıyla Bush bundan vazgeçti. Sonunda Moskova anlaşması 475 kelimeyle Rus - Amerikan tarihinin en kısa anlaşması olarak tarihe geçti. Her iki taraf silahlarını 2012'ye kadar azaltacaktı. Ancak anlaşma silahların bir depoda saklanmasına izin veriyordu ve anlaşmanın sona erdiği tarihten sonra ne yapılacaklarına ilişkin hiçbir hüküm içermiyordu. Aslına bakılırsa anlaşma sadece uyum ruhunu göstermek için yapılmıştı. Amerika'ya göre Rusya Avrupa tarihinde hak ettiği yere sonunda geliyordu. Artık Amerika Rusya arasında güven sorunundan değil terörizme karşı işbirliğinden söz ediliyordu.

+ + + +

Bölüm 7: Canlanan Şehir Moskova

Putin'in başkanlığı döneminde Moskova çok hızlı bir değişime uğradı. 10 milyonu aşkın nüfusuyla şehir, Sovyet sonrası dönemde hayli değişmiş ve değişimin devam ettiği bir yerdi. Kilitlenmiş trafiği, yeni açılan restoranları, akıl almaz emlak fiyatlarıyla başkent politikayla çok az ilgilenen, Çeçen savaşını önemsemeyip sadece yeni bir hayat kurma peşindeki insanlarla dolup taşmaktaydı. Nüfusun beşte biri yoksulluk sınırı altında yaşıyor, yeni oluşan orta sınıf ise ayda 500 dolar kazanıyordu. Diğer yandan Moskova'da 33 adet milyarder yaşıyordu. 1998 ekonomik krizini çabuk atlatan Moskova'da Amerikan stili kafeler birkaç ay içinde şık bulvarlarda her köşe başını doldurdu. Porsche galerileri, ayakkabı dükkanları, kozmetik mağazalarını devasa alışveriş merkezleri izledi. Şehrin reklam panolarındaki afişler üstüne çetelerin sprey boya ile yazdığı kapitalizm karşıtı sloganların yerini ırkçı küfürler almıştı. Henüz sona ermemiş bir transformasyondan geçen Moskova'daki değişim çılgınlığından, alışveriş merkezi inşası amacıyla kesilen ormanlar ve modern koşullara sahip betonarme yapılarla değiştirilen eski tarihi binalar da payını aldı.

Moskova'ya ilk geldiğimizde Rusya'nın genelinden farklı, zengin ama kuralları sert, üst düzey yeni Ruslar ve taksi şoförlüğü yapan nükleer fizikçiler göreceğimizi sanıyorduk. Ancak beklediğimizden çok daha fazlası vardı. Kendimize, şehrin merkezinde Sovyet döneminde bakımsız ofislere dönüşen, öncesinde aydınların, sanatçı, şair ve yazarların oturduğu, eski büyük binalar yeniden restore edilip mimar, sanatçı ve akademisyenlerin gözdesi haline gelmiş bir semt olan Ostozhenka civarında bir yer bulduk. Moskova gözümüzün önünde her gün değişiyordu. Bir gecede, tarihi binaların yerine otoparklar yapılıyor, karakteristik dükkanların yerini yeni mağazalar alıyor, neo-Stalinist denen tarzda lüks rezidanslar inşa edilip bazıları daire başına 450 bin dolardan hemen alıcı bulabiliyordu. Ulusal refah Moskova'da her zaman baskın olmuştu, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ve Sibirya'dan hammadde çıkartan yeni şirketlerin kente yerleşmesiyle abartılı bir şekil aldı. O zamanlar Moskova'da yaşayanların sayısı 8.6 milyondtu. Sürekli göç alan şehrin nüfusu

2002'deki resmi sayıma göre 10,4 milyondur ve bu toplam Rus nüfusunun yüzde 5.8'i demektir. Moskova değişim dalgasına tutulduğundan beri gittikçe daha çok ama oransızca zenginleşiyordu. Putin'le birlikte emlak fiyatları değerlendirildi. Moskova şehir planlamacıları kentin gelişimini uç kısımlara kaydırarak ve lüks gökdelenlerin inşaatı başladı. Stalin döneminde tutuklular çalıştırılarak inşa edilen ve şehrin 7 köşesinde bulunan Stalinska isimli gökdelenler o dönemde, ancak Komünist partiyle iyi ilişkilerde olanların oturabileceği yerlerdi. Eskiden parayla satın alınamayan prestije şimdi metrekaresi 12 bin dolardan sahip olunabiliyordu ve bu yeni yapılan gökdelenler çok daha modern olanaklar sunmaktaydı. Putin'in Sovyetlerin kötü tarafları çıkartılarak güncellenmiş hali bir anlamda politikanın mimariye yansımaları sayılırdı.

Rus standartlarına göre ortalama gelir, Moskova'da ülkenin diğer yerlerine oranla % 40 fazlaydı. Analistlere göre tüm hareketlilik borsaya ve petrol fiyatlarına bağlıydı. Petrol fiyatları düşerse şehirdeki ekonomik piyasa çökebilirdi. Putin'in deendiği şekliyle Rusya ancak ekonomik gelişmeyle diğer ülkelere yetişebilirdi ve ülkeye yabancı yatırımı çekmek için elinden geleni yapıyordu. Canlanan Moskova gece kulüplerinden, sanat galerilerine, tiyatrolardan müzelere cezbedici birçok etkinlik sunuyor ve kaynağı belli olmayan gelirleriyle yeni zenginler Moskova'yı fethediyordu. Demokratların tutkusu dev kamu projelerine çok meraklı olan Moskova belediye başkanı Yuri Luzhkov, Moskova'yı kendine göre güzelleştirme peşindeydi. Sürekli kaldırım taşları değişiyor, yeni peyzaj düzenlemeleri yapılıyor ve klasik *kiosk*'ların yerini Batılı mağazalarına alıyordu. Moskova'da en dikkat çeken değişim Putin'le birlikte yeni bir orta sınıfın ortaya çıkışıydı. O zamana kadar Yeni Rus denen birkaç yeni zengin dışında lüks yaşayan pek yoktu. Oysa şimdi kitle tüketim kültürü her yerdedi. 2005 yılında şehrin 2 milyon metrekaresini alışveriş merkezleri kaplar hale geldi. İnsanlar değişmeye çok hevesliydi.

Moskova'da artık kadınlar maaşlarının %12'sini makyaj malzemelerine harcıyor, yeni oluşan orta sınıf parasını biriktirmek yerine yurtdışı seyahatlerine çıkıyor veya açıldığından beri Moskovalıların akınına uğrayan IKEA'dan alışveriş edip evini döşüyordu. IKEA'nın İsveçli patronu Ingvar Kamprad, Rus pazarına mobilya satmak için değil, bir hayat tarzı pazarlamak için girdiklerini söylüyordu. Televizyon kanallarında ev dekorasyon programları en çok izlenenler listesinde başı çekiyor ve sayısız insan, Sovyet döneminden kalma eşyalarından kurtulup modern bir tarza geçmek için bu tür programlara katılmak amacıyla sıra bekliyordu. Sadece geçen yıl on tane yeni şube açan restoran zinciri sahibi Novikov, bir mekan için en azından 1 milyon dolar harcıyordu. Piyasada *trend* yaratan ve markalaşan Novikov, hitap edeceği kitlelerin nabzını çok iyi tutuyordu. Sosyetenin kreması kitleyi cezbedecek şekilde pazarladığı restoran için İtalya ve Fransa'dan özel şefler getiriyor; orta sınıfı hedef aldığı bistrolar ve kebab lokantalarında keseye uygun fiyatlarla *sushi* dahil değişik lezzetler sunuyordu. Ekonomik gelişmeyle birlikte yemek zevkleri de gelişen Moskovalılar artık dışarıda yemeye alışmışlardı. Putin dönemi istikrarı ve siyasete ilgisizlik benmerkezci bireyler yaratıyordu. Öyle ki, sadece hayatın tadını çıkarmak amacıyla olan ve az kazanıp çok harcayan Rus genç kadınlarının en çok takip ettiği dergi "Cosmopolitan"ın Rusya baskısı ülkenin en çok satan dergisiydi. Neredeyse toplumun her düzeyinde tüketim yüksek, ancak gelecek garantisi tamamen belirsizdi. Sanki bu yüzden Moskovalılar yarını düşünmeden diledikleri gibi harcıyordu. İşte Rus toplumundaki orta sınıfın farkı buydu. Kazandığını bankada biriktirmek yerine Türkiye veya Mısırda tatil; Avrupa veya Amerika seyahatine ayırmayı tercih ediyordu. Böylece bu kadar az kazanarak nasıl olup da bu tarz yaşanabilir sorusu açığa kavuşuyordu.

+ + + +

Bölüm 8: Tiyatro Baskını

Kremlin'den birkaç kilometre ileride, Moskova'nın eğlence ve kültür mekanlarının ağırlıklı olduğu bir bölgesinde bulunan yakın zamanda restore edilmiş tiyatrodaki Kuzey Doğu anlamına gelen Nord Ost adlı müzikal sahneleniyordu. Tiyatronun sahibi ve oyunun yazarı 90'larla birlikte serbest piyasadan nasibini alan bir girişimci olan Georgy Vasiliyev'di. Sahneye koyduğu müzikal *Nashe* furyasının takipçisi sayılabilirdi. Rusya'nın tarihini baskı, sınıf çatışmaları ve savaşlarla dolu olarak değil insanların ve kişisel başarılarının hikayesi olarak perdeye yansıtıyordu. Cep telefonu sektöründen kazandığı sermayenin 4 milyon dolarını tiyatro projesine yatırmıştı. Gösteri ücreti kişi başına 15 dolardı ve bu Moskova için yüksek bir fiyat sayılırdı. Moskova bereketinin sembolü haline gelen ve orta sınıfın hayli ilgisini çeken müzikal o gece 323. kez sahneleniyordu ve tiyatro doluydu. Oyun sırasında, Çeçen gerillalar tiyatroyu basarak seyircileri rehin aldı. Putin'den Çeçenistan'daki Rus birliklerini geri çekmesini istiyorlardı yoksa sayıları 900'ü aşan rehinelere ölecekti. Tiyatronun dört bir yanına patlayıcı yerleştirip Çeçen bayrakları astılar. Silahlıydılar ayrıca yanlarında intihar bombacısı kadınlar vardı. Kaybettikleri yakınlarının veya namuslarının intikamını almaya gelmiş olan bu kadınlar ya tecavüze uğramış, ya evladını kaybetmiş veya dul kalmıştı. Kaybedecek bir şeyleri olmadığından ölmekten korkmuyorlardı ve korku dolu gözlerle kendilerini izleyen rehinelere sürekli sitem ederek ülkenin güneyinde masumlar ölürken Moskova'da hayatlarını yaşamaya devam edebildikleri için hesap sormaya geldiklerini söylüyorlardı. Şamil Basayev'den emir almışlardı ve Putin savaşı kesmedikçe ayrılmayacaklardı. Putin geri çekilmeye kesinlikle razı değildi. Çok büyük bir krizle karşı karşıya kalmış olsa dahi Rus devletinin gücünden taviz vermeyecekti. Ona göre 1995'teki hastane olayında bir önceki hükümet rehinelere salıverilmesi için yalvarıp, teröristlere de güvenli çıkış sunduğu için onurları ayaklar altına alınmıştı. Bu defa kesinlikle ödün vermeyecekti. Risk ne olursa olsun bu duruma şiddet uygulanarak karşılık verilmeliydi. Ancak pazarlık konuşmaları taktik açısından iyiydi çünkü bu, komando timlerine baskın planı için zaman tanıyacaktı. Putin tiyatroya baskın operasyonu düzenlenmesine ilk gece karar verdi ve kendisine itiraz eden başbakan Kasyanov'u uluslararası bir toplantıya göndererek uzaklaştırdı. Diğer yandan tiyatrodaki dehşete kapılmış rehinelere "Biz her gün korku içinde böyle yaşıyoruz. Nasılmış anlayın bakalım! Nerde hükümetiniz? Onlara ulaşamıyoruz bu yüzden rehin alıyorsunuz. Savaşta siz sorumlusunuz siz ve umursamazlığınız!" diyen teröristler arabulucu olarak gazeteci Anna Politkovskaya'yı talep ettiler. Yurtdışında olan Politkovskaya'ya haber gönderildi. Bu arada liberal demokratlardan Sağ Güçler Birliği lideri Rusya'nın en ünlü bayan politikacısı İrina Khakamada arabulucu olarak gönderildi. Teröristlerin aslında herkesi öldürmek gibi bir planları olmadığını ve istediklerini almak için blöf yaptıkları hissine kapılan Khakamada, Çeçenlerin başındaki Movsar Barayev'le görüştü. Barayev'in "Terörist değiliz, amacımız hayatta kalmak değil, tek isteğimiz Rus birliklerin Çeçenistan'dan çekilmesi" mesajını Putin'e ileteceğini söyleyerek Kremlin'in yolunu tuttu. Putin etrafındakiler başka bir yol aramakta ısrar etse de Putin baskın yapma fikrinden vazgeçmiyordu.

Olay başlayalı 2 gün olmuştu, yetkililerden bilgi alıp Çeçen gerillalarla görüşmeye giden gazeteci Anna Politkovskaya, Çeçen sorunu üzerine araştırmalarında benzer tipte isyancılarla çok karşılaşmıştı. Gençleri bırakmalarını söylese savaşta ölen Çeçen gençlerin hesabını sormaya başlayacaklardı; aslında ne dese boştu ama rehin tutmaya devam ederlerse herkesin kurban olacağını ve sonuçta kimsenin kazanamayacağını söyledi. Politkovskaya da tiyatrodan çıktığında Khakamada'ya benzer şekilde düşünüyordu. Ölmeye geldik diyorlardı ama bir yandan da bu kadar rehine karşısında Kremlin'in pes edip birlikleri çekeceğine inanmak istiyorlardı. Son olarak gelen heyetin başında eski başbakan Primakov vardı ve "İsteddiğiniz dikkati çektiniz. Şimdi rehinelere öldürürseniz zaferinizi karalamış

olursunuz” demesiyle Barayev sinirlenerek görüşmeyi kesti. Tansiyon gerilmişti, Rus yetkililer aynı gece 2001’de Çeçen-Rus ateşkesine katkısı olan General Kazantsev’in Putin’in elçisi olarak görüşmeye geleceği haberini Barayev’e iletiler. İsyancılar buna pek sevinmişti, herkese her şeyin yoluna gireceğini söylediler. İşin gerçeği ise bambaşka idi. General filan gelmiyordu ve hepsi oyalamak için yapılmış bir tezgahtı. Operasyon hazırlıklarını tamamlayan özel tim binayı kuşatmış ve havalandırmayı kullanarak içeriye teoride renksiz ve kokusuz olan bir kimyasal gaz salıyordu. Tiyatrodakilerin çoğu zaten uykudaydı uyumayanlar da tatlı bir koku duyarak sersemlemeye başladılar. Gaz maskeleriyle içeri dalan komandolar, bayıltıcı gazın etkisiyle yerle bir olan gerillaları ve intihar bombacısı kadınları başlarından vurularak etkisiz hale getirdiler. Sütunlardan patlayıcıları söktüler. Bu zaman içerisinde rehinelere baygın halde yerlerde yatıyordu. Teröristleri hedef alarak sağlam bir adamı bayıltmaya yetecek biçimde ayarladıkları doz tabii ki 57 saattir aç susuz kalan rehinelere için çok kuvvetliydi ve aralarındaki yaşlı, kadın veya zayıf bünyeliler için öldürücü olabilecek kadardı. Gizli bir operasyon olması nedeniyle sağlık görevlilerinin ulaşması da uzun sürmüş, doktorlara kullanılan maddeyle ilgili bilgi verilmemişti. Hayatını kaybeden 130 kişinin çoğunluğu daha erken oksijen tüpüyle müdahale edilse kurtulabilecekti. Gerillaları yakalamak dışında başka emir almamış askerler de ne yapacaklarını bilemeyip baygın buldukları insanları kelle paça dışarı taşıyarak boyunlarını kırmışlar veya yüzüstü pozisyonda bıraktıkları için nefes alamayıp boğulmalarına neden olmuşlardı.

Dünya liderleri tüm bu fiyaskoya rağmen rehinelere çoğu kurtarıldığı için Putin’e resmi kutlama mesajlarını iletiler. Moskova’da olaya bir şekilde dahil olan herkese konuşmamaları tembihlenmişti ve baskın anında otoriteler televizyon kanallarının yayınlarını durdurmuştu. NTV’nin emre rağmen bir süre yayın yapması ve baskın sonrasında olayın çözüm şeklini eleştiren bir tutum sergilemesine sinirlenen ve sürekli medyayı kontrol etme peşinde olan Putin, kısa sürede Boris Jordan’ı işten kovdurdu. Sağ Güçler Birliği partisi liderlerinden Nemtsov olayın peşini bırakmamaya gayret etmiş ama hep Putin tarafından susturulmuştu. Liberal partiler meclise olayın araştırılmasına ve neyin yanlış gittiğinin bulunmasına yönelik bir önerge sundular. Putin de karşılığında kamuoyu karşısında siyasetçileri “kan üzerinden politika” yapmakla suçladı ve ardından en güçlü rakibi demokrat parti lideri Yavlinsky’e bir televizyon programında bu dramatik olayı istismar etmediği için teşekkür etti. Araştırmalar, soruşturmalar Kremlin tarafından engellendi. Olan kurbanlara olmuştu. Devlet ölen rehinelere ailelerine 9500 dolar, kurtulabilenlere ise 2700 dolar tazminat ödedi. Patlamadan yakalanan bombacılarından biri, ablaları tiyatro baskınında ölen intihar bombacılarından olan genç bir kızdı. Rus askerlerce tecavüz edildiği için abisinin onu intihar bombacısı olmak üzere gerillalara sattığını ve namuslarını temizlemek için bunu yapmaya mecbur bırakıldığını; ama yapamayıp bilerek yakayı ele verdiğini anlatıyordu. Olaydan sonra Rus askerleri evlerini yakmış ve ebeveynleri içerde olmadıkları için kurtulmuştu. Olayda arabuluculuk yapan ve Kremlin’in Çeçen politikasını başından beri şiddetle eleştiren *Novaya Gazeta* muhabiri arkadaşımız Anna Politkovskaya, baskından sonra birçok okuyucusundan “Sonunda haklı olduğunuzu anladık” gibi savaşı sorgulayan mesajlar aldığını ancak bunun çok uzun sürmediğini ve her şeyin eskisine geri döndüğünü çünkü insanların bunları duymak istemediğini üzümlere anlatıyordu.

Tiyatro baskının yankıları şehrin her yanına yayılmıştı. Orta Asyalı işçiler dazlakların ırkçı saldırılarına maruz kalıyordu. Rehine olayının halledilme biçimi bir kez daha Rusya’da devletin bireyler üzerinde inatçı bir üstünlüğü olduğunu, hükümetin kendi halkının canına kıymet vermediğini ve ketumluk tutkunu olduğunu açıkça göstermişti. Muhalefet liderlerini susturabilen Putin, başlattığı savaşı susturamıyordu. Bu olay Çeçen Savaşında bir dönüm noktası olmuştu. İsyan hareketi radikalleşerek dünya çapındaki İslam mücadelesiyle bağlar kurmuştu. Daha önce intihar bombalarını sadece bir taktik olarak benimseyen Çeçen hareketi,

artık bunu ana silahları olarak kullanmaya başlayacaktı. İntikam almaya yeminli kadınların sayısı arttıkça savaş şehrin ortasına taşındı ve tiyatro baskının ardından yapılan diğer terörist saldırılarda bin kişi hayatını kaybetti. Zehirli nefret, hoşgörüsüzlük, yozlaşma, insan hayatının değersizliği, bunlar Putin'in Rusya'sında sınırdaki Çeçen savaşının, cepheden binlerce kilometre ötedeki yansımalarıydı.

+ + + +

Bölüm 9: Avrupa'nın Hasta Adamı

Tiyatro baskınından hasbelkader kurtulan ve kendi devletleri tarafından zehirlendiklerinin farkında olan Rus rehinelere, Rusya'daki sağlık sisteminin ne denli çürümüş olduğunu birinci elden görmüş oldular. Anestetik ilacın yan etkileri ve olay sonrasında ortaya çıkan rahatsızlıklarla hastanelere koşanlar dertlerine derman bulmak yerine azarlanarak üç beş kuruş tazminatla eve yollandı. Sovyet zamanında en azından yeteri kadar sağlık personeli hizmet veriyordu, oysa şimdi hastanelerde hem araç gereç hem de personel yetersizliği vardı. Sovyetler yıkılmış olsa bile bazı kurallar hala geçerliliğini koruyordu. Sağlık sisteminin hali içler acısıydı. Hastaneler eskilikten ve bakımsızlıktan dökülüyordu. Herhangi bir sağlık kuruluşunda rüşvet olmaksızın iyi bakılmak neredeyse imkansızdı. Son yıllarda Rusya'da ölüm oranı doğum oranını önemli derecede geride bırakmıştı. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla nüfus 144 milyona düştü. Doğan her 100 çocuğa karşılık 171 kişi vefat ediyordu. Alkol ve sigara kullanımı, intihar oranı diğer ülkelere oranla çok yüksekti. Diğer taraftan kalp hastalıkları, kazalar, tüberküloz, hepatit, kanser ve frengi ölüm nedenlerinden başta gelenleriydi. Putin demografik gidişattan endişeliydi ancak en büyük tehdit olan AIDS konusunda kılını kıpırdatmıyor denebilirdi.

Rusya'nın merkeze en uzak köşelerinden biri olan Sibiryada 1999 yılında Patlama adıyla anılan ve daha önce rastlanmayan AIDS hastalığının nüfus arasında hızla yayıldığı dönem başladı. Sovyet döneminde dünyaya kapalı olan Rusya, 80'lerde Amerika ve Avrupa'ya etkisi altına alan AIDS'le tanışmamıştı. Fakat büyük değişimle birlikte hastalık Rusya'da hızla yayılmaya başladı. Bunun en büyük nedeni eroinin piyasaya girmesiydi. Avrupa ve Asya'nın birbirine bağlandığı sınırdaki bulunan Sibiryada gençlerin tam olarak uyuşturucu ticaret yolunun üstünde kalıyordu. Afganistan'dan gelen sıvı eroin dünyanın diğer yerlerine aktarılırken burada hemen alıcı buluyordu. Sanayileşmiş bir kentin, yapacak hiçbir şeyi olmayan kayıp gençliği, sıvı eroinin tuzağına düşmüş ve iğnelerin ortak kullanılması nedeniyle HIV virüsü hızla yayılmaya başlamıştı. Sibiryada 2004 yılında HIV virüsü taşıyanların sayısı 17 bine çıkmıştı. Rusya genelinde ise bu sayı 290 bine ulaşmıştı. Rus otoriteleri bu gerçeği görmezden gelmeyi yeğleyip AIDS konusunda kayda değer bir adım atmadı. Putin nüfus azalmasına dikkat çekiyordu ancak AIDS'in gençleri üreme açısından en verimli oldukları çağlarda tükettiğini ve böyle giderse erişkin nüfus olmayacağı gibi doğan çocukların da çoğunun virüs taşıyıcısı olabileceği ihtimalini umursamıyor görünüyordu. Oysa Dünya Bankası uzmanlarının en iyimser senaryosuna göre 2010 yılına gelindiğinde yılda 250 bin Rus AIDS yüzünden hayatını kaybedecekti. Salgın, kriz yaratacak duruma gelmiş olmasına rağmen hükümet konuyla ilgili beş kişilik bir grup görevlendirmişti ve milli gururlarına yediremediklerinden uluslararası yardımı kabul etmiyordu. Aslında herkesin okuma yazma

bildiği, ilaç sektörüne sahip ve her evde televizyon bulunan bir toplumda AIDS'le savaşımın büyük bir başarı hikayesine dönüşebileceğini savunan Ford Moskova yetkilisi Steven L.Solnick, 2003'ten beri bu amaca yönelik bağışta bulunduğunu anlatıyor ve durdurulmazsa bu olumsuzluğun tüm ülkeyi mahvedeceğinden yakınıyordu. Oysa devlet, sanki kurbanlar ölünce olay kapanacakmış gibi bir tutum sergiliyordu. Hastalar toplumdan soyutlanıyor ve bu da duruma farklı boyutlar ekliyordu. Zaman geçtikçe hastalık kontrolsüz şekilde yayılıyor, dolayısıyla yapılması gerekenlerin sayısı ve masraflar artıyordu. AIDS'li çocuklarla dolu Irkutsk kentinin yetimhanesi de krizin geleceğini yansıtıyordu. Diğer yandan, ilaç şirketleri, devletin AIDS hastalarının ilaç masraflarının çok azını sağladığı için, değmeyeceğini düşündüklerinden araştırma geliştirme çalışmalarına gerek duymuyordu. Devlet genel olarak sosyal sağlık giderlerinin yalnızca üçte birini ödüyordu. Zaten Rusların çoğu karşılaştıracak bir kaynakları olmadığı için aldıkları sağlık hizmetlerinin ne kadar berbat olduğunun farkında bile değildi. Tabi zenginler yüksek fiyatlarla hizmet veren özel hastanelerde tedavi oluyordu.

Putin ekonomiyi düzeltmeye çalışma dursun başta AIDS olmak üzere birçok hastalık Rus toplumunu tehdit ediyordu ve sosyal sağlık sistemi çökmüş durumdaydı. Ekonomiyi düzeltmek kadar bir ülkenin sağlık koşullarını ve hizmetlerini iyileştirmesi gerektiğine inanan bir çocuk doktoru Tatyana Yakovleva 1999'da meclise girdi ve ardından yeniden seçildiğinde Putin'in partisine katıldı. Hastane başhekimliği yapmış olan milletvekili, sistemin nasıl işlemediğinin ve nasıl değişiklikler yapılarak işler hale geleceğinin fazlasıyla farkındaydı ancak baştakileri durumu düzeltmeye ikna etmek hiç de kolay olmuyordu.

Demografik krizin bir başka boyutu, Uzakdoğu sınırında seyrek nüfusa sahip Vladivostok ve Khabarovsk kasabalarındaki sosyal durumdu. Bu bölge yüzyıllar süren işgalden sonra 1860 itibarıyla Rus kontrolüne geçmişti. Yakın tarih boyunca Çin'in komünist liderleri Mao ve Deng bölgenin Çin'e ait olduğunu defalarca dile getirmişti. Günümüzde burası Çinlilerin kendi ülkelerindeki kalabalıklarından kaçıp Rusya'ya sığındığı yerd. Bu durum önceleri Çinlilerin beraberinde ucuz işgücü getirmeleri nedeniyle Rusların işine geldi. Putin'in başa geçmesiyle piyasa daha da hareketlendi ve Çinliler kendi işyerlerini açmaya başladılar. Ve şimdi yerel halk kısa süre sonra Çinlilerin Rusya'yı işgal edeceklerinden endişelenme durumuna kadar geldi.

Nüfus düşüşüyle yüz yüze kalan Rusya'nın başkanı Putin, kendi dönemindeki ekonomik istikrar nedeniyle doğum oranının arttığı haberini halka müjdelemiş olmasına rağmen rakamlar sadece ufak bir artış kaydediyordu. Rusya'nın bir sosyal devlet olarak sağlık sistemini geliştirmesi ve halkına uygun sağlık hizmetinin verilmesini sağlanmasının gerekliliği su götürmez bir gerçektir. Ancak devletin AIDS, hava kirliliği, sigara ve alkol tüketimi konusunda aldığı kararlar pek umut verici değildi. Çevre kirliliği raporları ülkenin %15'ini yaşanmaz halde göstermesine rağmen Putin, çevre komisyonunun görevine son vermekle yetindi. Diğer yandan geleneksel olarak Rusların en düşkün olduğu içki olan votka çok ucuza satıldığından tüketimi de hayli yaygındı. Yabancı markaların piyasaya girmesiyle bira fabrikaları açıldı ve bira tüketimi de inanılmaz derecede arttı. Putin 2005 yılında kamusal alanda bira içilmesine dair yasak getiren yasayı veto etti.

Erkeklerin 8 milyonu kadınların ise 2 milyonu alkolik olan Rusya'da alkol zehirlenmesi nedeniyle ölenlerin sayısı Sovyetler dağıldığından beri iki katına çıktı. Alkolün yanında en çok kullanılan uyuşturucu madde sigaraydı. Erkeklerin %70'i kadınların ise %30'u sigara içiyordu. Sigara çok ucuz olması nedeniyle çok tercih ediliyordu. Sadece son yıllarda lokanta, uçak, tren gibi yerlerde sigara içilmesine yasak getirildi. Öte yandan sigara ve alkol kullanımı nedeniyle trafik kazaları, kalp hastalıkları ve intihar oranlarını artmaktaydı.

Yeni Rusya'da umutsuzluk hissi ve altında yatan sorunlar devam ediyordu. Bu sağlık sistemiyle yeni bir ulus yaratmanın imkanı var gibi görünmüyordu. Gençcik insanlar

dolayısıyla işgücü hastalıklarla boğuşup çoğu AIDS'e yakalanırken Putin'in yeni bir ulus yaratması nasıl mümkün olacaktı?

+ + + +

Bölüm 10: Rus Ordusu

Sovyetlerin dağılmasıyla Rusya'da sistemi değiştirmek üzere yapılan reformlardan Rus Ordusu nasibini almamış ve neredeyse Sovyet haliyle yola devam etmiştir. Ama 80'lerin alacakaranlık döneminden sonra bir zamanların kudretli Sovyet Ordusu yerini çökmüş bir orduya bırakmış ve 5 milyon asker sayısı 1.1 milyona düşmüştür. Her ne kadar Rus ordusu 20.yüzyılın terörizm, bölgesel çatışmalar, yüksek teknoloji bilgi savaşları gibi zorluklarıyla mücadele etmeye hazırlandığından bahsetse de bu hala III. Dünya Savaşının başlayacağından şüphelenen ve ona göre plan yapan bir kurumun boş laflarıydı. Rusya'da yıllardır politikacılar, modası geçmiş orduyu değiştirmenin tek yolunun mecburi askerliğe son verip orduyu daha küçük çaplı ancak profesyonel bir güce çevirmek olduğunu -elit kesimin çok sevdiği bir terimle ifade edecek olursak- en azından prensipte kabul etmektedir. Ancak sistemin yerleşikliği, kıdemli generallerin isteksizliği ve bu dönüşümün sağlanması için gereken bütçe, değişimi neredeyse imkansız kılmaktadır.

Günümüz koşullarında demokratik bir ülke yaratmada demokratik bir orduya geçişin gerekliliğinin farkında olan reformcular Putin'i ikna etmek için kolları sıvadı. Var olan ordunun bir Sovyet kalıntısı olduğu ve otoriter bir devleti temsil ettiğinin altını çizerek bir reform planı geliştirdiler. Çeçen Savaşında kaybedilen canlar arttıkça ve orduda görevli üstlerin askere alınanlara uyguladığı zulümler medyaya yansidikça kamuoyunun orduya yaklaşımı da gittikçe olumsuzlaşmıştı. Araştırmalar halkın %49'unun orduya sıcak bakmadığını ve var olan sistemi kölelikle eş tuttuğunu ortaya koyuyordu. Tam bu sıralarda askere alındıktan birkaç ay sonra topluca firar eden 54 askerin haberi geldi. Erler bir arkadaşlarının subayları tarafından dövülerek öldürülmesi ve birliklerindeki koşulların dayanılmaz olması nedeniyle kaçtıklarını söylüyorlardı. Buna benzer olaylara çok sık rastlanıyordu, ama ilk defa bu kadar çok sayıda asker toplu şekilde firar ediyordu. Genelde askerleri mağdur eden olayların çok azı savcılığa intikal edebiliyordu ancak bu defa ordunun durumu örtbas etmesine imkan yoktu. Zorunlu vatani görevlerini yapmak üzere orduya teslim olan erkekler kurumun içindeki yozlaşma, dayak, aşağılanma ve koşulların dayanılmazlığı nedeniyle dayanamayıp kaçıyorlar ve kaçak bir hayat sürmeyi göze alıyorlardı. Ordunun hali ümitsizdi. Otorite sersemi olmuş subaylar ellerine fırsat geçtiğinde gencecik erlere akla hayale sığmayacak işkenceler ve psikolojik baskı uyguluyordu. Bir yandan da askeri yetkililer, oğullarını askere göndermek istemeyen veya rahat bir birliğe düşmesini sağlamak isteyen ailelere rüşvet karşılığında kolaylık sağlıyordu. Bir de askere gitmemek için sürekli okulunu uzatanlar, sahte evlilik belgesi düzenleyenler, sırf askerlikten kurtulmak için homoseksüel raporu alanlar, psikiyatrik rapor alanlar vardı. Ayrıca Çeçen savaşında hayatını kaybedenlerin yanı sıra cephe görev yaptıktan sonra evlerine döndüklerinde intihar eden veya psikolojik travma yaşayanlar yabana atılmayacak kadar çok sayıdaydı. Genel olarak Rus toplumunda Çeçen Savaşı 'tabu' olarak görülüp konuşulmazken acılı annelerin baskısı ve korumacılığı günden güne artıyordu. İnsan hakları savunucuları, savaş karşıtları, liberaller ve Çeçen Savaşından kişisel olarak zarar görmüş Ruslara göre, Rus toplumunun genelinin Çeçen savaşını umursamazlığı, aslında savaşın toplum üzerine hasar verici etkisini görmezden gelmesi demekti ve gerçek zarar düşünüldüğünden çok daha fazlaydı. Çeçen sendromu olarak adlandırılan durumun askerden döndükten sonra travma geçirenlerin sayısındaki artıştan şiddetin toplum içinde kabul gören

bir şeye dönüşmesine, hükümete dair şüphelerin artmasından ve etnik çatışmanın yükseltilmesine kadar birçok yaygın sonuçları vardı.

Putin, bir yandan Batıya dönük liberallerin başlattığı lobi, diğer yandan Çeçen Savaşı ve ordudaki başıboşluğun yarattığı zarar ve olayların kamuoyuna yansımından etkilenmiş olacak ki silahlı kuvvetlerin değişimine ikna olmuştu. Sonunda Putin, 2004 yılında başlayıp 2010'a kadar devam edecek bir süreç içinde, ordunun sadece gönüllülerden oluşan bir sisteme geçişini başlatacak bir kararname çıkartmıştı. Askeri kurumlardaki üst düzey generaller inatla ve ısrarla buna karşı çıkıyordu. Putin'in kabinedeki en yakın arkadaşı Savunma bakanı Ivanov da her şeyin sürekli değiştirilemeyeceğini ve sistemin değişime gösterdiği direnişi savunanlardandı. Sonunda, muhalefet partilerinin baskısıyla zorunlu askeri hizmet süresinin kısaltılması ve ordunun profesyonelleştirilmesine yönelik bir değişim planı kabul edildi. Aslında hizmet süresinin 6 aya indirilmesi isteniyordu ama ordu buna pek yanaşmıyordu sadece süreyi zaman içinde azaltacaklarına dair kesin olmayan bir söz verdiler. Silahlı Kuvvetler komutanları bu geçişin hemen olamayacağını dolayısıyla bir pilot birlik seçerek reform planını orada deneyeceklerini belirttiler. Bu pilot bölgedeki uygulama sanki işlememesi için düzenlenmişti. Masraflar öyle artmıştı ki iş, içinden çıkılamayacak bir hal almıştı. Ordu sanki Kremlin'e bu yeni düzenin teknik olarak işlemeyeceğini göstermek ister gibiydi. Tek bir birliğin profesyonelleştirilmesi için yapılan harcama 2.5 milyar rubleye yaklaşmıştı. Ordunun bu göstermelik pilot birliği bir hayli caydırıcı olmaya yetmişti. Reform yanlısı görünenler bile saf değiştirdiler. Generaller liberallere pabuç bırakmaya niyetli değildi. Reformlara karşı ya temkinli ya da saldırgan bir yaklaşım sergiliyorlardı. Bu konuyla ilgilenmesi için kurulan komisyonda komutanlar, politikacıları oylarını garantilemek için "popülist" olmakla suçluyorlardı. Kurnaz politik oyunlar ve silahlı kuvvetlerin inadı sonunda reform çabaları boşa çıktı. Rus liderler liberallere karşı cömert davranmayacaktı. Eski Sovyet kızıl yıldızını tekrar flamalara sokma kararı alan Putin, halka yaptığı bir konuşmada Rus ordusunun temelinde askere alınmanın bulunduğunu beyan etti. Askerlik iki yıldan bir yıla kadar bir süreye indirilecek ve ordunun sadece bir bölümü devamlı hazır birlikler şeklinde profesyonellerden oluşturulacaktı. Bunlar da 2008'e kadar kademeli olarak düzenlenecekti. Savunma Bakanı Ivanov, orduda reformlar çerçevesinde radikal bir transformasyon yapıldığını halka açıkladı. Putin liberal politikacılar ve generaller dahil bu konuda ofisine gelen herkese mavi boncuk dağıtmış olmasına rağmen, ajanlık günlerinden beri dostu olan arkadaşının tarafını tutmuştu. Aslında reform başlamadan bitirilmişti ve her ilkbahar ve sonbaharda 200 bin kadar Rus genci askere alınacak ve 2 yıl mecburi hizmet yapmaya devam edecekti. Tüm bu göstermelik reform süreci bir kez daha yeni Rusya'da Sovyetler Birliği zihniyetinin hala ortadan kalkmadığını kanıtlıyordu.

+ + + +

Bölüm 11: Uzlaşmayan Müttefikler

2003 yılında Rusya, ABD'nin Irak'a girmesine karşı çıktı. Afganistan gibi ortak bir düşmana saldırmamasına destek olabilirdi ama sıradaki, yıllardır en yakın ticari ilişkide olduğu Irak olunca işler değişmişti. Amerika Irak'a savaş açmaya kararlı görünüyordu ve bu hem bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyecek hem de Washington'un dünya üzerindeki egemenliğini arttıracaktı. Bu da Rusya'nın petrol endüstrisindeki ekonomik çıkarlarını tehlikeye atacaktı. Irak'ın stratejik açıdan Moskova için önemi Putin'i Bush'la gelişen yeni dostluğu yerine yıllardır süren Rusya–Irak ticari ilişkisini tercih etmesine neden olacaktı. Sovyet döneminde kurulan ilişkilerle gelişen silah ticareti bir yana, hem Rusya hem de Irak, 90'lardan sonra yeniden yapılanma sürecinde ekonomik olarak daha da yakınlaşmıştı. Birleşmiş Milletler kontrolündeki gıdaya karşı petrol programında Rusya dünyada Irak'ın en büyük ticari partnerine

dönüşmüştü. 1996'dan beri, Moskova Bağdat'ın izin verilen petrol ihracatının %40'ını alarak Saddam Hüseyin yönetimine daha çok gıda, ilaç ve petrol endüstrisi malzemeleri satıyordu. Çünkü neredeyse tüm Rus şirketleri bir şekilde Irak petrol piyasasından payına düşeni alıyordu. Her iki tarafta da devlet adamlarının sahip olduğu şirketler veya devlet kontrolünde olan şirketler başta olmak üzere birçok firma dünyanın en zengin ikinci petrol rezervlerine sahip Irak'ta projeler üstleniyordu. Sonuçta el değiştiren paranın çoğunluğu Saddam Hüseyin'in cebine giriyordu. Sadece başta olduğu son dönemde yasal olmayan gelirinin 11 milyar dolar olduğu öğrenildi. Ayrıca 2000'de yapılan araştırmalar Irak bakanlarının yabancı şirketleri sözleşme değerinin %10'unu gizli hesaplara yatırmaya zorladığını gösteriyordu. Bu arada Rusya'da Saddam'ın kişisel elçisi kabul edilen meclis başkanı Zhirinovsky neredeyse tüm bağlantıları sağlıyordu. Denetimcilere göre Putin'in partisi dahil olmak üzere birçok kişi ve kuruluşa Saddam tarafından Irak ham petrolü satışına izin veren gizli belgeler gönderilmişti. Amerika'nın Irak'la husumeti başlatmasından çok az önce Ruslar Kerkük'te 45 petrol kuyusu açmak üzereydiler. Putin bu denli bereketli bir müttefiki, Bush'la henüz yeni başlamış arkadaşlığı uğruna feda etmek istemiyordu.

Moskova Anlaşması üzerine uzlaştıktan sonra, Rusya Orta Asya'yı Amerika'ya teslim etmiş ancak karşılığında beklediği ekonomik yardımı almamıştı. Katıldığımız toplantılardan birinde Kremlin personel müdürü Voloshin, "Bu ne biçim ittifak? Bu ne biçim müttefiklik" diye isyan ediyordu. Küba, Vietnam gibi Sovyet dönemi askeri üslerini kapatmış en önemlisi de ABD'ye Afganistan için istihbarat desteği vermişti. Ama Bush Putin'e ekonomisini düzeltebilmesi için gerekli finansal yardımı yapmamıştı. Rusya'nın DTÖ üyeliği, yabancı yatırımların ülkeye getirilmesi hayalleri, Bush'un Irak aleyhine uluslararası koalisyon oluşturma arifesine denk düşen 2002 sonbaharında suya düşmüştü. Rus halkına sorarsanız Amerika'nın tek yaptığı Rusya'ya lezzetsiz tavuk butları göndermekti. Hatta Putin, Bush'a Amerika'da özellikle Rusya'ya ihraç etmek üzere kurulmuş farklı tavuk çiftlikleri olduğunu duyduğunu söylüyordu. Bush, o sırada bunu Putin'le ilişkilerini bozmak için istihbarat ajanlarının yanlış bilgilendirmesi olarak algılamıştı. Putin ise Soğuk Savaş dönemindekine benzer şekilde düşünmeye devam etti ve Irak'a ulaşmanın yollarını aramaya başladı. 2002'de Amerika'nın şeytan eksenini olarak gördüğü Irak, İran ve Kuzey Kore'yle nükleer işbirliğini ilerletme yönünde yapılan çalışmalar ABD yönetimini tedirgin etti. Bush Putin'in dinine bağlı bir Hıristiyan, kendisiyle birlikte terörizmle savaşan bir dost olduğunu düşünse dursun Putin'in öncelikleri farklıydı. Dolayısıyla en hassas dönemde Irak'la büyük kapsamlı bir projede anlaşmaktan geri durmadı.

Irak Savaşı başlamadan önce Rus toplumunda ve medyada genel olarak anti-Amerikan bir hava esiyordu. Putin dünya sorunlarının direk olarak Rusya'yı ilgilendirmedikçe ekonomik kalkınma çabasının önüne geçmemesi gerektiğini düşünüyordu. Çeçen Savaşı Putin'e en azından Rus ordusunun sınırlarını öğretmişti ve bölgenin kontrolünü sağlamak için farklı taktikler uyguluyordu. Gürcistan ve Beyaz Rusya yönetimlerinden hoşnut olmadığı zamanlarda doğalgazı kesmek gibi çarelere başvuruyordu. Jeopolitik anlamda Rusya'nın bölgedeki duruşunu koruyabilmek için ekonomik sorunlara odaklanması gerektiğinin farkındaydı. Putin Irak'a Saddam'ı ziyaret etmesi için eski KGB ajanı olan dış işleri bakanlığı yapmış başbakan Primakov'u özel elçi olarak gönderdi. Primakov Saddam'ı hükümetten çekilmesi ve rejimi demokratikleştirmesi için ikna etmeye çalıştı, fakat bu çaba sonuçsuz kaldı. Bu arada Ruslar, Amerika'nın ne olursa olsun, Irak'ta kitle imha silahı bulunmadığına dair rapor çıksa bile Irak'a saldıracağına farkına varmıştı. Bunu anlayınca durumdan en az zararla kurtulma yolunu seçtiler. Putin Irak savaşına karşı çıksa da Saddam Hüseyin'i kurtarmak uğruna ABD saldırıya geçtikten sonra önüne çıkmaya filan hiç niyetli değildi. Yine de savaşı engellemek için elinden geleni yapmış olmak istiyordu. Rus heyeti Amerika'ya Irak'a girmelerinin hata olacağını söyledi. Öte yandan savaşa karşı duran Fransa'da Chirac ve

Almanya'da Schröder'e yakınlaştı. Avrupa'daki müttefiklerinden gelen Amerika'nın aleyhine olan bu birlik Bush'u hazırlıksız yakaladı ve Amerika dış dünyayla ilişkilerinin yeniden dramatik şekilde değişeceğini gösteriyordu. Avrupa muhalefeti gittikçe artıyordu. Putin'e göre ise hava hoştu. Çünkü hem Amerika'yı uyarmış hem de Fransa ve Almanya sesini fazlaca yükselttiğinden sanki bu Avrupalı muhalefetin içine sürüklenmiş izlenimi veriyordu. Bu duruma çok kızan Amerikalılar aynı zamanlarda Rusya'nın uydular arasındaki bilgi ağını çökerten GPS sinyal bozucuları Irak'a sattığını öğrenince Rice hemen devreye girdi ve Ivanov'la pek hoş geçmeyen bir konuşma yaptı. Ruslar ya teknolojilerinin sınır dışına çıkmasına göz yumuyordu ya da yalan söylüyorlardı. Ayrıca Amerikalılar fark etmemiş olsa bile Moskova aracılığıyla Bağda'ta yapılan silah satışı muhtemelen Kuveyt'te konuşlanan ve Irak'a saldırıya geçmeyi bekleyen Amerikan birliklerine karşı kullanılacaktı.

Putin adımlarını dikkatlice atıyordu. Saddam Hüseyin'e tekrar elçi göndererek Rusya'nın ABD'yi bu savaştan vazgeçirmek için elinden geleni yaptığını ve Kremlin'in saldırıyı hiçbir şekilde onaylamayacağını iletmesini istedi. Saddam bunun üzerine "istedikleri şahsım değil petrole dolu olan ülkemin toprakları. Irak halkı kanının son damlasına kadar çoluk çocuk her şeyiyle savaşıyor ve ben de buradan ayrılmayacağım, bu ülke biterse ben de biterim" diyerek karşılık verdi. Az zaman sonra 24 Martta Bağdat'ın ABD tarafından bombalandığı ilk gün Putin hemen Bush'u aradı. "Bu sizin için çok zor olacak. Senin için üzülüyorum. Çünkü insanlar büyük acılar çekecek" dedi. Bush ise "Hayır, çok iyi bir planımız var. Yine de düşündüğün için teşekkür ederim" diye yanıt verdi. Böylece Putin Amerikan başkanına politikada ayrı fikirlere sahip olsalar bile kötü gününde yanında olacağı sinyalini vermişti. Savaşın patlamasıyla Irak'tan Suriye'ye geçmeye çalışan Rus gazeteci ve diplomatları taşıyan konvoyu Amerikan askerleri ateş açtı ve Rusya'nın Bağdat büyükelçisi yaralandı. Amerikalılar olayın yanlış istihbarat olduğunu ve Rus konvoyu olduğunu bilmediklerini söyleseler de Rusların Saddam'ı ülkeden kaçırmaya çalıştıklarından da şüphelenmiş olabiliirdi. Putin bunun üzerine bile yorum yapmadı ve yıpranan güven ilişkisini tamir etmek üzere yapılması gerekenleri konuşmak adına Condolezza Rice'la buluştu.

Rice Putin'e Amerika'nın Avrupalı muhaliflerine savaş sonrasında uygulayacağı stratejiyi açıkladı. Amerika Fransa'yı muhalefetinden dolayı cezalandıracak, Almanya'yı görmezden gelecek Rusya'yı ise affedecekti. Bu Putin'e gayet uygundu. Hemen ilişkileri tazelemek için bir imkan yarattı. Büyük imparator Deli Petro'nun Rusya'nın Batıya açılan penceresi olarak kurduğu şehir St.Petersburg'un 300. Yılı şerefine bir davet düzenlemeye karar verdi. İlk taşı 1720'de Petro tarafından konulan ancak hiç bir zaman bitirilemeyen Konstantinovskiy sarayını yeniden yükselen Rusya'ya bir katkı olarak yaptıracaktı. Federal bütçeden 1.3 milyar dolar şehrin dış görünüşü için, 300 milyon dolar da düzinelerce dünya liderini ağırlayacak saray için harlandı. St.Petersburg'da yaşayan 5 milyon kişi bu inşaat yardımından pek az yararlanabildi, onların yerine ihalelere yolsuzluk karıştıran birilerinin cepleri doldu. Yabancı ülkelerin temsilcileri havaalanına inmeye başlamadan şehirdeki tüm evsizler toplandı, yol boyunca devam eden çirkin yapılaşma ve sıradan Rusların yaşadığı içi geçmiş köyleri görmemeleri için otoyol etrafına bir set çekildi. Her şeye rağmen Bush'un şehre varmasından birkaç gün önce meclise Moskova Anlaşmasının imza sürecini onaylatan Putin'in keyfi yerindeydi. Rice'ın formülüne uygun olarak Bush, Putin'i affetmek üzere kutlamada yerini almıştı. Amerika ve Rusya'nın pozisyonlarının İran'ın nükleer silahlanması gibi konularda birbirine göründüğünden daha yakın olduğunu söyleyen Putin'in sırtını sıvazlayan Bush, onu Teksas'taki çiftliğe davet etti. Bozuşma sonlanmış görünüyordu birkaç ay sonra 2003 Eylül ayında, Bush adeta Çeçenistan'da sivillerin öldürülmesini, Rusya'da siyasi muhalefetin yok edilmesini, bağımsız medyanın köreltilmesini görmezden gelerek Rus devlet başkanı ile ilgili şunları söylüyordu: "Başkan Putin'in Rusya için benimsediği vizyona

saygı duyuyorum. Sınırlarıyla ve komşularıyla barış içinde yaşayan, demokrasi, özgürlük ve hukukun üstünlüğünün serpilip geliştiği bir ülke.”

+ + + +

Bölüm 12: Hukuk Diktatörlüğü

Putin başa geldiğinden beri adalet, sanıkların %99.6'sını suçlu bulan yargıçların elindeydi. Komünist rejimin devrilmesinden sonra yapılan hukuk reformlarının önüne birçok engel çıkmıştı ve kalıplaşmış sistemin yeniden yapılandırılması oldukça uzun zaman alıyordu. Batı modeli adalet sisteminin can damarı olan jüri hakkı 1993 yılında yasaya eklenmiş, ancak uygulanması yılan hikayesine dönmüş ve on yılı aşkın süredir hala oturmamıştı. Adalet sistemini yeniden düzenlemek adına jüri fikrini ortaya atan ilk Gorbaçov olmuştu ancak resmi bir adım atılamamıştı.

Sergey Pashin 1991'de başarılı bir genç savcıydı. Aile büyüklerinden birini adalet sisteminin çarpıklığına kurban vermiş Pashin, masum birinin yok yere hüküm giymesinin yarattığı acıyı gayet iyi biliyordu. Hatta bu yüzden savcı olmayı seçmişti. On yılı aşkın süredir Yetlsin'e sunduğu reform dosyası da dahil olmak üzere hukuk sistemini değiştirmek üzere uğraşıyordu. Pashin genç reformculara katılarak Rusya'da devletin birey üstündeki tarihsel baskısını sürekli kılan sistemi değiştirmek üzere bir dizi reform hazırladı ve bunu parlamentoya sunarak kabul ettirdi, ardından Yeltsin'e onaylattı. O zamanki emniyet müdürünün de yardımıyla reformların hayata geçmesine çalışıldı. Tarihte davaların jüri ile görülmesini, 1864 yılında *serfleri* özgür bırakan ve daha serbest bir toplumun temellerini atan Çar II. Aleksandr başlattı. Sonraları yönetim aleyhine isyan ve suikast gibi davalara askeri mahkemenin bakmasına, diğerlerineyse sivil mahkemelerin bakmasına karar verildi ve Lenin zamanına kadar böyle devam etti. Bolşevik Devriminden beri jüri ile dava görülmeyen ülkede Pashin'in çabaları bürokratik sistemin duvarına çarptı. Alınan reform kararlarının çoğu savcılığın itirazları gibi nedenlerle rafa kalkmış ve hakimlerin kararlarını eleştirdiği için patronların canını sıkıyan Pashin işten kovulmuştu. Ayrıca polis kuvvetlerinde de rüşvet almış başını yürümüşü. Rusya'da biri polisin eline düştü mü adaletin olayla pek alakası kalmıyordu. Sözde kanıtlarla insanlar hakkında soruşturma başlatılabiliyor, ifade almak için çeşitli işkencelere başvurulabiliyordu. Polis gücü içindeki rüşvet ve adalet sistemindeki yozlaşma suçluyu serbest bırakıp masumu içeri tıkmaya yetiyordu. Asliye hukuk mahkemelerinde sıradan halk dertlerine çare bulamazken kodamanlar istedikleri hakimi satın alıp lehlerine kararlar çıkartıyordu.

Rusya'nın 1995 senesinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamasıyla süreç yavaş da olsa mecburen değişime uğradı. İnsan Hakları Mahkemelerine Rusya'dan yapılan başvuruların sayısı tüm ülkeleri geride bıraktı. Halkın ne kendi polisine, ne de adalet sistemine güveni kalmıştı. Reformcuların farkında olduğu üzere Rusya'da gerçek demokrasinin kurulabilmesi için hukuk üstünlüğünün getirilmesi gerekiyordu. Bunun için de aslında sistemdeki eski Sovyet zihniyetinin yani devletin her zaman haklı olduğu fikrinin ortadan kalkması gerekiyordu. Bir hukuk adamı olan Putin, göreve geldiğinde bağımsız adli yargı yaratmak adına ant içmişti. Hukuk reformu modernleşme iddiasını ve Batı tarzı yönetimin çizgisini ispatlayacaktı. Ancak kendisini yakından takip eden gazeteciler olarak en başından beri Putin'in adalet anlayışının farklı olduğunu kavramıştık. Seçimlerden önce bir demeçte şöyle diyordu: “Demokrasi resmi görevleri hukuk sistemini geliştirmek olanların diktatörlüğü değil bizzat kanunun diktatörlüğüdür”.

Aynı zamanda araştırmalar da Rus halkının adalete güvensizliğini ortaya koyuyordu. Mesela trafik polisleri günde beş kez çevirme yapıp, emirler mucibince kesmeleri gerektiği

kadar ceza kesiyor, mesainin kalanını çevirme başına ortalama 2,5 dolar rüşvet alarak tamamlıyorlardı.

Putin başa geldiğinde yargıçlar hakkındaki şikayetler kat kat artmıştı. Bunun üzerine yeni başkan, çok tuttuğu gözü pek genç avukat Dmitri Kozak'ı vekillerinden biri olarak göreve getirdi. Kendisini liberal bir vatansaver olarak tanımlayan Kozak, yargı düzeninin otoritelerin aklına eseni yapması olmadığını kavramış biri gibi görünüyordu. Ancak Kremlin'in çıkarına uygun olarak mahkemelerin işleyişini manipüle edeceğini hemen kanıtladı. 2000 yılında yeni bir ceza yasa tasarısı hazırlanması için bir komisyon kuran Kozak, savcılığın şüphelileri tutuklama ve izinsiz arama yapmasını engelleyecek tasarımı meclise sundu. Bundan rahatsız olan Kremlin'deki *siloviki* Putin'i öyle çabuk vazgeçirdi ki tasarımı hemen geri çekildi. İstenen değişiklikler arasında 1998'de perestroyka döneminde yasaklanmış olan istihbarat servisinin meçhul tüyoların peşine düşmesine izin veren yeni bir düzenleme de vardı. Benzer düzenleme Sovyetler zamanında Rusların birbirini ispiyonlamasını özendiriyordu ve bu nedenle binlerce insan suçsuz yere hüküm giymişti. Kozak yasa tasarısında istenilen değişiklikleri hemen yaptı. Buna göre, savcılık mahkeme izni olmaksızın arama yapamayacak ve sanıkları 48 saati aşkın nezarete alıkoymayacaktı. Sonunda, jürili dava şekli tüm yurda yayılacak ve Moskova dahil her yer de sanıkların isterlerse jüri ile mahkemeye çıkma hakları olacaktı. Yargıçlar bir delil veya tanık reddettiklerinde yazılı açıklama yapmak zorunda olacaktı. Yargıçlar adli takibat dokunulmazlıklarını kaybedecek ama ayda 207 dolar olan maaşları 1034 dolara çıkartılacaktı. Temelinde amaçlanan yargıçların en azından prensipte, savcılık ve savunma arasında bir tarafsız denetmen görevini üstlenmelerini sağlamaktı. Daha demokratik bir hukuk devletine geçiş hiç kolay değildi. Bu kemikleşmiş yapı, sanıkların aksi ispat edilene kadar suçsuz kabul edilmesine veya savcılığın delil sunma zorunluluğuna pek alışkın değildi. Bağımsız bir yargı için mahkemelerde öncelikle, devletin avukatı gibi değil bağımsız bir hakem gibi hareket edip karar alacak hakimlere ihtiyaç vardı. Ama reformların çoğu kağıtta kalıyordu çünkü yozlaşmayla mücadele verilmesi gerekiyordu.

Putin'in istediği hukuk sistemi hukuk üstünlüğüne değil devletin üstünlüğüne dayanıyordu. 2002 yılında Rus yüksek mahkemesi adli ceza mahkemelerinin jüri ile görülen davalarda alınan kararların %32'sini temyiz etti. Halktaki genel düşünce devlet birini mahkum etmeye kararlıysa bunu mutlaka gerçekleştireceği yönündeydi. Hukuk sistemi de hala Sovyet zihniyetini taşıyordu. Örneğin, Putin zamanında artış gösteren casusluk davalarından birinde bir uzay mühendisi Çin'e karşı casusluk etmekten yargılanıp jüri tarafında suçsuz bulundu ancak karar yüksek mahkeme tarafından reddedildi ve davanın yeniden görülmesine karar verildi. Tiyatro baskınında yakınlarını kaybedenler Rus mahkemelerinde açtıkları davaları delil yetersizliği nedeniyle kaybettiler ve mahkemelerin bağımsız değil devlet kontrolünde olduğuna inananlar yılmayarak İnsan Hakları Mahkemesine başvurdular. Moskova'da jüri kararıyla bir sanık cinayetten hüküm giymekten kurtuldu. Zorla imzalatılan itiraf savunmasını ve yetersiz delilleri göz önüne alan jüri talihsiz gencin sistemin kurbanı olduğuna inanmış ve suçsuz olduğuna karar vermişti. Jüri ile görülen davalar artmaya başladı çünkü halk için bir ümit doğmuştu. En azından artık insanlar biraz olsun kendilerini adalet sisteminin parçası olarak hissedebiliyordu.

+ + + +

Bölüm 13: S.S.C.B.'ye Dönüş

Putin'in başkanlığa gelişiyle devlet kademelerinde görevli bürokratlar da sağlam adımlarla değişti. Putin, Yeltsin döneminden kalma liberal bürokratları devlet düzenine sadık KGB'den meslektaşlarıyla yavaş yavaş değiştirdi. *Siloviki* denilen ve devlete yakınlıkları ile

bilinen gizli servis ajanlarına önemli görevler verdi. Onları üst düzey kamu yönetimi kadrolarına atadı. İktidarın aşiret yapısı sayesinde her atanan, kendi kadrosuna kendi adamlarını yerleştirmiş oldu. Mesela Putin'in dostu KGB ajanı Sergei Ivanov önce Güvenlik Konseyi'nin başına sonra Dışişleri Bakanlığı'na atandı ve her iki pozisyonda da alt kademelerine yine KGB geçmişi olan uygun gördüğü kişileri atayarak kadrosunu oluşturdu. Putin'in danışmanlarının çoğu yine KGB'den seçilmeydi.

Putin federal sistemin Yeltsin zamanında yerel yönetimlere çok tolerans gösterdiğini düşünerek toplumda yeniden düzeni sağlamak üzere yasa değişikliği yapmış ve kamu yönetimi sistemini değiştirerek 89 bölgenin yedi süper bölge altında toplandığı ve süper valiler tarafından yönetildiği bir yapı kurmuştu. Putin tarafından atanan yeni bürokratların çoğu ordu veya KGB kıdemlilerindendi. Putin Yeltsin döneminde yozlaşan, rüşvet yiyen bürokratların yerine devlete ve kendisine sadık bir ekip oluşturmayı amaçlamıştı. Ülke tehlikedeyken başkalarına güvenilemezdi. Putin'in gelişile birlikte üst düzey devlet memurluğu statüsüne sahip olanların %25'ini *siloviki* oluşturdu. Yeltsin döneminde bu görevlerdeki ordu veya KGB mensuplarının oranı %11; Gorbaçov döneminde ise sadece %3 idi. Toplamda Putin emrindeki devlet çalışanlarının sayısı 1500'dü ve bunun %70'i KGB veya ordu bağlantılı kişilerdi ya da Putin'in hemşerileriydi.

St.Petersburg süper valisi Çerkesov "devletin yüce kontrolü"ne gönülden bağlı olanlardandı ve bunun sağlanması için Sovyet dönemi KGB taktiklerini kullanmaktan kaçınmıyordu. Gorbaçov tarafından politik zulmün yasaklandığı dönemde bile hala sakıncalı sanatçıların peşine düşen bir gizli servis ajanıydı. Sonradan kapatılan ve KGB'nin uzantısı olan FSB'de görevliyken de Rusya'da nükleer kirliliği protesto eden çevreci Nikitin hakkında casusluk davası başlatmıştı. Putin'in peşinden Moskova'ya çıkan Çerkesov, ajanların özel e-postalara erişimini sağlayan bir sistem oluşturmaya girişti. St.Petersburg'a süper vali olarak atandığında ise zaman kaybetmeden siyasi oyunda yerini aldı. Kendisi, Putin dönemi ajan geçmişi olan bürokratların eksiksiz bir modeliydi. Tanıştığımız diğer üst kadrolardaki eski KGB mensupları dahil hiçbiri KGB geçmişlerinden pişmanlık duymuyor tam tersine, ne kadar kirli olursa olsun yapılması gerekeni yaptıkları için gurur duyuyorlardı.

KGB, Sovyetler Birliği'nin resmi olarak sona ermesiyle yürürlükten kaldırılmıştı. Yabancı istihbarat, elektronik gözetleme, sınır koruma gibi fonksiyonları, yerini alan Rus Güvenlik Bakanlığına bağlı farklı bürolar üstlendi. Bütçe daraltıldı ve birçok insanın işine son verildi. Yeltsin'i KGB'nin kamuoyundaki olumsuz etkisini yok etmek için kurumu kapatmaya teşvik eden danışmanlar, hesap sorulması gereken davaları araştırarak bir komisyon bile kurmadan olayı başarıyla kapattığına inanıyorlardı. Ancak KGB kadrosunun daha önce görülmemiş şekilde sosyal hayata ve iş dünyasına akın ettiğini gözden kaçırmışlardı. Ayrıca güvenlikten sorumlu bakanlık da hala bir nevi kurumun devamı gibi çalışıyordu. KGB hiçbir zaman yok olmamıştı ve kontrolü hiç kaybetmemişti. Dört yılda altı kez adı değişmiş ve sonunda Federal Güvenlik Servisi yani FSB'ye dönüşmüştü. Diğer bakanlıklar gibi doğrudan başkana karşı sorumluydu. Ayrıca KGB fonksiyonlarını yeniden üstlenmişti. 1996 yılında siyaset sahnesi, Rus halkının Sovyet stili hukuk ve düzenin dönüşünü onaylayacağı bir kıvama gelmişti. Siyasi iklim, güçlü bir güvenlik ve istihbarat servisini gerektiriyordu. Zayıf ve istikrarsız bir ekonomi, bulaşıcı hastalık gibi yayılan suç ve içişlerinde politik mücadelelerle kuşatılmış Rusya'da halk, eski sistemin sert ama istikrarlı düzenini özler hale gelmişti.

*Silovikin*in yükselişi Putin'in başkanlığının merkezini oluşturuyordu ve Rus elitini Putin'in imajı üzerinden yeniden yaratmaya çalışan planlanmış bir projeydi. Her mecrada yayılıyorlardı ve Sovyet döneminden kalma KGB yöntemlerini de beraberlerinde taşıyorlardı. Silovik zihniyeti devlete hizmet etmeyi, disiplini, görevi tam anlamıyla yerine getirmeyi zorunlu kılıyordu. Rus milletinin bütünlüğünü korumaktan sorumlu olduklarına inanıyorlardı. Aynı dili konuşuyorlardı ve olayların arkasındaki gerçek nedenlerin farkındaydılar. Başarılarının sırrı bir

Mason locası gibi yaptıkları işbirliği ile birbirlerine “kardeşlik” ‘le bağlı olmalarıydı. Rus toplumunda profesyonellik anlayışı ve bayağı eksik olan “verimlilik” kavramını yerleştirmek niyetindeydiler. Sovyetlerin neden çöktüğünü bildiklerini iddia ediyorlardı ve tabi bunu düzeltebileceklerini de...

Kilit görevlere getirilen KGB üyelerinin etkisi fazlasıyla hissedilmeye başlandı. Yönetime eleştiri hiçbir şekilde kabul edilmiyordu. Putin’in NTV’ye yaptığını kadrosundaki valiler de, yerel medya organlarına yapıyordu. Sovyetler’e tam anlamıyla dönüşülmüş sayılmazdı tabi ama o zamanlara eğilim her anlamda hissediliyordu. Saygınlığını yitirmiş ve demoralize olmuş kurumun yeniden canlanmasıyla bir anlamda halkın içinde yer etmiş olan Sovyetler zamanındaki korku yeniden hortlamış oldu. Otoriteyi tehdit ettiği düşünülenlere karşı sebepsiz tutuklamalar, kurulan komplolar ve açılan davaların yanında kayıp vakalarına da rastlanıyordu. Sovyet döneminde dünyaya kapalı olan Rusya’da uyuşturucu sorunu kapitalizm ve sınırların açılmasıyla birlikte ayyuka çıktı. Hiçbir deneyimi olmayan gençler doğrudan eroin kullanmaya başlayarak hayatlarını rezil ettiler. 2003 yılında Rus uyuşturucu piyasası yıllık 8 milyar dolarlık hacme ulaştı. Uyuşturucu tacirlerini yakalamaktan aciz olan polis kuvvetleri ve gizli servis daha kolay bir hedef seçti. Saçma sapan uygulamalarla kitapçıları bastı, uyuşturucuyla ilgili kitapları toplattı; anestetik bulundurmaktan veteriner, dişçi ve doktorları tutukladı. Alternatif düşünceler üzerine baskı uygulama yöntemini gelenek edinmiş kurum tarafından bir dizi sansür yürürlüğe kondu.

Bu arada Putin Kızıl Meydan’da konser veren Paul Mc Cartney’den gençliğinde dinlediği Beatles’ın KGB tarafından sansürlenmiş olan “Back in the U.S.S.R./S.S.C.B.’ye Dönüş” şarkısını söylemesini istiyordu. S.S.C.B. baskılı tişörtleriyle kulüplerde dans eden gençlerinkinden çok farklı biçimde, Putin’in Sovyet nostaljisinde hiçbir şekilde alaycılığa yer yoktu. Sovyet imparatorluğunun çöküşünü devasa boyutta ulusal bir trajedi olarak niteleyen Putin’in, gençliğinde bir üyesi olmak için can attığı KGB’nin yasakladığı şarkının hayranı olmasındaki tezat Kremlin’e de yansiyordu. Yeltsin’den devraldığı bürokratlardan personel müdürü Voloshin, Başbakan Kasyanov ve politika danışmanı Surkov gibi isimler kağıt üzerinde en önemli görevlerdeydiler. Onlar, Putin’in kamuoyundaki “kendini Rusya’nın kapitalist geleceğine adanmış, ekonomiyi modernleştirici önder” imajını cilalamakla meşguldüler. Ancak Kremlin’in içindeki kadroda KGB ajanları yerini alıyordu ve gölge gibi işlerini yürütüyorlardı. Bunların başında gelen Viktor Ivanov personelden sorumluydu ve Igor Sechin baş sekreterdi ki bu Putin’in masasına gelen tüm dokümanların onun ellinden geçtiğini gösteriyordu. Her ikisinin de devlet kontrolündeki petrol şirketi Rosneft ve doğal gaz şirketi Gazprom ile bağlantıları bulunuyordu. Putin ve takımının devlet yönetiminde kadrolaşması Kremlin içinde mevcut *aileye* paralel bir başka güç odağı meydana getirmiş oldu. Kremlin içişlerindeki karışıklık politika danışmanlarından Pavlovsky’nin Voloshin’e *silovikin*in bir darbe hazırlığı içerisinde olabilecekleri uyarısında bulundu. Ekonomik reformları engellemeye çalışıyor, oligarklara saldırıyor, yeni siyasi partileri gizlice destekliyorlar ve kendi içlerinde ayrı bir siyasi kurum gibi davranıyorlardı. En önemlisi de Putin ve arkadaşları sadece kendilerinin anladığı bir dili konuşuyorlardı.

+ + + +

Bölüm 14: Alacakaranlık Kuşağı

Putin, yönetimin iş dünyası üzerinde baskınlığını sağlamak amacıyla Gusinsky ve Berezovsky gibi kendisine zıt giden oligarklara dersini vermeyi alışkanlık edinmişti. Putin oligark sınıfına gözdağı vererek politikadan uzak tutmak için elinden geleni yaptı ancak genç oligarklar ürüyordu. Berezovsky’nin ortağı Roman Abroamoviç ve Yukos Petrolün sahibi

Mikhail Khodorkovsky bunlardandı. Girişimci bir entelektüel olan Khodorkovsky, 15 milyar dolarlık servete sahipti. Eskiden sıkı bir komünist gençlik lideri olmasına rağmen kapitalizmin getirdiği fırsatları değerlendirmeyi becermiş ve girişimciliği sayesinde kısa zamanda milyarder olmuştu. Daha 1992 senesinde Yeltsin'in enerji bakanının gayri resmi danışmanı olarak konuşlanmış ve sektörü, bağlantıları öğrenmişti. Bonolar, bilgisayar parçaları derken devletin özelleştirmelerine aracılık edecek bir banka kurmuş ve sonrasında özelleştirme ihalelerine girerek titanyum-magnezyum tesisi, tekstil, cam fabrikaları, gıda işleme tesisleri, gübre fabrikası sahibi olmuştu. Yeltsin döneminde devlet yeni oluşan oligark sınıfından borç alıp ödeyemediğinde devlet mallarını devrederek borcunu kapatma yolunu seçmişti ve Khodorkovsky doğru zamanda doğru yerdeydi. Borca karşılık hisse sistemi sayesinde, o zaman ülkenin en büyük petrol şirketi olan Yukos Petrolün kontrolünün %78'ini 309 milyon dolar karşılığında almış oldu. Zekice bir yönetimle verimliliği arttırarak üretim masraflarını üçte iki indirdi. 1998 yılında Sibneft petrolün sahibi Boris Berezovsky ile ortaklık anlaşması yaptı ve devlet kontrolünde kalan tek petrol şirketi olan Rosnefti de almak için kolları sıvadı ama bu sırada ruble devalüasyonu nedeniyle ekonomi çöktü ve şirketlerin birleşmesi gerçekleşemedi. Hükümet borçlarında sorun çıktı. Bu sırada Khodorkovsky kendini korumak için bin bir hileye başvurduğundan düşman da edildi. İngiliz, Japon ve Alman bankalarına 236 milyon dolar borçlandı ve vadesinde ödemedi. Garanti olarak gösterdiği Yukos hisselerini ele geçirmek isteyen bankaları kandırdı. Sonunda, adaletin para ile satın alındığı Rus mahkemelerine güvenmeyen bankalar Khodorkovsky'nin peşini bıraktı. Böylece Khodorkovsky elindeki paranın yarısıyla Yukos'un yüzde 23,7 hissesini aldı. Khodorkovsky devletin her zaman ekonomide belirleyici olduğuna inandığını dile getiriyordu. Putin de buna inanıyordu ama Khodorkovsky'nin tersine, 90'larda yapılan özelleştirmelerin hiç de hayırlı olmadığını düşünüyordu ve yandaşlarıyla birlikte devletin, özellikle petrol sektörünü elinden çıkarmış olmasına hayıflanıyordu. Enerji güçleri Suudi Arabistan ve Venezüella petrol endüstrisini devlet kontrolünde tutarken Rusya petrol piyasasının sadece %4'ünü kontrol edebiliyordu. Petrol fiyatlarının yeniden artmasıyla oligarklar büyüdü ve yeni teknolojileri sistemlerine dahil ettiler. Rusya kısa zamanda günde 9 milyon varil petrol üreterek Suudi Arabistan'a yetişti. Hatta öyle ki petrol askeri gücün yerini aldı ve Rusya'yı uluslararası haritada tekrar önemli bir oyuncu konumuna yerleştirdi.

2003 yılında Khodorkovsky ve Abramoviç sonunda güçlerini birleştirme fırsatı buldu ve Yukos ve Sibneft birleşerek Batılı rakipleriyle yarışabilecek hale geldi ve Rusya'nın en büyük petrol şirketi oldu. Bu birleşme, dünyanın en büyük dördüncü petrol üreticisini oluşturmuştu. Abramoviç cebine indirdiği 235 milyon dolarla, bir futbol kulübüne sahip olma hayalinin peşine düştü. Aday, İngiliz Chelsea takımıydı. Khodorkovsky ise Batılı bir petrol devine satış mümkün olabilir mi diye ExxonMobil ve ChevronTexaco gibi şirketlerle görüşmelere başladı. Khodorkovsky yaşı ilerledikçe sosyal sorumluluk projelerine ilgi göstermeye başladı. Söylediğine göre işadamlarının toplumsal hayatta daha fazla rol almaları gerekiyordu. 2001'de George Soros Açık Toplum Enstitüsü'nü model alan Açık Rusya yardım derneğini kurdu. Yapılan anketler Rus halkının %70'inin oligarklardan hazzetmediğini ortaya koyuyordu. Khodorkovsky bunu değiştirmeyi de hedefliyordu. Ama asıl planına 2002 Nisan ayında girişti. Meclisteki vekillerin belli çevrelerin çıkarlarına uygun şekilde hareket etmek üzere işadamları tarafından satın alınması Rusya'da çok alışıldık bir durumdu. Khodorkovsky de serbest piyasa ekonomisi taraftarı iki partiyi de desteklemenin yanında Putin'in partisinde de bazı koltuklara kendi adamlarını yerleştirmeye çalıştı. Khodorkovsky'nin istediği illa ki kişisel ticari çıkarları değil ulusal politika meselelerine dair mecliste kendi görüşleri doğrultusunda bir ittifak yaratabilmektir. Meclisin üçte birini satın alarak anayasal çoğunluğu engelleyecekti. Bunu açıkça dile getiren Khodorkovsky yakınlarına, asıl amacının başbakanı esas yönetici yapacak

bir anayasa hazırlatıp devlet başkanını göstermelik bir konumuna getirmek olduğunu söylüyordu. Ama tabii ki Putin buna izin vermeyecekti.

Khodorkovsky, 2003 yılındaki işadamları ile Putin'in olağan toplantısında, ülkede rüşvet ve yozlaşmanın yayıldığından yakındı, ardından da hükümeti Rosneft ihalesine haset karıştırmakla suçladı. Putin'in otoritesine alenen diklenmesi Rusya'nın en güçlü adamı ve en zengin adamını karşı karşıya getirmişti. Putin oligarkların kesinlikle politikadan uzak durmasını istiyordu. Kremlin içinde de fikir ayrılığı baş gösterdi. Voloshin, Kasyanov gibi Yeltsin döneminden kalan bürokratlar oligarkları korudu. Oysa Putin ve KGB fraksiyonu devlet başkanının iktidarı siyaset ve iş dünyasının elit kesimlerinin ötesine taşıması gerektiğine inanıyordu. Sonuçta hala dersini anlamamış olan Khodorkovsky için bir tezgah kuruldu. Khodorkovsky ve ekibi hakkında soruşturma başlatıldı. Vazgeçmeye niyeti olamayan Khodorkovsky Rusya'nın yeniden otoriter bir rejime dönüşmesini hiç istemiyordu. Bu nedenle bir gazete satın alarak liberal bir ses yaratmak istedi. Putin bundan pek hoşlanmadı. Ardından Çin'le yapacağı petrol boru hattı anlaşmalarına devlet kontrolündeki Transneft'in engel olması Khodorkovsky'i çileden çıkardı. Tam Kremlin'den Kasyanov'un onayıyla Amerikan ChevronTexaco ile anlaşmak üzereyken Khodorkovsky'nin önce iş arkadaşları sonra kendisi özelleştirme ihalelerinde yolsuzluk gerekçesiyle tutuklandı. Putine meydan okuyan Khodorkovsky hapse atıldı. Daha önce Khodorkovsky'e başına bir şey gelmeyeceğine dair söz vermiş olan Voloshin haberi alır almaz Putin'in yanına gidip istifasını verdi. Kremlin'deki güçlerini kaybettikleri ve artık kontrolün *silovikide* olduğu belliydi. Khodorkovsky'nin tutuklanmasının ardından piyasa karıştı. Savcılık Rusya'nın en güçlü şirketi haline gelen Yukos petrolü yeniden kamulaştırdı. Amerika'da bu haber büyük tepki yarattı. Condolezza Rice olayı yakından takip etti ama sonuçta Putin'den alabildiği tek yanıt savcılığın işine karışamayacağıydı. Amerikan muhafazakarları bu olay nedeniyle Rusya'nın G-8 üyeliğinden çıkarılmasını istedi. Ama Batı'nın Khodorkovsky'i kurtarmak adına yapabileceği bir şey yoktu. Aynı şekilde Rusya'daki oligarkların da sıra bize gelecek korkusuyla durum karşısında eli kolu bağlıydı. Başlarının çaresine bakmaları gerekiyordu çünkü alacakaranlık kuşağı çoktan başlamıştı. Artık Kremlin'i durdurabilecek kimse yoktu.

+ + + +

Bölüm 15: Ajitasyon

Rusya 2003 milletvekili seçimlerini beklerken, Kremlin medya üzerindeki gücünü Komünist Partiyi yok etmek üzere kullanmak istiyordu. 90'larda her şeyin altüst olmasından komünist parti sorumlu tutuluyordu. Üstelik Kremlin eliyle oluşturulan Birleşik Rusya Partisi için mecliste üçte ikilik itiraz edilemez bir çoğunluk sağlanması amaçlanıyordu. Rusların seçim kampanyaları için kullandığı terimle ifade edecek olursak ajitasyon döneminde, Putin'in politika danışmanı Surkov, Kremlin'in kontrolünde olan üç büyük ulusal kanalı muhalif partileri karalamak üzere seferber etmişti. Televizyon toplum üstünde kontrol amacıyla propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Bir önceki seçimde Kremlin'in Putin'i desteklemek için kurduğu Birlik partisi 2001 yılında, 1999 meclis seçimlerinde rakibi olan Primakov ve Luzkhov'un partisiyle birleşip Birleşik Rusya adını aldı. Partinin daha önce olduğu gibi yine ideolojiye ihtiyacı yoktu. Ortada yasamaya ilişkin bir program da yoktu; tek söylem Rusya'nın büyüklüğü üzerineydi. Başarı için yapılacak tek şey partinin Putin'in imajıyla birleştirilmesiydi. Zaten 2003 seçim arifesine kadar Birleşik Rusya partisi sadece Putin'i yücelterek kendini gösterdi. Kremlin'in yeni amacı sürekli iktidarda olacak bir parti kurmaktı. Demokrasi yönetiliyordu ve

bu uzun soluklu bir proje olacaktı. Putin yandaşları toplumda başkana verilen desteği politik bir kuruma çevirme niyetindeydi. Hedeflenen iktidar partisi, tıpkı Japonya'yı 1945'ten beri yöneten Liberal Demokratlar veya Meksika'da 71 yıldır iktidarda olan Kurumsal Devrim Partisi gibi yıllarca hüküm sürecekti. Kremlin kendisine aşırı güvenliydi, dolayısıyla partinin sloganı da çok basitti: Herkese her şey - Başkanla birlikte! Kampanya oyların %40'ını hedefliyordu. Putin, Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan devlet başkanının kendisini teknik olarak siyasi partilerden uzak tutması kuralını çiğnedi ve Birleşik Rusya Partisini desteklediğini ima etti. Seçim kampanyası kapsamında hazırlanan reklamlarda vatandaşlar Birleşik Rusya partisine oy vereceklerini söylerken "Başkan Putin'in partisine" diye de vurgulayarak kameraya gülümsüyorlardı. Parti üyesi adayların açık oturumlara, tartışma programlarına çıkmaları toplumun çok hassas olması gerekçesiyle yasaklanmıştı.

Anketlere göre parti Putin'e yakınlığı nedeniyle destekleniyordu. Nüfusun çoğunluğu için Putin'in yaptıklarını görmek yeterliydi. Ekonomi büyüyor, düzen kuruluyordu; diğer dünya ülkelerinin saygısı artıyordu. GSMH iki katına çıkmıştı ve bunlar Putin sayesinde olmuştu. İşte bu nedenle Birleşik Partinin somut bir politik duruş almasına gerek yoktu çünkü bu oy kaybettirirdi. Genel olarak halkın ihtiyacı olanı vermek gerekiyordu. Halk artık ideolojilerden sıkılmıştı. Sovyet zamanında komünistleri zorunlu olarak tecrübe etmişti, sonra demokratlardan da ağzının payını almıştı. Şimdi istikrar sağlayan Putin'in partisine oy verme zamanıydı. Tabii bu arada Kremlin, muhalefeti ezip geçmek için elinden geleni yapıyordu. Hatta yeni oluşumlara destek oluyordu. Komünist Partiye gidecek oyları çekecek yeni bir alternatif yaratma amacıyla küçük partiler arasında koalisyon oluşturulmasını sağlama çabasındaydı. Kremlin'de Yeltsin'den geriye kalan Voloshin'in başını çektiği fraksiyon, komünistlerden ayrılan Glazyev ve popülist nasyonalist Rogozin arasında bir koalisyonu destekliyordu. Putin bu konuyu bizzat Glazyev'le görüşmüştü. Aslında sadık bir Putin taraftarı olan Rogozin'le birleşmelerini isterken Glazyev'i kontrol edebilmeyi amaçlıyordu. Rogozin de karşılığında Komünist oyların azalmasına yarayarak sadece Birleşik Partinin işine gelecek bir sonuç değil kendisine de faydalı olacak şekilde meclise girmeyi sağlayan %5 oy oranını elde etmeyi umuyordu. Putin'in onayıyla kurulan bu yeni parti finansal olarak Kremlin ailesine yakınlığı ile bilinen alüminyum milyarderi Oleg Derispaska tarafından destekleniyordu. Oluşum Glazyev sosyalizm ağırlıklı bir duruş istemesine rağmen Rogozin'in bastırmasıyla milliyetçi tarafın ağır bastığı bir hal aldı ve adı Anavatan Partisi olarak belirlendi. Seçim listesindeki milletvekilleri adayları milliyetçi, ırkçı, şovenist siyasi şahsiyetlerin bir karmasıydı. Dağılmış Sovyetler Birliğini yeniden birleştirme vizyonu üzerinden kampanyalarına başladılar. Doğal kaynaklar üzerinde devlet kontrolü sağlanmasını, tarım arazilerinin satışının yasaklanmasını, Ortodoks Hıristiyanlığın devlet dini olarak belirlenmesini ve oligark sınıfının ortadan kaldırılmasını istiyorlardı. Oy isterken dinsel ve etnik milliyetçilik, Sovyet stili sosyal koruma, Rus sömürgeciliği gibi öğeleri vurgulamaya kararlıydılar.

Diğer taraftan Kremlin'deki *siloviki* ise KGB kademelerinden oluşan Halk Partisine destek veriyordu. Ayrıca Kremlin tarafından kutsanmış bir iki parti daha vardı. Putin'in St.Petersburg'dan arkadaşının partisi ve komünist partiden ayrılan meclis sözcüsünün partisi. Kremlin içindeki kutuplaşma Surkov'un Putin'i Halk Partisini devre dışı bırakmasını öğütlemesiyle çözüldü. Surkov bir yandan da Çeçen başkanı seçimlerinde Kremlin'in adayının seçilmesi için çaba harcıyor ve diğer adayları çekilmeye zorluyordu. Putin'e göre bütün bunlar gayet normal seçim taktikleriydi ve hiçbir yasadışı tarafı yoktu. Siyasi istismarın sonu yoktu. Birleşik Parti muhalif adayların seçime katılmasını engellemek için birçok dava açmıştı. Valiler bir dönem daha görevde kalma karşılığında bölgelerinden Birleşik Parti lehine %40 oy çıkarmaya söz veriyorlardı. Moskova belediye başkanı da üçüncü dönemine oynarken Birleşik Partinin liste başındaydı. Bu sıralarda Khodorkovsky'nin tutuklanması Glazyev ve Rogozin Anavatan Partisinin bir atılım yapabileceğini düşünerek kamuoyuna oligarkların düşmanları

olduğunu ilan etti. Kendi partilerinin alüminyum zengini Oleg Deripaska'nın parasıyla döndüğünü unutmış gibi saldırıya geçtiler ve daha önce yapılan tüm özelleştirmelerin yeniden incelenmesini talep ettiler. Kendi aralarında bölünen demokratlar ise hapse atılan Khodorkovsky'nin desteğini kayb ettiklerinden %5 barajını aşmaları da imkansız görünüyordu. Ancak bu tutuklamadan en çok zarar alanlardan biri de Komünist Parti oldu çünkü adayları arasında Yukos Petrolün yönetim müdürü ve Khodorkovsky'nin yardımcısı bulunuyordu. Kremlin dostu Rus medyası, hemen Brezovsky'nin de adını karıştırarak Komünist Partiyi Rusya'ya karşı komplo kurmak iddiasıyla kamuoyunda gözden düşürdü. Bu durum Anavatan Partisine oy kazandıracaktı. Tutunmaya çalışan küçük işletmeciler, Rusya'nın asabi alt orta sınıfı Putin yanlısı olsalar bile kurum karşıtı olduklarından orta yolu sunan Anavatanı seçeceklerdi. Sağ Birlik Partisinin hala muhalefet yapmaya kararlı liderlerinden Khakamada, faili meçhul bir cinayete kurban giden reformcu Starovoita'nın mezarı başında toplanan kalabalığa yaklaşan tehlikeyi haber veriyordu. Ama Khakamada'nın Sağ Güçler Partisi anketlerde sürekli oy kaybediyordu. Diğer sağ parti Yabloko'nun durumu da farklı değildi. Kremlin bu duruma da müdahale etme gereği duydu yoksa demokratlar parlamentoda temsil edilemeyeceklerdi. Putin Yabloko'nun Çeçen Savaşı'nı desteklediğini unutmamıştı ve televizyon kanallarından birinde ufak bir jestle desteğini göstermekten çekinmedi. 1999 seçiminde Sağ Güçler Partisi %8.6 oy almıştı ve Yabloko % 5.9'u ancak bulabilmişti. Parti liderleri hala birleşmemekte ısrarlıydılar ve birbirlerini kötülemekten başka bir şey üretmiyorlardı.

Kremlin Anavatan Partisinin Komünistlerin oylarını bölmekten öteye giderek kendi başına bağımsız bir siyasi güce dönüşebileceğinden çekinmeye başladı ve Voloshin'in de bu arada istifa etmiş olması, partiye verilen desteğin çekilmesini kolaylaştırdı. Seçime çok az kala partinin yayın hakkı kaldırıldı. Adeta bir maskaralığa dönüşen seçim süreci Rusya'da demokrasinin nasıl manipüle edildiğini gösteriyordu. Özgür olsa bile adil olmayan seçimde Birleşik Rusya partisi oyların %37'sini alarak meclise girdi. Sonuçlara göre Komünistler %13 oy aldı. Daha üç ay öncesine kadar var olmayan bir parti olarak Anavatan Partisi ise kolaylıkla %5'i aştı ve %9 oy aldı. Adıyla hiç uymayan diğer aşırı milliyetçi parti Liberal Demokratlar ise %12 ile tarihlerinin rekorunu kırdı. Demokrat sağ partiler ise %4'lerle yolda kaldı. Yabloko'dan 4, Sağ Güçler'den sadece 3 milletvekili seçildi. Birleşik Partinin zaferi görüldüğünden büyüktü çünkü meclise giren bağımsızların katılımıyla Duma'daki çoğunluğu %68 olacaktı. Surkov'un hedefine ulaşılmıştı, meclisin üçte ikisi kontrol altındaydı. Putin'in halihazırda sorgulanamayan hükmü hiçbir şekilde tartışılmazdı. Artık Kremlin her istediğini yapabiliyordu. Rusya'da siyaset bitmiş sayılırdı. Tek partiye yoğunlaşan bu sistem devlet organlarındaki kadrolaşmayla birlikte tüm araçlara sahipti ve istediği yönde kullanabilecek güce sahipti.

+ + + +

Bölüm 16: Putin'in Rusya'sında Seçimler

2004 yılında Sovyet sonrası Rusya'da üçüncü kez yapılacak başkanlık seçimi zamanı geldiğinde ise Putin bir kampanya yapma gereği bile duymadı. Birkaç televizyon programı dışında seçim kampanyası yapmayan Putin bunun yerine, Sibiryadaki otoyol açılışına katılmayı yeğledi. Kendisine çok güveniyordu. Batıya karşı seçim yarışında meşru görünmek adına demokratlardan bir aday çıkmasını sağlanmaya çalışılıyordu. Putin'in karşısında, Rogozin'le yollarını ayıran komünist iktisatçı Glazyev, Rusya'nın Sovyetleştirildiğini düşünen Rusya'nın en popüler kadın siyasetçisi Khamakada, Berezovsky'den destek gören Ivan Rybkin ve Kremlin tarafından muhalefet için seçilmiş Kharitonov vardı. Hiçbiri yeterince güçlü değildi. Tüm seçim sürecinin bir düzmece olduğu kanısı yaygın olduğundan rakiplerin de

göstermelik olduğu yönünde iddialar vardı. Mesela Khakamada'nın başkan adaylığı kendi partisinde bile kabul görmüyordu. Putin tarafından satın alındığı söylentilerine cevap vermek amacıyla Khakamada Khodorkovsky'nin ortaklarından yardım istedi. Bu arada seçim kampanyası sırasında ortadan kaybolan Rybkin, Londra'ya kaçtı ve KGB benzeri ajanlar tarafından kaçırıldığını anlattı. Putin ise seçim sürecinde sessiz kalmayı yeğledi. Onun Ruslara sunduğu vaat, 90'ların kargaşasına son verecek daha otoriter bir yönetimdi. Bu, güvende olmak için fırsatlardan vazgeçmek anlamına gelebilirdi. Fakat önemli olan sosyal düzenin kurulmasıydı. Daha önceki seçimde yaptığı gibi demokrasiden bahsetmiyor, ekonomik ve siyasi reformlar vaat etmiyordu. Putin'in söylemi istikrar üzerineydi. Dört yıldır Rusya'yı yönetiyordu ve şimdi kendisinin Yeltsin karşıtı olduğunu belirtiyordu. Ülkenin içinde bulunduğu sorunların kaynağının 70 yıllık Sovyet yönetiminde değil; çalkantılı 90'ların liberal denemelerinde olduğunu vurguluyordu.

Putin artık endişe ve belirsizlik zamanının bittiğini müjdeliyordu. Tabi ki halk arasında Putin'in Rusya'ya istikrar getirdiğini söyleyenlere rastladığımız gibi mevcut duruma durağanlık diyenler de vardı. Yine de bu şekilde düşünceleri devlet başkanı olarak yeniden Putin'e oy vermelerini engellemiyordu. En azından artık Putin'i biliyorlardı. Örneğin, geçimini zor sağlayan çocuklu genç bir çift, fırsatlarla güvence arasında seçim yapmak zorunda olduklarından yakınıyordu. Önceleri tekstil endüstrisinin gelişmiş olduğu bir sanayi kenti olan ancak şimdi işsizliğin had safhada olduğu Ivanovo standartlarına göre ayda 450 dolar iyi bir gelir sayılırdı. Aslen hukuk eğitimi almış olan ama devlet vergi dairesinde memur olarak çalışan Misha, maaşı %11 artsa bile enflasyon %12 arttığından, hep yerinde sayacağından yakınıyordu. Misha, kapitalizmin fırsatlarından yararlanmayı çok iyi becermiş olan ablası ve uyanık kocası gibi iyi bir iş bitirici değildi. Ablası Lena, Putin'in hukuk diktatörlüğünün sadece lafta olduğunu ve doğru bağlantıları kurup doğru şekilde rüşvet yedirdiğin sürece Rusya'da her şeyin mümkün olduğunu söylüyordu. Dolayısıyla ablası turizm yatırımı yaparken Misha ancak geçiniyordu. Dürüstlüğünden ödün vermeyen Misha, kamu ve özel sektör arasındaki vergi davalarındaki serbest avukatların nasıl kurt olduğunu gördükçe özel sektörde iş aramaya bile çekiniyordu. Ama daha iyi bir hayat isteyen karısının zoruyla ve ablasının tanıdıkları sayesinde bir tekstil firmasına bağlı olarak avukatlığa başlamak üzereydi. Misha'nın babası ise Putin'in vaat ettiği gibi iş dünyasını düzenleyip yozlaşmış hukuk sistemini düzeltmesini ve verdiği sözleri tutarak Rusya'yı daha yaşamaya değer bir yer haline getirmesini bekliyordu. Böylece oğlu Misha gibilere fırsat doğardı. Misha'ya sorarsanız Putin onlara iş imkanı sağlıyordu, karşılığında da oylarını alıyordu. Yeni Rusya'da yaşayan bu aile fertlerinin hayat tarzları birbirlerinden oldukça farklıydı ama öyle ya da böyle hepsi Putin'i destekliyorlardı. Halk arasında şikayetlere rağmen Putin'e olan destek açıkça fark ediliyordu. Çoğu kişiye göre zaten en kötü şeyleri yaşamışlardı ve daha kötü ne olabilirdi? Diktatörlük olsa bile fark etmezdi ne de olsa Stalin'inki gibi olmasına artık imkan yoktu. Apolitikleştirilmiş halkın çoğu aynı anda iki işte çalışarak ancak geçinebiliyordu. Büyük bir kesime göre, her şey istikrarlı şekilde kötüydü ama yine de halka sunulanlar arasında kötünün iyisi olarak gördükleri Putin'den başkasını düşünemiyorlardı. Zaten adaylar bir bir eleniyordu ve önlerinde Putin'den başka seçenek kalmıyordu. Rusya'da seçim kurallarına göre oy pusulasında "hepsine karşıyım" seçeneği de bulunuyordu. Ancak bu şekilde oy vermenin protesto dışında pek bir işe yaramayacağını düşünenlerin sayısı hiç az değildi.

Kremlin'in uyguladığı yönlendirilen demokrasi mekanizması tıkr tıkr işliyordu. Ülkenin ücra köşelerinde seçmenlerin sandık başına gitmelerini teşvik etmek için ödüller vaat ediliyor hatta uzak yerleşimlerde seçmen başına 18 dolar gibi fiyat biçiliyordu. Kremlin durumu şansa bırakmıyordu. Putin'in zaferinin göze batacak kadar büyük olmaması için %72 gibi etkileyici ama açgözlü olmayan bir oranda karar kılındı. Bu kez de oyların çok fazla olmasından endişe ediliyordu ve buna göre ince ayarlar yapılması gerekiyordu. Milletvekilleri üstündeki Kremlin

baskısı artmıştı. Demokrat partiler kendi aralarında birbirini yerken başkana kimse laf uzatmıyordu. Sağ partiler arasındaki fikir ayrılığı Putin'e yarıyordu. Kremlin Putin'in ikinci kez seçileceğinden emindi. Glazyev'in fazlasıyla bağımsız tavırları Kremlin'i ve özellikle Putin'i kızdırdı. Aktif siyasi liderlerin hepsinin devlet başkanlık idaresine hesap vermeleri gerekiyordu ama Glazyev kafasının dikine gidiyordu. Bunun üzerine Glazyev'i harcamak için Berzovsky'den destek aldığı ortaya çıkarıldı. Glazyev Kremlin'in sözünden çıkmıştı ve oyunu kuralına göre oynamayanlara yer yoktu. Glazyev yandaşı olan işadamları Khodorkovsky'nin kaderiyle tehdit edildi, bürokratlara terfiler teklif edildi, madalya, para ne lazımsa Kremlin hepsini sağlayacaktı, bunun için tek koşul Glazyev'i desteklememeleriydi. Adalet Bakanlığı, 3 gün gibi görülmemiş bir hızla Rogozin'in açtığı davada, Glazyev'in Anavatan Partisi ismini kullanamayacağı kararını aldı. Diğer yandan "kazanmasak bile direnmeyi öğrenmeliyiz" diyen Khakamada'yı yıpratmak için babasının Japon kökenli olması bile kullanıldı, ayrıca devlet karşıtı olduğu için tehditler aldı. Sonuçta çeşitli yollarla rakipler yıpratıldı. Rakipler de ellerinde kalan son silahı kullanarak seçimden çekileceklerini açıkladılar.

Rakiplerin çekilmesi Kremlin'i telaşlandırdı. Bu durumun halkın seçime olan ilgisini azaltacağını, dolayısıyla %50 barajının sağlanamayarak yeniden seçime gidilebileceğinden kaygılanmaya başladılar. Sonuç böyle olursa aradaki dönemde Putin yerine başbakan Kasyanov'un vekilen devlet başkanı olarak görev yapması gerekirdi. Kremlin'deki KGB emektarları bunu kabul edemezdi ve zaten Voloshin'in istifasından sonra Yeltsin döneminden tek numune olarak kalan Kasyanov bariz şekilde dışlanıyordu. Ayrıca Putin arada böyle bir süreç meydana gelirse Kasyanov'un televizyonu kullanarak aleyhine çalışacağından çekiniyordu. Putin televizyonun gücünü gayet iyi biliyordu. Öte yandan başkan ve başbakan, tiyarto baskını ve Khodorkovsky olaylarında zıt düştükleri için hasımları, Putin'i Kasyanov'a karşı dolduruyorlardı. Ayrıca anketlere bakılırsa halk Kasyanov'dan pek hazzetmiyordu. Çünkü Rus toplumunda Çarlık Rusya'sından kalma bir alışkanlıkla baştakini değil yardımcılarını suçlama eğilimi vardı. Putin Kasyanov'u çağırarak işine son verdiğini açıkladı. Kasyanov'un kovulması kararı öyle hızlı alınmıştı ki, Putin'in yeni personel müdürü Medvedev bile başbakan kovulunca tüm kabinenin de görevden alınması gerektiğini öğrenmeye fırsat bulamamıştı. Putin Kasyanov'un bu kuraldan bahsetmesi üzerine, Kasyanov ve beraberinde tüm kabinenin görevine son verildi. Böylece sonucu açıkça tahmin edilen seçim, iyiden iyiye dramatikleştirilmiş oldu.

Putin'in seçtiği KGB geçmişine sahip, 53 yaşındaki deneyimli bürokrat Fradkov, yeni başbakan olarak göreve başladı. Zamanında Rusya'nın Avrupa Birliği heyetinde yer almıştı. Putin Fradkov'u "yolsuzlukla savaşmayı bilen güçlü ve iyi bir yönetici" olarak tanıtıyordu. Kremlin'in içindeki ihtilaf açısından bakılacak olursa, Fradkov'un aldığı konum her iki kanada da belirgin bir yakınlık göstermiyordu ancak daha önce görev aldığı Güvenlik Konseyinde emir aldığı patron, sonra Savunma Bakanı olan KGB emektarı ve Putin'in yakın danışmanı Sergey Ivanov'dan başkası değildi.

Resmi seçim sonuçları açıklandığında Putin %71 oranında oy alarak açık arayla kazanmıştı. Göstermelik aday Kharitonov %14'le onu takip ederken diğerleri %4'lerde kalmıştı. Şaşırtıcı olan Putin'in Çeçenistan ve komşu bölge İnguşetya'da seçmenlerin %90'ından oy almasıydı. Genelde Putin'in seçilmesinin Rus seçmenlerin tercihlerini yansıttığına dair şüphe yoktu. Fakat bazı seçim bölgelerinde sahtekarlık yapıldığı ortaya çıkmıştı. Yine de kayıplara karışan bir milyon oy sonucu değiştirmezdi. Putin Kremlindeki kutlamada demokratik kazanımların sağlanacağını söylüyordu. Putin'in ikinci döneminin yeni bir reform dalgası olacağı kanısında olanlar çoğunlukta olsa da kendisi bu konuda yorum yapmıyordu. Şahşahalı törende kürsüye çıkarak kararlarının popüler olmasına gerek olmadığını ülkenin ihtiyacı olanı yaptıklarını söylüyor ve "Ülkedeki dönüşüm devam edecek"

diyordu. Rusya'nın daha iyi bir yer olacağına ve bütünlüğünün korunacağına dair sözler veriyordu.

+ + + +

Bölüm 17: Kremlin Tezgahı

Moskova'dan uzakta Volga nehrinin kenarında kurulduğu için tarihinde önemli bir ticaret merkezi olan Nizhny Novgorod şehrinde tanıştığımız Aleksandr Markus, nükleer fizik uzmanı olarak çalışmayı bırakıp ticarete atılmıştı. Markus elde ettiği kazançla ancak ticari proleterya olarak adlandırılan sınıfa dahil olabilirdi. Ama oligark Khodorkovsky'nin başına gelenlerden herkes gibi o da etkilenmişti. Devlet otoritesinin özel teşebbüse karşı müdahalesinin nereye kadar süreceğini tüm dünya ve Rusya'daki irili ufaklı işletme sahipleri merakla izliyordu. Kuşağının çoğunda görüldüğü gibi Markus'un herhangi bir sisteme olan inancı çoktan çökmüştü. 80'lerde serbest piyasaya kucak açmış ve 90'larda mafya tehdidi altındaki Rus iş hayatının cilvelerini öğrenmişti. Sonunda çalıştığı banka o dönemde birçoğunun yaptığı gibi sahte iflas gösterince iç çamaşırı işine girmiş ve tedarik ettikleri mallar numunelerinden kalitesiz olan Batılı şirketlerden usanıp Polonya malı çamaşır ve Türk malı çorap satmaya başlamıştı. Şimdi European Tricotage adlı firmanın sahibi olan Markus, uzun yıllardır ilk defa Putin döneminde ekonomik güvence hissediyordu. Başkanın şahsından pek hoşlanmasa bile oyunu Putin'e vermişti. Artık 90'ların korku dolu günleri geride kalmıştı. Markus'a göre Rusya'da eskiden mülkünün olmasının bir anlamı yoktu çünkü her an kaybedilebilirdi, oysa şimdi bazen otoritelerin bile uymak zorunda kaldığı kesin kurallar vardı. Markus oldukça iyimserdi, yıllardır mücadele etmekten plan yapamamıştı ancak şimdi önünü görüp hareket edebilecek durumdaydı ve beklentileri yüksekti. Ayda 20 bin dolar yapan mağazası Number One'ı takiben Moskova'da büyük bir mağaza açmak istiyordu. Yakınlarda Türkiye'yi ziyaret ederek mal tedarikçisi ayarlamıştı. Sürekli değişen piyasaya ayak uydurmak için işini büyütme zorunda olduğunun farkındaydı. Bir Türk süpermarket zinciri Nizhny Novgorod'da ilk mağazasını açmıştı. Ancak Markus rekabet peşinde koşarken Khodorkovsky gibi başkalarının üstüne basarak ilerleyen bir kapitalist olmak istemiyordu. Zaten küçük işletmecisi olarak devletle ilişkisini çoktan kesmişti, kendi dünyasında yaşıyordu.

Diğer tarafta dünyası yıkılan tutuklu büyük işadamı Khodorkovsky'nin ilk davası görülmeye başlandı. Bu arada kapatılan dosyalar yeniden gündeme geldi. 90'lardaki özelleştirme furyasında birçok hata yapılmış ve ihalelere yolsuzluk karışmıştı. Ancak otoriteye boyun eğip sadakatini gösterdiği sürece kimseden hesap sorulmamıştı. Fakat şimdi Putin, Khodorkovsky'nin kendisine yaptığı saygısızlığı kabul edemiyordu ve acısını çıkarmaya niyetliydi. 1994'te özelleştirilen devlet gübre şirketi Apatit'in ihalesinde binbir türlü yolsuzluk yapılmıştı. İhaleye katılanların hepsi gizlice Khodorkovsky'nin bankası Menatep tarafından kontrol ediliyordu. 1994 yılında gübre fabrikasının hisselerini 283 milyon dolara alacağını taahhüt eden Khodorkovsky'nin şirketi, sonunda devlete sadece 225 bin dolar ödedi. Geri kalanını şirkete yatırım olarak 2 yılda tamamlama sözünü verdi ama buna da uymadı. 1998 yılında Moskova mahkemesi ihaleyi geçersiz ilan etti ama mevcut hisseler başka firmalara satılmış olduğundan devlet herhangi bir hak talep edemedi. Rusya Federal Mülk Fonu Khodorkovsky ile 15.5 milyon dolarlık para cezasında anlaşmıştı. Ancak Khodorkovsky hakkındaki soruşturmanın ardı arkası kesilmiyordu. 1995 yılındaki başka bir özelleştirmede sahtekarlık ve ayrıca vergi kaçakçılığı yaptığına dair suçlamalar bulunuyordu. Aslında 90'larda neredeyse her işadamı vergi kaçırmıştı ama Putin'e diklenmesi yüzünden kabak Khodorkovsky'nin başına patlamıştı. Daha fenası destek verdiği demokrat partiler meclis dışına itilmişti, reformcular geri çekilmekteydi ve Putin'in mutlak rejimi hızla yükseliyordu. Eğer

Khodorkovsky kendisini Putin'e karşı duran, toplum sorunlarıyla ilgili zengin bir demokrasi savaşçısı olarak görüyordusa bunda başarısız olduğu açıktı. Khodorkovsky için artık tarihe geçmek önemliydi. Hapishaneden yazıp avukatlarına vererek gazetelerde yayınlattığı mektupta liberalleri genlerinde bulunan iktidara yaltakçılık nedeniyle kınadığını ve bunların Sovyetler Birliğini yıkan devrimi ayaklar altına aldıklarını yazıyordu. Kendi kapitülasyonlarıyla avunarak %10'luk bir kesimin çıkarlarını koruyup %90'luk sosyal gerçeği görmezden geldiklerini belirtiyordu. Bu yüzden de liberallerin seçimleri kaybettiklerini vurguluyordu. Akranı oligarklar da Khodorkovsky'nin sert dilinden nasibini alıyordu. Kendisini de katarak "İş dünyasındakiler olarak artık halkla paylaşım içinde olmalıyız" diye sözlerine ekliyordu.

Medyanın tüm ilgisi Khodorkovsky davasına odaklandı. Hapse düşen zengin işadınının, cinayet ve benzeri şiddet zanlılarına verilen jüri hakkı yoktu. Rusya'da hala savcılığın suçlu gördüğü insanların %99.2'si hüküm giyiyordu ve Khodorkovsky'nin kurtulmasına pek imkan verilmiyordu. Yasal süreç kuralları vahşice çiğnendiği halde, her nasıl oluyorsa Rusya'da mahkemeler adil yargı yanılısamasını taşıyabiliyordu. Saatlerce süren davalarda çapraz inceleme veya coşkulu mahkeme söz sanatının yerinde yeller esiyordu ve esas olan kağıt işiydi. Savcılık tarafından mahkemeye binlerce belge sunulması prosedürün adil işlediğine dair göz boyamak için yapılan bir uygulamaydı. Bir yandan Kremlin aktörlerinden Sechin ve Ivanov, Khodorkovsky'nin petrol holdingine de göz koymuştu. Yukos Petrole milyarlarca dolarlık borç çıkartıldı ve banka hesaplarına el kondu. Böylece şirket yöneticileri borcu ödemek isteseler bile paraya dokunamayacaklardı. Bu hengame sonunda uluslararası petrol piyasasına yansdı ve fiyatlar rekor düzeye çıktı. Çünkü Yukos günde 1.7 milyon varille tek başına tüm Libya'nın ürettiğinden fazla petrol çıkarıyordu. Borsanın nabzını tutan hükümet 2000 ve 2001 yıllarında Yukos'tan 3.4 milyar dolar talep etti ve Khodorkovsky'nin gözbebeği petrol tesisi Yuganskneftegaz'ı satışa çıkaracağını açıkladı. Değeri 41.6 milyar dolar olan şirketin borsa değeri 1.7 milyara düştü ve ancak o zaman uluslar arası iş dünyası durumu fark etmeye başladı. Görünen oydu ki; Khodorkovsky'nin başına gelenlerin nedeni sadece kontrolden çıkan bir kodamanın devre dışı bırakılması değil, Putin cemiyeti üyelerinin yararına büyük çaplı bir hırsızlığa meşru bir zemin hazırlanmasıydı.

Putin, danışmanı Igor Sechin'i Khodorkovsky'nin almayı planladığı devlete ait petrol şirketi Rosneftin yönetim kurulu başkanlığına getirdi. Kremlinde Rosneftin Yuganskneftegaz'ı bünyesine alması yönünde lobi yapıyordu. Kremlin şirketleri bir gecede birleştirip tepki çekmek yerine meşru bir yol izlemeyi yeğledi. Daha önce de kullandığı kartı oynayarak doğal gaz şirketi Gazprom'u öne sürerek karmaşık bir hisse değişimiyle Rosneft'i devralmasını sağladı. Yuganskneftegaz'ın yuvası hazırlanmıştı. Açık arttırmada önce paravan bir şirkete satıldı, ardından bu şirket Gazprom'a devredildi. Böylece arzu edilen sözde meşru birleşme sağlanmış oldu. Bu sayede Putin uzun zamandır hayalini kurduğu enerji holdingini oluşturacak ve dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerini ve koca bir petrol havuzunu kontrol edebilecekti. Putin, Igor Sechin planıyla hem Khodorkovsky'i siyasi bir rakip olarak silmiş, hem de Kremlin'in Rusya'nın patlama gösteren özelleştirilmiş petrol sektörü üzerindeki kontrolünü sağlamıştı. Devlet Sovyetler Birliği'nin çöküşünden beri ilk defa, ekonomiden bu kadar geri kalıyordu. Petrol sektörü üzerinde kontrolü arttırmak için Putin başka yollar da bulmuştu. Petrol fiyatları varil başına 50 doları bulduğunda yeni bir vergilendirme usulü geliştirildi. 25 doların üstündeki her varil başına edinilen petrol gelirin %90'ı devlet kasasına akıyordu. Petrol fiyatları yüksek seyrettiği sürece Rus hükümetinin cebine günde 200 milyon dolar fazladan giriyor demektir. Aynı zamanda Rus devleti 1993'te yaptığı teklifi fesh ederek Pasifik kıyısında planlanan Sakhalin-3 projesinin haklarını ExxonMobil'den geri aldı. Böylece lisansı vermek için 1 milyar dolardan fazlasına ihale edebilirdi. Özel kalan şirketler de devlete bağlılıklarını bu şekilde göstermeleri gerektiğinin farkındaydılar. Devlet kapitalizmi artıyor, aynı esnada oligarkların sadakati de artıyordu. Artık zenginler insan hakları gruplarını, sivil

toplum kuruluşlarını veya medya örgütlerini desteklemiyor onun yerine Putin'in hoşuna gidecek işler yapıyorlardı. Mesela Rusya'nın en zengin 3. adamı, petrol ve alüminyum patronu Viktor Vekselberg, Kremlin Sarayında sergilenmeleri için Malcolm Forbes'un Fabergé yumurtaları koleksiyonunu 90 milyon doları aşkın bir fiyata satın almıştı. Putin aynı zamanda kendine yakın duran yeni bir oligark sınıfı da yaratıyordu. Petrol sektöründe tecrübesi olmayan Sechin, Rosnefti yönetiyordu. Khodorkovsky soruşturmasını yürüten savcının kızıyla evlenmişti. Tüm taşlar yerine oturuyordu. Yukos skandalı bir anlamda Putin yandaşlarının ihya edilmesi için sahneye konmuştu. Aslında durum 90'larda dağıtılan devlet mallarının geri alınıp keyfe göre yeniden paylaşılmasından ibaretti. Putin'in ekonomik danışmanı Andrei Illarionov bile Yukos'un kamulaştırılması ardından verdiği demeçte Rusya'nın en iyi petrol şirketinin devlet tekelindeki bir şirket tarafından alınmasının yılın tezgahı olduğunu ve artık oyunun hiçbir kuralı olmadığını belli olduğunu söylüyordu.

Kremlin'in kurduğu bu tezgah toplumdan geri tepmeden işleyebilmişti. Toplumun kapitalizmle ilgili çelişkili duyguları Putin'in yaptıklarına devam edebilmesini sağlıyordu. 10 yıla mahkum edilen Khodorkovsky'nin imajını haydut bir kapitalistten demokratik bir kahramana dönüştürmeye çalışmasının kamuoyu üzerinde etkisi olmamıştı. Kendisini güce aç bir otoritenin kurbanı gibi göstermesi de fayda etmemişti. Ruslar oligarklardansa Putin'e itaat etmeyi yeğleyecekti.

+ + + +

Bölüm 18: Eğitim ve Yeni Kuşak

2003 Eylülünde yeni Rusya'da gençlere okulda neler öğretildiğini görmek için Moskova'nın eteklerinde bir liseyi ziyaret ettik. Ne beklediğimizi bilmiyorduk ama burada Rusya'nın geleceğine dair ipuçları bulabileceğimizi düşünmüştük. Banliyöde şehirleşme nedeniyle plansız bir yapılaşma ve yeni yapılan toplu konutlar bulunuyordu ve genelde işçi aileleri yaşıyordu. Her tarafı dökülen okul binasında lise son sınıfı gözlemleyecektik ve özellikle tarih derslerine katılmayı seçmiştik. Açık görüşlü, ufku geniş bir tarih öğretmeni olan Irina Viktorovna, mesleğe başladığından beri komünist parti yönetiminin uyguladığı diktatörlüğü, insan hayatının o zaman ne kadar kıymetsiz olduğunu, merkezi planlamayla yürütülen ekonominin saçmalığı gibi Sovyet tarihi hakkındaki gerçekleri öğretmeye çabalıyordu. 80'lerde Brezhnev zamanında öğretmenlik yaparken, kendisinden tek bir ulusal müfredata bağlı kalarak Sovyet zaferlerini ve Komünist parti kongre tarihini anlatması bekleniyordu. Disiplin çok sertti ve Stalin'den bahsetmek yasaktı. O zamanlar öğretmenlerin öğrencilere ne düşündüklerini sorması da yasaktı. Irina o zamanlarda öğrencileri özgür düşünmeye teşvik ettiği gerekçesiyle hapse atılmıştı. Şimdi ise otorite baskısı değil öğrencileriyle mücadele ediyordu. Derslerde gerçekleri anlatmanın yanında tartışmaya da yer veriyordu. Öğrencilerin çoğunluğu Sovyet tarzı ailelerin çocuklarıydı ve bunlar genellikle kapitalist düzene geçişte fırsatlar yakalayabilmiş aileler değillerdi. Tartışma konusu Bolşevik ihtilaliydi. Öğrencilerden biri ısrarla Lenin'in her şeye rağmen haklı olduğunu ve Stalin'in Faşizm ve Komünizm ideolojilerinin dahice olduğunu iddia ediyordu. 2003 eylülünde lise son sınıfa başlayanlar Sovyetler Birliği yıkılırken emekliyordu. Kendilerine anlatılanlar dışında dönemle ilgili bir fikirleri yoktu ama Rusya'ya Komünist geçmişinin günümüzdeki demokrasiden daha uygun olduğunu söylüyorlardı. 1990'larda bu kuşağın Sovyet eğitimi almayacakları için geçmişten kopabileceği ve demokrasiyi kucaklayabileceği umudu yaygındı. Rus toplumunda gelmiş geçmiş herhangi bir kuşaktan çok daha özgür olan bu aynı kuşak şimdi özgür olmayı isteyip istemediklerine karar veremiyordu. Putin'in Rusya'sında gençler otoriter veya totaliter rejimin Rusya'ya daha uygun olduğunu söylüyorlardı. Öğretmenleri ise ifade özgürlüğünden ve temsil hakkından bahsediyor; bir grup veya bir şahsın keyfine göre bir

milletin idare edilemeyeceğini savunuyordu. Öğrencilerin kafaları karışık olsa da çoğuna göre Rusya demokrasiye henüz hazır değildi ve ulusu idare edecek bir güce ihtiyaç vardı. Bir önceki jenerasyonun bu kuşakla ilgili iyimserliği ve demokrasiyle bütünleşecekleri tahminleri boşa çıkmış gibi görünüyordu. Yapılan araştırmaya göre gençlerin yarısından fazlası Stalin olsa ona oy vereceklerini söylüyordu. Aralarında Stalin'in işkenceleri ve katliamları, gerektiği için yaptığını söyleyecek kadar ileri gidenler vardı. Tarih kitaplarının çoğunun tarihsel gerçekliği çarpıtıcı bir anlatımı vardı. Tarih derslerinde lise öğretmenlerin yararlanabileceği birçok kaynak kitap vardı. İrina öğretmenin seçtiği Sovyet tarihine tarafsız bakabilmeyi başaran bir çalışmaydı. Ancak kitabın yeni versiyonunda Moskova'da bir lisede tarih öğretmeni olan yazar Dolutsky, kitabın sonunda güncel birkaç alıntı yapmıştı. Çek yazar Milan Kundera'nın 1968'de ülkesinin Rusya tarafından işgal edildiğini anlatan bir anısını, bir Brezhnev ve Politbüro ile ilgili fıkralar ve Putin'le ilgili bir eleştiriyi alıntılıyordu. Öğretim yılının başlamasıyla kitap Eğitim Bakanlığı tarafından sansürlendi. Sadece Putinle ilgili bölüm değil tüm Sovyet tarihi ile ilgili birçok konunun ele alınışı Kremlin'in hoşuna gitmemişti. Rus milletini ve değerlerini küçümsediği gerekçesiyle kitap yasaklandı. Tarih kitaplarına müdahale fikri yeni değildi. Tarihi yapmakla meşgul Komünistler çarlık tarih metinlerini müfredattan çıkarmış ancak yerine yeni bir şey koymamıştı. Tarih derslerinin önemini farkına ilk varan Stalin oldu. Politbüro hemen çalışmalara başlayıp derslerde ne anlatılıp ne anlatılamayacağına dair mutlak bir resmi söylem geliştirdiler. 1998'de Gorbaçov'un *glasnost* politikası dahilinde tarih ders kitaplarında öğretilenler yalan olduğu için mecburi tarih sınavı da kaldırıldı. Yeltsin zamanında ise tarih devletin önceliği olmaktan çıkmıştı. Bazı yerlerde hala Sovyet söylemini taşıyan kitaplar okutulmuştu. 90'lara gelindiğinde ise öğretmenler tarafından birçok farklı yaklaşım benimsenmişti. Putin döneminde bunlara daha vatansever tarih kitapları eklendi. Çoğu kitap Sovyetler Birliği'nin çöküşünü bir trajedi olarak göstererek Putin'i tekrar ediyordu. Kremlin ve Eğitim Bakanlığı Rus tarihinin zaferle dolu olan kısımlarını alıp karanlık sayfaları unutturma eğilimindeydi.

Düşük öğretmen maaşıyla geçinmeye çalışan İrina Viktorovna için önemli olan öğrencilerin politik hayatta yerlerini bulmaları, böylece toplumsal hayatta neler olduğunu anlamalarıydı. Öğrencilerine kolektif geçmişlerinin mayınlarını keşfettirmeye çalışarak geçen sene sonuna gelindiğinde öğrencilerde değişiklikler olduğunu söylüyordu. En azından ezbercilikten kurtulmuşlardı. İrina derste, ormandaki ağaç benzetmesini yaparak toplum içinde birey olarak bir arada özgürce yaşamının ancak demokrasiyle mümkün olabileceğini anlatıyordu. O günleri deneyim edinmiş biri olarak Sovyet modeli bir ailenin nasıl zorluklar içinde yaşamaya çalıştığından bahsediyordu. Öğrencilere kitle olarak yaşamayı mı yoksa bireylerin çıkarlarına saygı gösterilen bir toplumda yaşamayı mı istersiniz diye sorduğunda, sessiz çoğunluk el kaldırdı. Stalin hayranı bir kız ise inadını sürdürmekle birlikte fikrini rahatça söyleme özgürlüğünün tadını çıkarıyordu ve bunun Stalin olsaydı mümkün olmayacağını farkına varmıştı. Ateşli tartışmalara girenlerden bazıları artık yumuşamıştı ama hala Rusya'nın henüz demokrasiye hazır olmadığını tekrar edenler vardı: Ülkenin kendisini yönetecek bir ele ihtiyacı yok muydu? İçinde buldukları kaos demokrasinin sonucu değil miydi? Rusya'daki demokrasi miydi ve öyleyse neden adil değildi? 90'ların çalkantılı günleri, yaşadıkları günle alakalı olan tek tarihi dönemdi ve ondan öncesi olan Sovyetleri hep daha iyi bir yaşantı olarak hayal ediyorlardı. Rusya'nın demokratik olması için birkaç kuşak daha gerekiyordu ama bu kuşak en azından kendi fikirlerini savunabiliyordu.

+ + + +

SONSÖZ Beslan'dan Sonra

2004 Sonbaharında Beslan katliamından sonra etnik nefret bilenmişti. Acılı aileler Çeçenler'den hesap sorma peşindeydi, diğer tarafta ise Çeçen lider Şamil Basayev okul baskınındaki rolü hakkında internette böbürleniyordu. Putin terörist saldırıları bahane ederek valilerin seçilmeyeceğini ve kendisi tarafından atanacağını açıklıyordu. Halbuki bu uzun zamandır planlanan bir yasaydı ve 2005 yılbaşında yürürlüğe girdi. Kremlin'in desteklediği aday, petrol zengini Nenets özerk bölgesinde seçimden üçüncü çıkmasından sonra Putin'in Rusya'sı artık böyle baş edilemez sonuçların riskini alamazdı. İktidarını pekiştirerek geçen beş yılın sonunda Putin adeta cep parlamentosunu yaratmıştı. Meclisi partisi Birleşik Rusya yönetiyordu ve Batı yandaşı demokratlar da yoktu. Beslan olayı üzerine meclis bir açıklama yapmaktan bile çekindi ve sonunda olayı incelemek için sadık Kremlin üyelerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Putin artık medyayı parmağında oynatıyordu. Hiçbir şeye ses çıkarmayan halk, emeklilerin bedava ulaşım haklarının sona erdirilmesiyle protesto için sokaklara döküldü. Putin başa geldiğinden beri ilk kez böyle bir hareket oluyordu. Aydınlar otoriter rejime ayaklanmayan halkın böyle bir reforma karşı ayaklanmasını ironik olarak değerlendiriyordu. Putin, rüşvetçi polis kuvveti, elverişsiz banka sistemi, elektrik ve gaz tekelleri, sağlık sistemi gibi alanlarda söz verdiği reformları ertelemek zorunda kaldı. Yargı sistemine yönelik reform ise başarısızlıkla sonuçlanmıştı ve adaletin çökmüşlüğü felakete dönüşmüş ve tehditkar bir hal almıştı. İnsanlar adaleti Rus mahkemelerinde aramaktan vazgeçmişti çünkü gerçek orda bulunmuyordu. Halk yargı sistemine inanmadığından ekonomik ve politik gelişmeyi de beklemek imkansızlaşıyordu. Kremlin içinde yeni fraksiyonlar oluşuyordu. Yeni Politbüro olarak adlandırılan KGB generallerinden oluşan *siloviki* içinde Çerkesov ve etrafındaki *çekistler* yüce devlet kontrolü yaratılması taraftarıydı. Savunma Bakanı Sergei Ivanov ise Yukos'un yönetimine geçen Igor Sechin'le birlikte Rus halkına yeni bir vatanseverlik doktrini sunmayı hedeflediğini açıklayarak yeni bir televizyon kanalı kurdu. Halihazırda devlet kontrolündeki tüm kanallar vatanseverlik dalgasına çoktan kapılmıştı. Peş peşe yayınlanan dizilerde Rusya'yı Çeçen gerillalardan, oligarklardan, Batılı casuslardan kurtaran ajanlar kahramanlaştırılıyordu.

Bu arada Putin'in kovduğu eski başbakan, Batı yanlısı reformcularla işbirliği yapmış ve önde gelen Kremlin eleştirmenlerinden biri olmuştu. 2005'de Kasyanov'un Rusya'nın yanlış yöne gittiğine dair kamuoyu açıklamasından sonra Kremlin politika danışmanı Pavlovsky, Kasyanov'un Amerikan değerlerini Rus toplumuna empoze etmeye çalıştığını ve A.B.D. kuklası olduğunu söyleyerek yanıt verdi. Beslan'dan birkaç gün sonra düzenlenen basın toplantısında "yönlendirilen demokrasi" seçimlerinin sorumlusu Surkov, demokrasinin Rusların almaya hazır olmadığı bir Batı lüksü olduğundan bahsediyordu. Putin'in, iktidarı Kremlin'de toplama kampanyasını onaylamayanların "sahte liberaller ve gerçek Naziler" olduğunu ve Batılı mihraklar tarafından desteklendiklerini anlatıyordu. Ona göre demokratlar Putin'in Rusya'sından nefret ettiklerini iddia etmelerine rağmen gerçekte Rusya'dan nefret ediyorlardı.

Bu arada Putin de dış mihrakların Rus sınırları etrafında dizginleri ele almaya çalıştığını sezinliyordu. Skandallarla ünlü Ukrayna devlet başkanı Leonid Kuchma'nın ardından başbakan Yanukoviç'in seçilmesi için komşu ülkeye yardım elini uzattı. Rusya'da denedikleri "yönlendirilen demokrasi" modelini uygulamak üzere Putin Projesini hazırlayan ekip Ukrayna'ya gönderildi. Amerikan sponsorluğundaki örgütlerce eğitilen binlerce genç aktivist, eski başbakan Viktor Yuşenko'nun önderliğinde Ruslara karşı koydu. Ekonomik reformcu Yuşenko seçim kampanyasının ortasında gizemli şekilde zehirlenmiş ve şans eseri

kurtulmuştu. Seçim günü yapılan sahtekarlıklar o kadar barizdi ki Yanukoviç'in kazandığının açıklanması üzerine on binlerce Ukraynalı sokaklara döküldü. Putin seçimin dürüst ve açık olduğunu iddia etse de kanıtlar aksini ispatlıyordu. Fakat Ukrayna'da demokrasi ne yönetilebilirdi ne de yönlendirilebilirdi. Sokak protestosundan Turuncu devrim doğmuştu ve Yuşenko Aralık ayında devlet başkanı seçildi. Putin, Batının Rus sınırlarında "sürekli bir devrim sistemi" yaratmaya çalıştığını dile getiriyordu.

Rus siyasetinin geleceği ne olacaktı? Putin 2008'de Kremlin'den incek miydi? Yoksa bir yolunu bulup başkanlığa devam mı edecekti? Artık anayasayı değiştirecek çoğunluğa sahipti. Ya da başbakanın daha güçlü olacağı yeni bir sistem kabul ettirebilirdi. Putin, Boris Yeltsin'den totaliter rejime dönmekle kaydıyla emanet aldığı yeni oluşan hassas demokrasiyi yüzüstü bırakmıştı. Politik analiz uzmanlarına göre Putin, külfetleri olmaksızın "taklit demokrasi" sunuyordu. Süslü televizyon grafikleri üstüne Kremlin'in dikte ettiği metinler okunuyor; seçimde birçok aday oluyor ama sonuç hep başından biliniyordu; yargı sisteminde yargıçlar ve jüri vardı ama adalet yoktu; mecliste muhalif partiler vardı ama hepsi Putin'in sözünü dinliyordu. Ancak Putinciliğin içinde Sovyet sembollerini canlandırmak ve vatansever naraları atmanın ötesinde bir şey vardı: İstikrar. Başından beri Putin'in ağzından düşürmediği istikrar, Çeçen terörü dalgasıyla sarsılmıştı. Ünlü Rusya tarihçisi Richard Pipes'a göre Putin'in politikaları Rus toplumunun Batı tarzı demokrasiyi reddetmesinin yansımalarıydı. Başkanın popüler olmasının nedeni Rusya'nın geleneksel yönetim modeli olan otoriter devleti geri getirmesiydi. Bu modelde vatandaşlar politikayla ilgili sorumluluklardan muaf tutuluyor ve yapay bir birlik oluşturmak için hayali dış mihraklar söylemi kullanılıyordu. Zaten Putin ve yardımcılar da Rusya'nın demokrasiye hazır olmadığını ve demokrasinin tarihsel olarak Rusya'ya uygun olmadığını açıkça dile getiriyorlardı. Putin Bush'a bile Şili'de buluştuklarında Rusya'nın tarihine uygun bir yönetim biçimine ihtiyacı olduğundan bahsetmişti. Eski komünist şimdiki St.Petersburg valisi Matviyenko'nun söylediği gibi Rus zihniyeti bir barona, Çar'a, bir başkana kısaca mutlaka bir patrona ihtiyaç duyuyordu.

Tüm dünyanın demokrasi trendlerini izleyen ve A.B.D. tarafından finanse edilen *Freedom House* grubu 1989'dan beri ilk defa Rusya'yı özgür olmayan ülkeler listesine almıştı. Washington Bush'un Putin hakkında yanlış hüküm verdiğine dair demeçler veriyor ve Bush'u dolduruyordu. Bush ise Putin'in çevresindeki KGB üyelerini sorumlu tutuyordu. Bush 2005 yılının başlarında dünyada despotlukla hesaplaşacaklarını söylerken Rusya'nın demokrasiden geri dönmemesinin, izleyeceği yolu belirleyecek erken bir deneme olduğunu söylüyordu. Slovakya'da bir araya geldiklerinde Putin, Sovyet diktatörlüğünü yeniden getireceği yolunda bir tutkusu olduğunu yalanlıyordu. En çok kullandığı tema olan Rusya'nın Sovyetlerin çöküşüyle ortaya çıkan demokrasiden korunması gerektiğini ekliyordu. Bush'un yanında verdiği demeçte "Demokrasi anarşi değildir. Kendi insanlarını soymak değildir" diye sözlerine devam ediyordu. Putin hala Sovyet tarzı bir diktatör olmaktan uzaktı çünkü siyasi sistem herkesi kontrol etmek için zayıftı. Putin Projesi, kontrol mekanizmalarını merkezde, yani Kremlin'de toplamada başarılı olmuştu ama ülkenin birçok yerinde sosyal protestolar baş göstermişti. Putin yönetiminde yaşamak çoğu insan için belki daha istikrarlıydı ama kesinlikle daha az özgürlük demektir. Putin'in onaylanma oranı *Kursk* denizaltısı faciasından beri ilk defa bu denli düşmüştü. Turuncu Devrimini, Kırgızistan'daki Lale Devrimi takip edince prestiji hasar gördü. Demokratik sokak devrimlerinden korkan Kremlin hemen bir gençlik kolu örgütledi. Bu grup yurtiçinde çıkabilecek siyasi ayaklanmaları engelleyecekti. Putin'in itibarını sarsan olaylardan en kötüsü Çeçenistan'da çözülemeyen krizin bir de Beslan'daki çocuklara sıçramış olmasıydı ve kim bilir daha ne kadar yayılacaktı. Çeçenistan'ın ötesindeki cumhuriyetlerde bombalamalar, suikastlar yaşanıyor; Çeçenistan'da gerillalar yeni bir şiddet dalgası başlatmıştı. Diğer taraftan Rus ordusu evlere girip intihar bombacısı olabilir gerekçesiyle çocuklarını kaybeden anneleri topluyordu. Putinciliğin göstermelik bir istikrar olduğu ortaya

çıkmişti. 2005 Mart ayında Kremlin ve Çeçen kuvvetleri arasındaki pazarlıkları sürdürebilecek nadir insanlardan olan Aslan Maskhadov'un Rus askerlerince öldürülmesinin ardından daha fazla çatışmanın olacağı belliydi.

Birkaç yıl önce geldiğimiz Rusya'dan ayrılma zamanı geldiğinde, Putin'in karşısında muhalif olarak şer dilli Khamakada yeni bir demokratik muhalefet hareketi başlatmak üzereydi; Orduda reform yapmak isteyen, tiyatro baskınından sonra Putin'in üstüne giden Sağ Güçler Partisi liderlerinden Boris Nemtsov sonunda meclisten atılmış ve Ukrayna'da Yuşenko'yla çalışmaya başlamıştı. Putinle yemeğe çıkıp bize onun insanları nasıl etkilediğini anladığını anlatan gazeteci arkadaşımız Yelena Tregubova, Putin hakkında yayınladığı kitaptan sonra evinin önünde patlayan bombanın ardından ülkeyi terk etti. NTV artık Çeçenistan yerine mahkeme ve tutuklama haberleri yayınlıyordu. Rusya bir polis devletine dönüşüyordu. Rus halkının çoğu için siyaset bazı klanların arasındaki yozlaşmış bir kavgadan daha fazla bir şey ifade etmiyordu. İktidara sahip olmak isteyenlerin ise tek amacı gücü ellerinde tutup devlet mallarını tekrar paylaşmaktı. Rusya çelişkilerle doluydu. Cep telefonsuz gezmeyen lise son öğrencileri bir taraftan ekonomi okumak istiyor bir yandan da Sovyetlerin çöküşünden yakınıyorlardı...

Kitabın yeni baskısını hazırladığımız sırada Novaya Gazetesinden muhabiri arkadaşımız Anna Politkovskaya'nın ölüm haberiyle sarsıldık. Evinin önünde biri başına biri vücuduna isabet eden iki kurşunla öldürülmüştü. Olay mahalinde bırakılan silah cinayetin profesyonel bir iş olduğunu belli ediyordu. Çeçen savaşı ve Rus ordusunun sivillere yaptığı işkenceler hakkında yazılarıyla ve Kremlin'in Çeçen politikasına karşı eleştirileriyle tanınan Politkovskaya'nın son yazdığı makale sanki başına geleceklere bildiğini düşündürüyordu. "Ben bir paryayım, toplumdan dışlanmış biriyim" diyordu. "İflah olmaz bir düşmanım, yeniden eğitilmesi mümkün olmayan" diye devam eden mektubu bir süre önce Putin'in Personel Müdür Yardımcısı Vladislav Surkov, Politkovskaya'ya bazı düşmanlarla konuşup anlaşılabilirliğini bazılarının ise iflah olmaz biçimde düşman olduklarını ve siyasi arenadan temizlenmeleri gerektiğini söylemişti. Politkovskaya kendisinin ve onun gibilerin silinmesi gerekenler olduğunu biliyordu. Kremlin'in manipule ettiği 2003 seçimleriyle Çeçenistan'a başkan olan Ahmet Kadirov 2004 Mayıs ayında düzenlenen bir suikastte hayatını kaybetmişti. Kremlin tarafından yerine oğlu Ramzan Kadirov yerleştirildi. Etrafında silahlı binlerce adamıyla birlikte Kadirov, Çeçenistanda sivillere gaddarlık ediyordu. Politkovskaya, Ramzan Kadirov'un kendisini hedef aldığını söylüyordu. Son görüşmemizde tehdit mektuplarını bize de göstermişti. Ve o zamandan bu yana tehditlerin dozu artmıştı. Son araştırması Kadirov'u sorumlu tuttuğu bir işkence olayıydı ve yazısını bitiremeden öldürülmüştü. Putin başa geldiğinden beri Rusya'da faili meçhul bir cinayete kurban giden 13. gazeteciydi. Kremlin Yükseliyor'u yayınladığımızdan beri Politkovskaya dışında birçok insanın Kremlin'e bağlantılı şekilde zarar gördüğüne tanık olduk. Kremlin danışmanlarından Marina Litvinoviç, demokrat Khamakada'nın strateji uzmanı olarak çalışmaya başlayınca saldırıya uğradı. Ardından muhalefet liderine dönüşen ünlü satranç oyuncusu Kasparov'la birlikte çalışmaya başladığında ise yine saldırıya uğradı. Kasparov'un kurduğu Birleşik Sivil Cephe ofisi polis tarafından basılarak "aşırı aktivist eylem" incelemesi yapıldı. Ukrayna'da Turuncu Devrimi tetikleyen yazılarıyla tanınan Heorhiy Gongadze de bir cinayete kurban gitmişti. Rus halkı anlaşılabilir cinayetlere alışkındı. Politkovskaya haberi yayıldığında Kremlin sessiz kaldı. Birkaç gün sonra açıklama yapan Putin, katili bulacakları sözünü verdi. Ardından Rus adaletinden kaçan bazı insanların yeni bir Rus karşıtı dalga yaratmak için birini kurban ettiklerini ve Putin'i karalamayı hedeflediklerini açıkladı. Bu cinayetin Politkovskaya'nın yazılarının Rusya ve Çeçenistan'a verdiği zarardan daha kötü etkilediğini söylerken umursamaz görünüyordu. Putin'e göre bir gazetecinin işi devlete zarar vermeyi amaçlıyordu. Çeçenistan'da sivillerin öldürülmesi, tecavüz, işkence ve sakatlama olayları hakkındaki yazıları düşmanları kışkırtıcı

bir propaganda olarak nitelendiriyordu. Novaya Gazete editörleri Anna Politkovskaya'nın katili bulununcaya kadar işi takip edeceklerdi ancak çok az insan adaletin yerini bulacağına inanıyordu. Bu arada etnik saldırılar, tacizler günden güne artıyordu. Bundan sadece Çeçenler değil Rusya'da yaşayan Gürcüler de nasibini alıyordu.

2006 sonbaharında, eski KGB ajanı Alexander Litvinenko'nun zehirlenerek öldürülmesi haberi ile tüm dünya çalkalandı. 1994'te Berezovsky'e karşı düzenlenen bir suikast girişimini incelemek üzere FSB tarafından görevlendirilen Litvienko'nun, Berezovsky ile sıkı dost olduğuna ve adeta bu güçlü oligarkın gizli servis içindeki gözü ve kulağı görevi gördüğüne inanılıyordu. 1998 yılına gelindiğinde Litvienko, Berezovsky'e FSB gizli servisinin içinde bazı güçlerin Berezovsky'i öldürmek istediğini çıtlattı. Sonunda Berezovsky gibi Londra'ya kaçan Litvienko, FSB'nin 1999 yılında apartman bombalamalarını düzenleyip suçu Çeçenlerin üzerine yıktığını açıkladığı bir kitap yazdı. Kasım 2006'da Anna Politkovskaya cinayetini araştırdığı sırada Londra'da bir otelde eski KGB ajanlarıyla sonra da bir suşi restoranında İtalyan bir güvenlik danışmanı ile buluştuktan bir süre sonra kendini kötü hissetmeye başlayan Litvienko hastaneye kaldırıldı ve dünyanın gözleri önünde eridi gitti. Litvinenko sadece Rusya'da bir tesiste üretilen polonium-210 adlı radyoaktif maddeyle zehirlenmişti. Otel, restoran ve Londra - Moskova arasında uçuş yapan uçaklarda maddenin kalıntılarına rastlandı. Dünyanın gözleri Rusya'ya çevrildi. Litvinenko ölmeden önce suçlunun Putin olduğuna işaret etmişti. Kremlin bu iddiayla alay edercesine suçlamayı reddetti ve Berezovsky ve Khodorkovsky'nin iş ortağı olan Leonid Nevzlin'in olaydan sorumlu olabileceğini ortaya attı. Putin'in Litvinenko gibi alakasız birine kişisel bir düşmanlığı olabileceğini kavramak zordu. Ancak Rusya'da, anlaşılması güç şekilde iç içe geçmiş camialar, gizli gerekçeler ve birbiriyle çekişen klanlar vardı. Her taraftan komplo teorileri yağarken neyin doğru olduğunu belirlemek güçtü ancak kesin olan tek şey, Kremlin düşmanı olan birinin hayatına zarar geleceğiydi.

Ekonominin ve piyasanın giderek gelişmesiyle Rusya para içinde yüzmeye başladı. Putin Kremlin'e çıktığından beri yılda 200 milyar dolarlık büyüme kaydeden ekonomi 2006'da 920 milyar dolara ulaştı. Nakit akışı sayesinde hükümet tüm dış borçlarını ödemenin yanında kara gün için de büyük miktarda bir parayı kenara ayırabildi. Putin ülkede nüfus artışı sağlamak için 2007'den itibaren ikinci çocuğunu doğuran annelere 9200 dolar verileceğini açıkladı. Ancak bu nüfus sorununu çözemezdi çünkü ölüm oranı doğum oranının kat kat üstündeydi. Putin Rusya'yı kısılcasına alan AIDS'in bir tehdit olduğunu kabul etmiyordu. Yine de çok az bir miktar olmasına rağmen 4.5 milyon dolar ayırmaya razı oldu.

Enerjiye büyük önem veren Putin Rusya'da petrol sektöründeki devlet kontrolünü %30'a çıkarmak için, Gazprom'un Siberneft'i almasını sağladı. Roman Abramoviç ve ortakları 90'larda devletten 100 milyon dolara aldığı petrol şirketini devlete 13 milyar dolara geri satmış oldu. 2006 yılında ise hükümet, dünyanın en büyük dokunulmamış rezervine sahip olan Barents denizindeki Shtockman gaz sahasına yabancı yatırımların girmesini yasakladı. Şimdiye kadar görüştüğü Chevron, Conocopolis gibi tüm Batılı enerji devlerini yüzüstü bıraktı. Kremlin sahip olduğu enerjiyi önemli bir dış politika silahı olarak kullanma taktiklerini geliştirdi. Turuncu Devrim'den sonra uzun süredir sübvansiyonla desteklenen doğalgaz satışını piyasa fiyatlarına çekmeyi isteyen Kremlin, Ukrayna'yla anlaşamayınca çareyi enerji hattını kapatmakta buldu. Bu sadece Rusya'nın komşu ülkelerini değil, doğalgazının % 25'ini Rusya'dan alan Batı Avrupa'yı da alarma geçirdi. Moskova'nın boru hattını istediği an kapatıp açabileceğinin farkına varıldı. Beyaz Rusya'da da aynı gaz kesme taktiği uygulayan Rusya, güney komşusu Gürcistan'daki demokratik Gül Devriminden sonra başa gelen Amerikan yanlısı hükümete karşı ekonomik gücünü kullanarak ambargo uyguladı. Gürcistan'da dört Rus casusunun tutuklanması üzerine Rus otoriteleri Moskova'da yaşayan yüzlerce Gürcüyü apar topar sınır dışı etti.

Tüm bunlar Amerika ve Rusya ilişkisini de olumsuz etkiledi. 2006, Rusya'nın G-8'e katılmasıyla, Bush ve diğer Batılı liderler için yeni ve zor bir dönemdi. Aslında başı çeken endüstriyel demokrasi ülkelerini bir araya toplayan grupta Rusya'nın ne işi olduğu diğer yedi ülke arasında ayrıca tartışma konusu oldu. Beyaz Saray Bush'u zirveyi boykot etmesi için kışkırtıyordu. Amerikalı önemli senatörlerden bazıları Rusya'nın G-8'den çıkarılması gerektiğini öne sürüyordu. Bush bu tip uygulamaların Rusya'yı Batıdan uzaklaştırmaktan başka bir şeye yaramayacağını düşündüğünden böylesine bir tutumu benimsemedi. Irak savaşı gittikçe kötüye giderken, İran uluslararası nükleer programlara karşı hareket ederken ve Kuzey Kore kendi nükleer stoğunu hızla geliştirirken Bush bir de Rusya'yla ilişkileri koparmanın yersiz olacağına inanıyordu. Yine de G-8'e giderken Rusya'nın izlediği yolla ilgili adamakıllı sert bir mesaj vermekten geri durmadı. Başkan yardımcısı Cheney'i Litvanya'ya gönderdi. Cheney verdiği demeçte, Rus hükümetinin siyasetten tutun dinden medyaya tüm sivil toplum alanlarında insan haklarını kısıtlamış olmasından dem vurdu. Rusya'nın gaz kesme ve ambargo taktikleriyle sindirmesinin meşru olmadığını sözlerine ekledi. Putin, kendisinden alt kademedeki A.B.D. yetkilisinin açıklamalarına öfkelenmesine rağmen Cheney'in ertesi gün Kazakistan'da yaptığı konuşmadan sonra durumu önemsemedi. Çünkü Amerika'nın jeopolitik ikiyüzlülüğünün tavana vurduğu, Cheney'in en az Rusya'daki kadar politik baskıyla yönetilen Kazakistan'ı övmesiyle açıkça belli oluyordu. Bir zamanlar Sovyet Politbüroda görev yapmış olan Kazakistan cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, bağımsızlık kazanılmasından önce de ülkeyi yönetiyordu. %90 oy oranıyla başa geldiğinde seçimlerde sahtekarlık yapıldığı açıktı. Oysa Cheney, Nazarbayev'in sansür ve insan hakları sabikasını da görmezden gelerek Kazakistan'da ne büyük işler becerildiğinden bahsediyordu. Putin bunları duyduktan sonra kendine yöneltilen eleştirileri hiç umursamadı. Temmuzda St.Petersburg'da yapılan G-8 zirvesine katılan Bush, Putin'le daha fazla karşılıklı meydan okuma taraftarı değildi, onun yerine sivil nükleer operasyonla ilgili anlaşma yapmak istiyordu. Bush, gazetecilere açıklamalar yaparken dünyanın Irak gibi bölgelerinde kurumsal değişikliğe önyak olmak istediklerini, din ve basın özgürlüğünü desteklediklerini söyledikten sonra "Umarım Rusya'da aynısını uygular" dedi. Bunun üzerine lafa atlayan Putin "dürüst olmak gerekirse Irak'taki gibi bir demokrasiyi kesinlikle istemiyoruz" diyerek Bush'u köşeye sıkıştırdı. Putin zirve boyunca Bush'u Irak hakkında iğnelemesine rağmen kendisi Çeçenistan hakkında diğer Batılı liderlerden baskı almadan sıyrıldı. Putin Irak'taki gibi bir demokrasi istemezken Rusya'da kendi tarzındaki demokrasiyi geliştirmeye devam etti. Kremlin politika, medya ve iş dünyası üzerindeki baskısını sıkılaştırdı. Kremlin tarafından hoş görülmeven televizyon, radyo kanalları, gazeteler kapatıldı veya el değiştirdi. Kremlin'e yakın mecralar tarafından yönetilmeye başlayınca tonu yumuşayan yazılı ve görsel medya, politika haberlerinden sıyrılıp adeta Putin yanlısı birer propaganda aracına dönüştü.

Beslan'daki okul baskını takip eden 2 yıl içinde Rusya, Çeçenistan'a boyun eğdirme savaşında artan bir başarı gösterdi. Çeçen isyancılar eskisi gibi büyük saldırılar düzenlemiyordu ve çatışmalar azalmıştı. Bombalarla mahvolan Grozny yavaş yavaş yeniden hayat bulmaya başlamıştı. Aslan Maskhadov'un öldürülmesinin ardından teröristlerin beyin adamı Şamil Basayev'in de bir patlamada hayatını kaybetmesi, Çeçenistan'daki gerilla hareketinin sona ermesinde etkili olabilirdi ama ülkedeki terörü, bu kez de Kremlin tarafından desteklenen yönetim ve lideri Ramzan Kadirov devam ettiriyordu.

İnsan hakları örgütleri ve sivil toplum kuruluşları Kremlin'in dikkatinden kaçmadı ve etkinliklerini denetlemek üzere katı kurallar getirildi. Tüm bunlar Rus bürokratların Bizans tarzında birbiriyle çelişen düzenlemeler getirmekte ne denli yetenekli olduklarını kanıtladı. Yeni yasadaki kurallar birbirine öylesine bağdaşmıyordu ki kanuna itaat edenleri bile alt edebilecek türdendi. Kısıtlama getirilmeyen dernekler ise yabancı kaynaklı olsa bile devletin tehdit olarak görmediği Amerikan Ticaret Odası gibi kurumlardı. Uzun süren uğraşılardan

sonra yeniden düzenlenen kayıt zorunluluklarını yerine getiren örgütler tekrar çalışmaya başlayabilmişti ancak Kremlin'in gayet açık mesajına göre artık tüm adımları izlenecekti. Otoriteler Çeçen savaşındaki insan hakları ihlaline ve sivillere uygulanan zulümlere dikkat çekerek öne çıkan Rus-Çeçen Dostluk derneğini, toplumu "ırkçı nefrete teşvik" ettiği gerekçesiyle kapattı. Khodorkovsky'nin Açık Rusya Vakfı ve hatta Beslan'dan kurtulan yetim çocukların bakıldığı okulu aynı şekilde kapatıldı.

Bazılarına göre Putin ikinci döneminin sonuna yaklaştığı bu günlerde dünya liderlerinin ayağına geldiği zirve toplantıları gibi şaşalı vesileler dışında yorgun veya işiyle daha az ilgili görünüyordu. Bazıları ise Putin'in başkanlık sonrası Gazprom'un liderliği gibi bol kazançlı bir emeklilik hayatına zemin hazırladığı görüşündeydi. 2007 geldiğinde Putin'in önceliği Aralıkta yapılacak meclis seçimleri olmuştu. Sovyetlerin dağılmasından beri siyasi partilerin mantar gibi türeyip çok geçmeden çürütüldüğü Rusya'da, Rus meclisi Duma'daki baskın güç Birleşik Rusya kalıcı bir parti olma yolunda ilerliyordu. 2008'de ise devlet başkanlığı seçimleri yapılacaktı. Putin'in aday olarak Savunma Bakanı Sergei Ivanov'u veya Kremlin personel müdürlüğünden başbakan yardımcılığına atanan Dmitri Medvedev'i göstereceği söylentileri dolaşıyordu. Bazılarına göre ise Putin bir sürpriz yapabilir ve Putin'in arkadaşı olan demiryolları müdürü Vladimir Yakunin'i seçebilirdi. Bir başka teori ise Litvienko cinayetinin Kremlin içindeki çekist kanat tarafından Putin'i başkan koltuğunda tutmak için işlendiğini savunuyordu. Kremlindekiler için bu durumda değişime açık ve tehlikede olan sadece siyasi iktidar değil geniş ekonomik kaynaklardı. Putin'in altındaki çeşitli klanlar bu kaynaklardan beslenmekteydi. Putin'in kendiliğinden koltuğu bırakacağı düşüncesi Rusların çoğunu şaşırtıyordu. Çünkü şimdiye kadar Boris Yeltsin dışında, ki o da sağlık sorunları nedeniyle daha fazla devam edemezdi- hiçbir lider kendi rızasıyla Kremlin'den inmemiştir. Daha kurnaz senaryolar ise Putin'in başkanlığı bittikten sonra yetkileri arttırılmış bir mecliste başbakan olacağı veya Rusya ve Beyaz Rusya arasında güçlendirilmiş bir birliğin başkanı olacağını öne sürüyordu. Tabi Komünist liderlerin çok uzun süre yaptığı gibi, Birleşik Rusya partisinin başına geçerek bunu iktidar zemini olarak kullanabilirdi. Putin tam olarak açık etmemesine rağmen, kendisine 2008'den sonra ne olacağına dair yöneltilen sorulara Rusya'da gelişimi garanti altına almaya ve ülkenin geleceğini bir şekilde etkilemeye devam edeceğine yönelik sinyaller veriyordu...

+ + + + + + + + + +